

368781
Львівський університет

~~7327~~

Українських Соціалістів-Револуціонерів.

„Боротьбою здобудем ми право своє!“

Національна справа, інтернаціоналізм, імперіялізм і соціялізм.

Збірка статей
К. Реннера й О. Гаммера.

Львів. Бібліотека
АЛ. УРСР

Переклад з німецького.

Наклад і друк партійної друкарні.
1915.

429

44.50

и-55409/2m

[Handwritten signature]

Партія Українських Соціалістів-Револуціонерів.

„Боротьбою здобудем ми-право своє!“

Національна справа, інтернаціоналізм, імперіялізм і соціалізм.

[Vertical handwritten text]

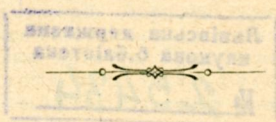
7331

Збірка статей

К. Реннера й О. Гаммера.

Львівська бібліотека
Львів, УРСР

Переклад з німецького.

Наклад і друк партійної друкарні.
1915.

323.1(01)

~~Львівська БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 55410~~

Львівська державна
наукова б.біліотека
№ 25434

Карл Рейвер.

Війна і переми́ни національної думки.

Страшні битви народів на заході і сході, під якими дрижить земля Європи, які стресають державною будовою Заходу, спали на народи так несподівано, як нагальна буря на доспілі поля. Ні вчений, ні лікар не вийшли ще з остовніня з жаху перед незрозумілим та не можуть здати собі справи з того, що буде і що повинно бути. Так звана публична думка Європи, обмежена на кождім кроці твердим п'ястуком воєнної карності, а ще більше п'рвана пристрасним інтересом в побіді рідного краю, заводить очевидно в своїй найважнійшій задачі, — приводити народи до опам'ятання і до пізнання дійсности. Всеж таки вважаємо недалеким час пізнання, коли світ науки й політики відкриє зі здивованєм, що марксизм вказав на закони теперішніх світових надій ще перед їх сповненєм, передвидів і вияснив наперед сю безмірну катастрофу¹⁾. Для нових надій в світовій господарці стають рами існуючого державного систему за вузькі, нова економія Європи починає творити серед страшних породових болів новий порядок державних відносин, нову політичну перебудову; всі народи є в поході, всі границі порушені, всі часті світа і всі моря порушені і не видно сьому спочинку.

Віделонити економічні коріні сеї війни є задачею другої статі. Тому, що отсі економічні мотиви є укріті, і націоналістичні гасла заслонюють їх аж до непізнання, а з

1) Австрійська державна і горожанська політика легковажить більше як кожда инша, всяку теоретичну орбітацію. Обширну світову літературу про Австро-Угорщину читають від років в Росії, Англії Франції більше чим в Австрії. Державні мужі і дипломати, публіцисти і парламентаристи вистерігають ся з поважання перед друкованим папером займати ся сим питанєм. Ціла мічанська преса в Австрії промовчала попросту твір Отто Бауера „Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie“, думки якого про польське питанє (§ 26) — щоби навести лиш одну подробицю — знайшли так виразну ілюстрацію в битвах над Дністром і Вислою, а тимчасом переведено її відразу двічі на російську мову та студіовано пильно в Росії. Ніодин твір світової літератури не причинюєть ся більше до зрозуміння загальних сучасних подій та спеціальних проблемів Австро-Угорщини і Балкану — але се вистарчає вповні, щоби промовчанєм заховати його перед небагатьма думаючими читачами. Агде волять курс твердої дійсности.

другої сторони нації виступають на полях боротьби більше явно і самоозначуючо, як колинебудь, хочемо спробувати представити окремо історичну роль націй в сій війні.

Великі перемини карти Європи, які відбули ся в дев'ятнадцятому віці та викликали переворот в світі держав, визначають ся тим, що як дієві особи виступають на історичній трибуні великі нації. Також і перед французькою революцією були на європейським континенті держави і народи. Але сї держави є власністю династій, а народи є предметом їх панованя, є предметом, а не підметом державного заряду. Така держава династії може без спротиву обіймати зовсім не звязані з собою кусні країв і частини ріжних народів: англійська династія посідає на німецькій землі Ганновер, пруська має Невшатель в Швейцарії, габсбурська крім німецьких дідичних країв Угорщину, Галичину, полудневонімецькі графства, кантон Аарау, кусні Альзації, нинішну Бельгію, части Італії. Нації існують, вони існують фізично в міліонах своїх членів, духово в їх язиковій і культурній спільности, але не як політичні чинники. В воєнних революціях і революційних війнах злучили ся вони передовсім в замкнені державні області та вхопили через свої пануючі класи в свої руки безпосередно або посередно державну власть. Отсей процес твореня національних держав¹⁾ можна вважати політичним розвоєвим законом дев'ятнадцятого віку. Його основою є економічний розвій від примітивної продукції товарів до капіталістичного способу продукції, розвій, який повалив старий фєвдальний і становий порядок та довів буржуавію до побіди. Національна держава є державною ідеєю зростаючого капіталізму²⁾.

Історично носить отая ідея назву „принцип національностей“; вона жадає: „Кожда нація повинна творити державу! Кожда держава повинна обіймати лиш одну націю!“ Після сього карта Європи повинна бути змінена на ново, замкнені оселі націй мають бути зорганізовані як держави: національна єдність! Внутрі своїх границь нація не має підлягати ані чужому володареві (проти національно чужого панованя) ані абсолютній князівській власти (проти внутрішньої самоволі): національна свобода! В такім подвійнім виді стає національна думка в половині минулого століття провідною політичною думкою європейської міщанської демократії (Мацціні). Стало ся се в той сам час,

¹⁾ Проба критики його в моім „Die Nation als Rechtsidee“. Відень 1914. Ignaz Brand u. Co.

²⁾ Гляди про те в творі Отто Бауера § 19: Держава і національні боротьби“.

як появилася Коммуністичний Маніфест та оснувала ся інтернаціональна робітнича асоціація, і то небавом в свідомім противенстві до сих світово-історичних народин інтернаціонального пролетарського соціалізму.

Національний принцип вступив отже в історію яко „ідея“. Нині виказав цілий ряд марксістських дослідів ті економічні процеси, з яких повстала ся ідея; вони вказали на клясові противенства, які перетворюють ся в національні противенства. Отсі подрібні досліди виясняли передовсім розбуджене неісторичних націй і показали, що „національна ненависть є перетвореною клясовою ненавистю“¹⁾ і що також „пробуджене неісторичних націй є одною з безчисленних зверхних форм капіталістичного розвитку“.²⁾ На прикладі національних противенств в поодиноких краях Австрії представлено наглядно і економічно проаналізовано, як краї капіталістично висше розвинені не тільки визискують своїх власних робітників, але присвоюють собі також постійно часть надвартости, „вितвореної в менше розвинених краях,“³⁾ що поясняє непримириму ворожнечу національних буржуазій також тоді, як вони живуть не разом, але відділені. Таким чином Австрія дала індукційний матеріал для марксістських дослідів, яких висліди, раз осягнені, сягають очевидно далеко поза сей край:

„Зміни в відношеню сили націй в Австрії, національні боротьби є одним з многих могучих наслідків поступу в напрямі висшого органічного складу капіталу. А коли пригадаємо собі на инші наслідки могучого капіталістичного перевороту, який змінив цілий образ європейського культурного світа, позбавив одні могучі держави їх гордого істнованя, а другі підніс високо з незначних початків, який перемінив зовсім єство людства, обсяг і зміст цілої нашої культури, то будемо могли певно сказати, що національний розвій в Австрії далеко не є найважнішим, найбільш далекосяглим наслідком того повного перевороту людських продукційних сил. Беручи з історичного віддаленя, є австрійська боротьба національностей нічим иншим, як тільки одною з менше замітних, менше важних прояв, що супроводжують могучий історичний процес переміни, яка розпічне нову добу людської історії“⁴⁾.

Не є ніяким случаем, що якраз так звані австромарксісти Отто Бауер, Рудольф Гільфердінг, а перед усіма

1) Отто Бауер, стор. 263.

2) Там же, стор. 239.

3) Там же, стор. 247.

4) Отто Бауер, там же 269.

Австрієць Карл Кавтський найскорше пізнали і найбистрійше проаналізували найновішу фазу капіталістичного розвитку, національний імперіялізм. Треваючий десятками літ вир національної боротьби в Австрії, має, так сказати, ту географічну заслугу, що дав почин теорії і практиці сеї світової війни.

* * *

Довго перед тим, заки нація розвинеться до значіння політичного чинника, живе вона несвідомо як національний характер, півсвідомо як національне почуте, а в кінці як ясна національна свідомість. Відчуване і знане того, що товариш по мові і культурі належить до нас, що „ми“ є чимесь иншим від „чужих“, що ми маємо стояти з нашим народом і проти чужого народу, є наївним націоналізмом, тим промітивним, певно щирим і в певнім розумінню вічним відрухом чутевого життя, який до свого вияснення не потребує ніякої аналізи людської суспільности, але зате не вияснює навіть найпростійших фактів серед висше зорганізованих суспільностей: отже ані гостинности, ані уподобання до чужого в поодиноких клясах, ані особливо вирижнювання чужих мов пануючими, ані частого в історії наслідуюваня й перениманя чужих звичаїв масами. Отсе неозначене почуте відкидуваня чужого пануючі надуживали по всі часи як найвигіднійше. Яку погорду мали німецькі демократи з перед 1848. р. для балаканя тих, що хотіли оправдати невиносимі політичні відносини в Німеччині як вплив „християнсько-германського народного духа“, для національно-історичної школи, „школи, яка легітимує нинішню нікчемність вчорашню“ (Марке). Отсея національна гордість була здавна мила і дорога всім консервативним клясам. „Нема ніякої кляси, яка у своїм нутрі була би більше вільна від всякої національної гордості, як пролетаріят, увільнений розсаджуючою й руйнуючою силою капіталізму від всякої традиції, виключений від уживаня національних культурних дібр, зростаючий в боротьбі проти всіх історично переказаних сил“.¹⁾ Як кожда кляса, що розвивається, як в своїм часі міщанство, що вибивалося на верх проти феодалних сил, так шукає він в цілм світі духових і матеріальних засобів до визволення з домашньої недолі та схиляється передовсім, як що належить він до історичної нації, до несвідомого, наївного космополітизму, який є чимесь зовсім иншим від свідомого інтернаціоналізму. Серед неісторичних націй, в яких пануюча кляса є чужомовна, проявляється сея капіталістичний визиск

¹⁾ Отто Бауер, стор. 153.

не як економічна недоля, але як національний гнет, як чуже пануванє, і через те там опановує збуджений пролетаріят наївний націоналізм, скріплений клясовою ненавистю; він є довгий час перешкодою для поширення соціалістичного пізнання.

Пізнійший ступінь розвою представляє той культурний націоналізм, який не зміряє ще до опанованя і зорганізованя держави, але, чужий і далекий від держави, служить духовому й моральному піднесеню власного народу, розвиває національну мову, літературу і штуку та збирає в тій цілі з люблячою запобігливістю все що найліпше і з найдалшої минувшини і від усіх народів: є се націоналізм, який рівночасно є гуманізмом і ціхує столітє наших клясиків. Але й він лежить ще перед сим часом, який нас обходить, він не влучає ще ядра національного питаня, відношеня націй до держави. Наша клясична державна філософія займаєть ся державою у всіх часах, у всіх народів, без огляду на мову, не жадає одномовних і не відкидає ріжномовних держав, вона є національно зовсім байдужна. Доперва в бесідах Фіхте до німецької нації виступає нація як чинник, що творить державу, тим самим отже політичний чинник, Фіхте вводить німецький нарід як одиницю і цілість теоретично в німецьку історію, хоча його розумінє всесвітно історичного покликаня сеї нації ріжнить ся дуже від всіх націоналістичних представлювань.

Богато замішаня вносить се, коли говорить ся нині ще про націю в сім наївнім і гуманістичнім розуміню та не добачуєть ся того, що нині розходить ся про відношенє нації до держави, ясне і конкретне, отже про політичне понятє нації. Коли не відріжнить ся сього, то заходить небезпека, що можна побіч себе говорити так, як прим. ботанік і хлібороб, з котрих перший буде твердити, що пшениця належить до трав, а другий закине йому брехню ясним як сонце тверженєм, що вона належить не до пашних, але збіжєвих плодів.

Молода радикальна буржуазія мартової революції, яка витягнула в імени нації руку по державну власть та хотіла віддати на службу визволених націй той засіб власти, який до того часу домашні володарі посідали з ласки Бога й історичного права, ввела в практиці під видом національного прінципу політичну ідею нації. Національна думка зміняла від того часу ріжно свій зміст. Друге велике жерело непорозуміня полягав на тім, що сих перемін не добачуєть ся та не пізнаєть ся їх глибоких причин.

Молода буржуазія жадала єдности нації і свободи нації: німецької держави „доки сягає німецька мова“, від альпейських хребтів до Бельт. Язикова спільність, одна

держава! Геть з чужим панованєм в Шлезвіг-Гольштайні, в Альзаці! Геть також з державним роздробленєм в нутрі, з абсолютизмом і станами — гаслом є зєдинена німецька республіка! Отсей демокрагичний націоналізм, який жадає для себе самого єдности і свободи, признає рівне право також всім иншим народам землі: він витає радо Кошута, хоча сей відбирає німецькій державі Австрії, а тим самим німецькому народови величезний простір панованя; він симпатизує з італійським повстанєм, він мріє ще в 1863 р. про польських повстанців, хоч вони грозили другій німецькій силі, Прусії загарбанєм двох цінних провінцій. Навіть одного не німецького села не хочуть вони посідати, але й ніодного німецького лишити в чужих руках. Кожному своє!

Нічого не бажаєть ся, лиш господарити без перешкод на власнім просторі. Одноцільна торговельна держава Фіхте має бути здійснена для буржуазії. Німецьке цлове товариства (Deutscher Zollverein 1834) приготвило її, „Національна система політичної економії“ Фрідріха Ліста наперед придумала її. Мають бути створені національні залізницї, корабельна плавба і фабрики. Нація ще слаба, вона виступила історично пізно і потребує поки що охоронного цпа як виховуючого, але тільки переходно, щоби пізнійше зробити місце вільній торгівлі! А вільна торгівля є — як каже її англійський оборонець — Ісусом Христом, миром між народами.

В сій своїй першій добі розвою є національна думка у внутрі революційна, на зовні супроти инших народів на скрізь мирна, вона є передовсім також цілком антимилітарна, обкроює і відмовляє військових кредитів і обкидає болотом юнкра Бісмарка. Вона йде зовсім слїдами Кобдена і Брайта, великих прихильників вільної торгівлі і приятелів мира з менчестерської школи.

Згадка про подібний напрям в Англії, який в кождім разі проявив ся там о одно людське покоління скорше, поучує нас, що ті самі прояви тут і там мусять мати ті самі причини. Близший розгляд показує нам і тут і там буржуазію, яка минула вже період меркантилістичної мануфактури і перейшла до індустріалізму Адама Сміта. Капітал починає внутр краю заступати одїичене ремесло фабриками і знаходить обильну можливість вкладів в межах краю — ще треба передовсім будувати залізницї, копальні і фабрики, замінювати за границею засоби поживи і сирі матеріяли за фабрикати. Мирна торгівля отвиряє собі дорогу без насилля. Пощо кольоній? Через одно покоління борють ся англійські ліберали проти набуваня кольоній, які більше коштують, як приносять. Вистарчають торговельні оселї

на основі мирових і приятельських договорів. Бо виміна готових товарів наступає без небезпеки з руки до руки. Не Велика Британія, ані світова англійська держава, але демократична національна англійська держава стоїть в осередку інтересів.

Мирний демократичний націоналізм показуєть ся отже політичною формою думки індустріалізму, то в тої доби, на якій відбиває своє пятно ліберальне фабрикантство, він є політичним висловом означеної економічної фрази капіталізму, як в Англії так і в Німеччині, передовсім яко національна програма лиш одної кляси нації, буржуазії! Міщанська національна економія як наука переходить в тім самім часі період, відмежований А. Смітом і Фрідріхом Лістом.

Як думав в той час пролетаріят, почуємо пізнійше.

* * *

Дві великі національні держави, Німеччину й італійське королівство, основав не революційний демократичний націоналізм, але реакційна, династична сила оружа. Національними державами вони були певно, але повним здійсненєм національного прінципу не були. Вони не принесли національної єдности ані Німцям, ані Італійцям, ані Французам. Німці лишили десять мільонів своїх земляків в Австрії, більше як мільон в Швайцарії, сотки тисяч в інших державах, Італійці мільони на австро-угорським побережу, в Трієнті, в французській Ніцці, на Корсиці, Мальті, на побережу Тунісу і Тріполісу, від французької республіки лишила ся відділена вальонська Бельгія. Противно нова німецька держава обіймала польські, данські і французькі області, а традиційна приязнь нації до Поляків перемінила ся скоро в люте переслідуванє. А національної свободи було там, що найменше в Німеччині, ще менше.

Не нація обіймала в Німеччині власть, не вона уживала державу як знаряд своєї культури, як мріяли про те філософи і поети. Завдяки загальному військовому обовязкови не було в 1870 р. на побоевищах ніяких кляс, але по заключеню мира застали повертаючі жовніри, буржуї і пролетарі, знова давний клясовий порядок, за короткий час стала держава знарядом в руках юнкрів і служила иншим цілям. Міщанський національний прінцип перейшов зі значним зіпсованєм в руки всенімецьких груп ірредентистичних сект, культурна і політична ідея нації звиродніла у них до расового фанатизму і тевтонізму, до смішних дітвартв з прочищуванєм мови і торжествами Вотана та ще иншими подібними забавками. Але національна думка,

як пануюча ідеологія часу і опановуючий спосіб думання міщанських класів, дістала новий, суцільно інший зміст. Його постарасмося ми передовсім винайти, причім поки-що і на певний час поминемо зовсім пролетарське розуміння нації.

Не фабрикант, то є промисловець, який особисто з своїм підприємством довершує перехід від ремесла до машинерії, як піонер технічного перевороту, не ліберальний буржуа означає політичну психологію часу від 1870 до 1890: він є власне в тім часі, що найменше від 1873 р. найбільш поборюваною особистістю нації. Побідний юнкер, як економ і бюрократ, означає національний ідеал і національний спосіб думання.

Не фабрика і не місто, але двір і село стають тепер підставою народного життя. В мужицьких костях лежить стриж нації. Не корабельна плавба і світова торгівля, а вже найменше вільна торгівля, роблять націю здоровою і сильною. Торговельний оборот і грошева господарка уходять радше за шахрайство і лихву, як за господарську працю: такою вважається управа рілі і ремесло. „Охорона національної праці“ — се клич доби. Будучність нації не лежать ані на воді, ані в кольоніях, ані в всесвітньо-політичних авантюрах. Цілий Балкан не варта костей одного поморського гренадира, кольоніяльна політика є безглуздою авантюрою людей, які радо пхають свій ніс там, де не треба. Національна держава політично вистарчає собі сама. Щоби вистарчати собі самій, мусять вона економічно бути самостійною, (autark), то значить, продукувати все, чого потребує. Охоронні цпа, які мають служити сій самостійності (Autarkie), не є лиш виховуючими цпами, вони мають радше задачу удержати державу постійно в незалежності від світової господарки.

„Новий дух“ лібералізму грозить по думці того часу народному організмови важкими шкодами, охоронити його є задачею соціального королівства, а його пророками є соціалісти з катедри. Охорона робітників і робітниче забезпечення, охорона середнього стану, охорона національної продукції, автракія державного господарського простору, авторитет королівства, державна власть, власть пана в підприємстві, одним словом система патронажу під кождим зглядом — се національні дороговкази думання. Класовий інтерес пануючих підмальовано етично й науково, позволено історичними споминами і славою побідних битв, він став національним ідеалом¹⁾.

1) Через те, що тут ми підносимо лиш історичну звязь ідей, можемо лиш натякнути на їх економічні підстави. Твір „Національне

Також і ся переміна ідей в Німеччині від 1870 до 1890 не є оригінальна. Також в Англії ліберальний індустріалізм був заступлений соціяльним торизмом¹⁾, якого духовим і політичним творцем і провідником є Венямин Дізраелі. Від ліберального індустріалізму до соціяльного торизму є економічно і політично що найменше так далекий крок, як передтим від меркантилізму до фізіократизму, се є в ґрунті той сам крок, тільки на вищій історичній ступні розвою. Цікавить нас в ній тут не так дуже економічна переміна, як переоцінка національного ідеалу, який випливає з економії даного часу.

Національний принцип, сей демократичний, навіть революційний принцип єдності, свободи і самоозначеня нації, є в тій добі пересудженою справою, на вні і в нутрі. Не „нація“, той основний і первісний факт послугуєть ся державою як своїм знарядом, але первісним фактом стає держава, а авторитет держави і нація стають предметом його патронажу. Німцем стає тепер кождий горожанин держави, також коли він є польської або данської народности, чужинцем є зате також Німець поза державою. Торійський або консервативний націоналізм — після того, чи схочемо назвати його після англійського чи після пруського перовзору не є революційний, не є експанзивний або всесвітно політичний, лиш на вні дефензивний, а внутрі авторитативний²⁾. Його найбільше досконалим літературним висловом є для німецького народу Бісмаркові „Gedanken und Erinnerungen“.

Від упадку Бісмарка минуло вже чверть столітя. З гори треба прийняти, що в такім великім просторі часу перебули події в економії, а разом з тим і їх духовий відблиск, співчасні ідеї велмицезну перемену. При скорости розвою, якою визначаєть ся наше століть, треба сподівати ся, що отся переміна немногих десятиліть є більша, як перше від

питанє і соціяльна демократія“ виводить кожду фазу з економічних подій і власне через те є мистецьким ділом марксістського досліджуваня.

1) Про те говорить дуже прозора студія Едмонда Ласкіне, „Zur Geschichte des sozialen Torismus“ в „Archiv-i“ і Grünberga V, 1 і 2.

2) Свого часу я старав ся доказати в творі „Kampf der österreichischen Nationen um den Staat“, що кожда класа суспільности має спеціяльне понятє про суть нації і її інокликаня до держави. Кождочасні пануючі класи уважають своє розумінє єдино добрим і єдино управненим та старають ся представити інші розуміня ненаціональними і непатріотичними. Се вдаєть ся їм серед безкритичних мас мимо очевидних противорічностей. Зі становища національного принципу приміром є Німці в Европі все ще без вітчизни, бо мають три чи чотири вітчизни замість одної, а вітчизна Швайцарія є без націй, бо обіймає не одну, а три нації. Кожда така лайка, якою обкидаєть ся соціялістичний пролетаріят, спадає отже з подвійним тягарем назад на своїх авторів.

століття до століття. Але з другої сторони як нині, так і колись традиція тягне з собою від покоління до покоління перестарілі форми думання. З нерівності темпу, в яким розвиваються події й ідеї, повстає для нашого часу небезпека, що внуки орудують ще словами батьків, хоч поняття, які в їх змістом давно змінило ся.

Капіталізм лишив нині свою індустріялістичну фазу вже за собою. Промисловий буржуа, колишній його економічний і політичний представник у своїй власній особі не стоїть вже давно в осередку капіталістичною розвою. Дивним дивом не добачує сього також багато соціалістів, політиків і заводових організаторів, хоча побіч многих праць Кавтського проаналізував докладно сю рішучу перемену Рудольф Гільфердінг в своїм „Finanzkapital“.

З поміж трьох форм капіталу (капітал промисловий, купецький і позичковий) відиграє в часі, в яким повстає головний твір Маркса, головну роль промисловий капітал; фабрикант, підприємець, є особисто представником поступу. Від двох і пів десятиліття довершується процес, який на місце поодинокого підприємця ставляє найрізноманітніші асоціації, в першій мірі акційну спілку, отже неособове, анонімне підприємство. Рівночасно переходить економічний провід з промислового на позичковий капітал, на банки. Се не означає зовсім, що є менше промислу, противно, індустріялізація робить власне тепер найбільші поступи, але не завдяки особі промисловця (як давніше дома Крупа, Шелера і т. д.), але задля основательської діяльності банків. Отже позичковий капітал, який підчиняє собі промислову і купецьку діяльність, ними кермує і управляє, отже капітал банковий, який однак не робить давних типових банкових інтересів, але продукує і торгує, той розвинутий далеко поза свої первісні рамки, організуючий цілу суспільну господарку в картелі і трести, безіменний і неособовий капітал став тихою працею двох десятиліть володарем націй. Є се фінансовий капітал.

Під його володінням змінило охоронне ціло третій раз свою функцію¹⁾. Се не є вже більше переходове виховуюче ціло Ліста, не є „охороною національної праці“ соціального торизму, який має зробити власну державу господарсько самостійною, а через те незалежною від заграниці, але є се засіб для створення монополію визиску національної праці та здобуття світового ринку. Є він картелевим цілом, який має не так спинити чужий імпорт, але уможливити експорт за границю. А експортованим має бути — в відріжненню до

¹⁾ Перший раз відкрив се Рудольф Гельфердінг „Der Funktionswechsel des Schutzzolls“. „Neue Zeit“ XXI. річник, 2. том, стор. 274 і сл.

вільної торгівлі індустріялістичної доби — не так фабрикат, товар, вартости ужиткові, як сам капітал. Очевидно, сам товарний експорт йде далі та перевищає може що-до скількості і вартости експорт капіталу. Але про него розходить ся найбільше, він є найбільшою життєвою конечністю капіталізму на с'єм ступні.

Найгірше лихо нашого дотеперішного соціялістичного вихованя є те, що ми займали ся майже виключно капіталістичним продукційним процесом. Однак сила дальшого розвою капіталу лежить передовсім в репродукції і акумуляції капіталу. Те, що і як творила ся надвартість, займає робітника передовсім, бо в тім він бачить свій індивідуальний визиск. Але того, як уживаєть ся сих надвартостей, він не бачить і не питаєть ся про те, — він радше є склонний прийняти, що їх споживає кляса капіталістів, що люкеус богатих дає вже на те найліпшу відповідь. Однак надвартости вертають в більшій кількості назад до продукції як капітал та спричинюють в той спосіб постійне, чим раз нагальнійше розширене капіталістичного способу продукції. Отим акумуляція є пружиною капіталістичного розвою.

Капіталістична господарка краю виділяє день за днем надвартости, що-дня приносить вона гроші як зиск, процент або ренту. Доки сї грошеві суми не є вложені знов як капітал, доти є вони мертві. Чим довше, чим більше їх лишаєть ся мертвими, тим гірше для капіталіста, який їх посідає (процентова стопа паде), тим гірше для робітничої кляси (брак нових і зредукованє давних підприємств, обниженє заплати і зріст безробітя).

Тим гірше для промислових капіталістів, які продукують, бо їх капітал повільнійше обертаєть ся¹⁾. Трудности акумуляції впливають на цілу суспільну господарку. „Праця є жерелом всякої вартости. Але капіталістична суспільність зменшає хвиливо кількість виконуваної в суспільности праці через те, що вона відкладає капітал облогом, замість ужити його на закупо робочих сил. Вони збирає з одної сторони мертвий капітал, з другої армію безробітних.“ Потреба акумуляції вимагає все нових ринків збуту для товарів, щоби могли постійно розширяти продукцію і зменшити час оброту капіталу, вона вимагає все нових можностей вкладів для увільнених надвартостей. Ринки збуту і сфери питанє вкладів капіталу — се постійні турботи капіталу, се рівночасно і життєве поне-

¹⁾ Представлене після Отто Бауера, „Nationalitätenfrage“, сторона 462 і сл.

волених капіталом, бо коли пошукуване не вдасть ся, то робітничя кляса стає покарна збільшенєм безробіття.

Обі задачі вяжуть ся разом. Бо коли я отвираю капіталови сфери вкладів, то даю тим рівночасно товарам новий ринок збуту, бо передовсім можуть бути набуті засоби продукції, а також настановлені робітники, які консумують. Коли отвираю знов товарам новий ринок, то творю через те також для капіталу нові сфери вкладів. Мимо сього однак обі дороги не все ведуть паралельно.

В давнійшій добі індустріялізму, в якій капітал нищить передовсім в краю відсталі форми продукції, находить він без труду багатий збут і все новий вклад в краю. Він росте коштом загибаючої суспільности. Коли ж він попри те збуває товари за гранецю, то може навіть найбільші зиски вложити все ще в краю. Тяжка справа лиш тоді, коли молодий домашній капіталізм терпить конкуренцію з боку старшого заграничного капіталу. Тоді охоронне цю забезпечує йому збут в краю, а разом з тим певну нову сферу вкладу капіталу в нових, охоронених цюм галузях продукції. З початку служить се цю лиш для прискіпшенє абсорбції капіталом відсталих форм підприємств, отже для поглочуваня минулого в краю. Так ділає він аж до певного ступня насиченя, коли підвишенє збуту товарів і нові вклади капіталів в краю починають бути тяжкими.

Се є хвиля, в якій стара школа охоронного цюа вважала його функцію покінченою та потрібним перехід до вільної торгівлі. Вона перечеислила ся. Охоронне цю істнувало дальше і уможливило капіталістам получить під охороною цювого муру свої підприємства в картелі і трести, які змонополізували краєвий ринок збуту. Коли раз наступить отсей монополь, то вдаряє в очи, що правильно сього ринку не дасть ся вже розширити, та що новий вклад в даній продукційній галузи стає правильно неможливий. Гра капіталістичної експанзії мусить після всякого очевидного повору втихнути. Узискані доходи можна ще якийсь протяг часу уживати на те, щоби ще в інших галузях продукції вводити трести, але й їх число є обмежене. В певній хвилі осягає і отся система свою точку насиченя. Коли вона осягнена, то умертвляє вона всі увільнені надвартости, творить звільненє обороту капіталів, зменшенє доходу і безробітє. Титанічна експанзивна сила капіталу зруйнувала протягом одной генерації індустріялізму передані форми продукції, а в другій генерації „охорони національної праці“ змонополізувала краєву продукцію; але власне сей монополь збільшив ще більше його експанзивну силу.

Але тепер стрічає вона тверді границі національної держави, які змушують її до супокою. Коли схоче їх переступити, то стрічає коло себе такі самі охоронені цлами, промислово насичені національні держави. І здасть ся, що нема ніякого виходу.

А прецінь найшов ся такий: що найменше на певний час. Відомий досвід учить: Чим більше продукція, приміром шин, тим дешевша кожда штука, поодинокі шина. Коли картель гарантує мені високу ціну в краю, то я можу розширити ще корисно продукцію, як буду продукувати великі кількості понад краєве запотребованє і кидати їх дешево на світовий ринок. Чим вище отже ціло, чим сильніший картель в моім краю, як в чужім, тим скорше зможу я втиснути ся з низькими цінами мимо охоронного цла до чужого краю. Коли перше служило цло для охорони краю, пізнійше до улєкшеня твореня картелів в краю, які уходили за національну організацію промислу, то тепер служить воно до здобутя заграничних ринків дорогою вивиску краю — цло стало заціпним і здобуваючим цлом, отже впрост противенством свого початку!

Отсей факт набуває тепер незвичайного всесвітно господарського значія. В державах, які мають охоронні цла, нема більше бесіди про зниженя цла: „Фінансовий капітал, та найновіша національна організація продукції“, має в охороннім цлі далеко сильніший інтерес, як давнійше. А жертвою сеї цлової і експортної політики є промисл країв з вільною торгівлею. Сталевий промисл в Англії не може більше числити ся з своїми внутрішними коштами продукції, Німеччина і Сполучені Держави кидають надмір своєї стали по казочно низьких цінах на англійський ринок. Англійський сталевий промисл кличе о оборону, разом з ним багато інших промислів, і так повстає в історичних краях вільної торгівлі могуча агітація за охоронними цлами, яка стрясає цілим національним житєм аж до його корінїв. Як довго існують краї з вільною торгівлею, помагає ще вентиль експорту по низьких цінах, і то лиш певний час. Скорше чи пізнійше: Капіталістично насичені держави не можуть від певної хвилі існувати дальше капіталістично без зруйнованя своїх границь, то значить не можуть більше у внутрі вкладати свою надвижку капіталів, а разом входять на світовим ринку до себе в відношенє завзятих конкурентів.

* * *

Як зміняєть ся в сій добі національний ідеал? Передовсім вдаряє те, що представником сього найновішого

розвою є ще в більшій мірі, як в попереднім охоронених цлами державний і господарський простір, що проблема часу віддається все більше від первісної основи, від нації як представника державності. Те, що загально дається розпізнати лиш як понятє, осліплює особливо в Австрії своєю ясністю. Ще перед десятилітєм був національний напір Малярів так сильний, що вони стреміли до осібної державності і власної цлової границі. Але факт великого спільного господарського простору був сильніший: Нині боронять вони своє економічне і національне існуванє з цілою завзятістю в рамках спільної держави, вони боронять себе самих, обороняючи державу. Яка різка і основна переміна! Вона зраджує нам, що у пануючих класе інтереси державності відібрали вже давно першенство старому ідеалови нації, що тепер не розходить ся о оборону національної ідеї, але о охорону господарських інтересів, історично унаслідженої економічної спільности. Але поминім Австро-Угорщину, великі європейські держави є національними державами, отже нація і держава сходять ся в них, і тому власне національна думка останнього людського покоління є там зовсім переповнена потребами державності і господарського примусового положеня держави.

Національна держава потребує експорту, потребує торговельної флоты, потребує ринків збуту. Вона потребує рабівничих картельних цол, щоби втискати товари в чужі держави. Але вона потребує ще більше!

Готових до консумції товарів, яких потребує Негр, Маляець, Китаець, нема богато, і сей ринок є вже так обсаджений, що його обісланє не потребує значних нових вкладів. Збут товарів в тім значіню, збут товарів і торговельні оселі в розуміню часів вільної торговлі не можуть вже сього зробити. Видатний є ринок лиш тоді, коли він є змонопольований, коли користається з лівших цол або з цлової вільности, а се можна осягнути лиш тоді, коли терен збуту є також політично опанований!

Те, про що нині розходить ся, то є вклад капіталів! Цілі части світа не мають ще вибудованих морських пристаней, мають несплавні ріки, не мають залізниць. В дівичих гірських краях спочивають ще руди і шляхотні камені, широкі, плодови́ті земельні простори, де можна би управляти бавовну, кавчук, каву, риж, уживається тільки на пасовиска. А до того треба портowych будівель, залізничних будівель, копалень, дорогих плантацій, а з тим величезних вкладів капіталу, які є певні лиш під охороною модерної державної власти, а по части можливі лишень за державною концесією, до того треба тубільних робітників,

яких без державного примусу не можна мати. Такі області мусять бути політично контрольовані і тим сильніше політично опановані, чим більше примітивна їх організація. Коли має бути отже поконана мертва точка внутрішньої державної економії, то мусить держава втягнути в свою службу чужі простори або через мирне прониканє або протекторат або окупацію або вкінці підбій: Національна держава мусить стати світовою державою!

За одним разом вирвано національний дух з вузьких дворів і сіл, з півфеєвдальної романтики та тевтонічної Вотанової дрімоти і випроваджено на світову трибуну. „Будучність Німеччини лежить на воді“. Інша вже романтика навязує до хрестових виправ давних німецьких імператорів, цісар Вільгельм відвідує каліфа в Стамбулі, Святий Гріб в Єрусалимі, султана в Мароко. Розходить ся про багдадську залізницю і мароканські поклади мідної руди. Повстанє боксерів в Китаю дає притоку до набутя Кіаучау. Німецька держава шукає свого місця на сонці у всіх частях світа.

Давну самостійність юнкрів, які не хотіли знати нічого про світову торгівлю, про купців і корабельних підприємців і про флотове зброєнє, усунуено як вузькоглядну. Держава стає тоді доперва самостійною, коли вона на власній землі має руду для своїх горнил, бавовну для ткалень, гуму і фарбовий матеріал для своїх хемічних фабрик, діаманти для своїх жінок, каву і гербату на сніданє для своїх горожан, коли вона набула колоніальні посілости під всіма підсонями. Охорона національної праці? Чи німецький банкир в Еквадорі, німецький купець в Сінгапурі не робить також національної „праці“ і ще до того повної зиску? І чи не потребує він ще більше охорони?

Пощо збудували ми національну державу, пощо узброїли ми її гарматами і воєнними кораблями, коли вона не хоче віддати своєї політичної могутости на службу нашого господарського розширення? Англійці, Французи, Бельгійці, Голяндці, Москалі стоять нам на дорозі, розділили перед нами світ і ми маємо вийти з порожними руками? Се не може і не повинно бути: Побіч і на місци британської імперії ми поставимо німецьку. Ми не можемо инакше, коли не хочемо пізнійше вдусити ся серед надміру капіталу і народу!

Се є найновіша доба міщансько-національного думаня, пануюча національна думка наших днів; вона є, хоч представлена тут лиш на німецькім примірі, така сама у Французів, Англійців, Італійців і у російської буржуазії, вона зявляєть ся у мізках капіталістів конечно з самого

К. Реннер, Національна справа

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И-55410

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 25434

затревожуючого розвою капіталізму. Національний імперіалізм став нині попросту національною ідеєю пануючих. Признавайся до нації — ти можеш тисяч разів мати на думці лиш культурне, демократичне, навіть торійське поняття нації — другий возьме тебе за національного імперіаліста і нічого більше, а кожде застереженя буде вважати вже за національну зраду!

Але застановімся на хвилину над вихідною точкою національного руху. Кожда нація становить державу, каждая держава лиш одна нація. національна єдність, свобода, самоозначеня! Вільні нації побіч себе! Що за глупе представленя. Німецька держава буде доперва тоді досконала, коли крім Німців матерного краю стануть також Німцями африканські Негри, індійські Парія, маляйські і китайські Кулі. Національна держава мусить бути світовою державою, в якій вправді панують лиш Німці, але працює інтернаціонал всіх барв і підсонь: хочемо бути міжнародною національною державою, зовсім так, як се вже є британська держава, Франція, Росія.

Пождім — чи дійсно воно так? Нагло вдаряє нас той величезний самообман, якому ми підлягали протягом одного людського покоління або ще довше. Англійська, французька і російська держава, які видають ся національними державами, не є вже ними довгий час. Кожда з них є безмірним і переражаючо пестрим інтернаціоналом! Передовсім Англія: Отсей інтернаціонал, все одно чи з власної волі чи силою державного примусу, машерує тепер дійсно по фляндрийських побоевищах, Канадійці побіч Австралійців, Капляндці побіч Індійців. А Росія побіч неї: на польських побоевищах спочивають побіч Шведів з Фінляндії і балтійських Німців, кримські Татари, Кіргізи і Туркмени. Не менше і Франція: Араби з Альжиру і Марока і Негри стоять в однім фронті з паризькими пролетарями. Державна спільність злучила разом не лиш нації, але всі раси світа в одно тіло, в один інтернаціонал, який є так успішний і живучий, коли сїе довкруги себе смерть і загибання. І лиш одна, в кождім разі незвичайно суцна обставина спричинює те, що ми не добачуємо сього інтернаціоналу угнетених, а саме те, що він стоїть під виключним панованєм буржуазії одної нації.

Перед таким видом жахаєть ся німецький націоналіст старшого стилю, але на дні своєї душі він відповідає також: „Ми мусимо; і ми мусимо також досягнути ту саму ціль, бо ми потребуємо бавовни і рижу, руди і діамантів; і ми Німці потребуємо цілого світа як поля діяльності для нашого талану, ми не можемо дати загнати себе в кут,

щоби там занидіти“. І як чоловік, якого захопив чар капіталізму, він не може інакше думати¹⁾. Він закидає Москалям, Англіяцям і Французам: В наших рядах бореться німецька національна держава, народне військо німецьких горожан — а ви висилаєте проти нас орди ваших підданих; тут бореться одна нація за своє національне існування проти стягненої силою разом мішанини народів. Хоч як оправдане є се почуте німецького жовніра навіть по докладнім розгляненню, то прецінь не добачується при тім одного головного і основного факту сеї війни. Проти російського інтернаціоналу бореться рівнож інтернаціонал, боряться ся побіч Німців з Німеччини австрійські Німці, Маляри, австрійські Поляки, Чехи, Сербокроати, Румуни й Італійці. Вправді, отсей інтернаціонал є — сеї різниці не можна не добачувати — по перше чисто європейський, а по друге він не опирається на підданстві, лиш на історичній союзній спільності і має через те далеко свободнійший характер, як навіть велико-бритійський. Його підставою є передовсім старий союз між німецькою державою і Австро-Угорщиною, а далі існуюча від 1526 р., впливаюча з умов і забезпечена конституціями державна спільність наддунайських народів. А по третє, обі сеї держави становлять замкнену географічно одиницю, Середню Європу, з тисячлітніми культурними зв'язками. Але простіть! До сього інтернаціоналу прилучується Туреччина, тиснуть ся зі святою війною музулмани Європи, Азії й Африки! Безсумнівним і якраз характеристичним для розвоєвих тенденцій часу є те, що і сей воєнний тобор є дійсним інтернаціоналом під видимим проводом — хоч не під примусом панования — одної національної буржуазії, під проводом німецької класи капіталістів в Німеччині й Австрії і з участю пануючих класів Угорщини й Туреччини.

1) Отсе страшливе перекинує національної думки ділає потішно в австрійських німецьких і чеських націоналістів. Німецько-національні студентські політики кричали цілі десятки літ „Геть з Галичиною і Дальмацією“ та старали ся позбути ся добровільно австрійських Славян, нині мусять вони однак працювати разом в господарським інтересі австрійських Німців і дійсно працюють разом, щоби оборонити в війні для держави північних і полудневих Славян. Чеські націоналісти, які плекали так ревно зближене до російського культурного світа, дрожать перед тим, щоби їх чеські банкові філії і контрольовані ними підприємства не дістали ся в ворожі руки. Найбільше потішні є трієстенські ірредентисти, які з обави про господарську будучність Трієсту молять ся кожного дня про те, щоби день визволення — не прийшов ніколи. Загалом се познає, що капіталістична господарська спільність держави давно минула вже унасліджену національну ідеологію, хоч не прогнала її ще із серця.

Було би похи́бною, самообманом і тим самим ввведе-
нем в блуд робітничої класи поминати сю обставину, яка
власне сій війні надає спеціальну ціху: Се не є національна
війна в розумію національного принципу. В розумію стар-
рої, чистої, незамученої класовими противенствами національ-
ної ідеї вона є її противенством: Опанований Росією ін-
тернаціонал Сходу получив ся зі зміпленням Англією і Фран-
цією британським і французьким інтернаціоналом Заходу,
щоби зрабувати і не дати на будуче середноевропейсько-
середноазійському інтернаціоналови ¹⁾ доступу до світа,
участи в світовім володіню. Се є боротьба імперіялізмів за
володінє світом, отже за право і силу збирати і опановувати
инші історичні або ще неісторичні народи і племена, які не
дійшли ще до національної свідомости — за право і силу,
коли хто хотів би так сказати, підпорядкувати інтерна-
ціонал народів поневолених буржуазії пануючої нації.

Пануюча класа кожної такої пануючої або зміряючої
до панованя нації називає отсю пробу — накинєну їй гос-
подарською потребою капіталізму — національною. ба-
чить в ній найвисшу задачу нації, отже всіх частей
народу. Не місце тут розсліджувати, чи і наскільки проле-
таріят заінтересований в національнім імперіялізмі, чи і
наскільки він може від него відтягнути ся. До сего треба
докладніших економічних розслідів ²⁾, а тут обходить нас
лиш ідейна історія нації. В ній дійшли ми власне до оста-
точної оцінки одної галузи її розвою, міщансько-капіталі-
стичної, якої теоретичною і історичною передумовою була
одноцільна суверенна національна держава:

Національний капіталізм розсаджує на певнім сту-
пні насиченя з конечности межі національної держави та
пре до інтернаціональної світової держави. Однак вона є
інтернаціональна лиш з огляду на свій національний склад,
з огляду на своє тіло, а не на право і дух: бо спільність
народів такої світової держави є в більшій або меншій мірі
не добровільна та віддано панованю і визискови бур-
жуазії пануючої нації. В той спосіб національний принцип
обернено до гори ногами і се власне є вислід розвою трех
людських поколінь: Національний імперіялізм, ся найно-
війша фраза міщансько-національної думки, приносить з

¹⁾ Погляд на карту зраджує звязь сеї війни: Коли поминути
Сербію, то простягаєть ся від Шівнічного Моря через Середуму Европу,
Балкан, Малу Азію, Арменію, Мезопотамію, Персію, Афганістан замкне-
ний пас держав, одинока запора поміж російською і британською ім-
перією. Спільність інтересів того паса народів, лежить в рівній небез-
педі, стати мливом між двома млинськими каменями.

²⁾ Їх зроблено вже в кінцевій части твору Рудольфа Гільфер-
дінга „Finanzkapital“.

собою знищенє самої національної думки, він зносить сам знову національний принцип, з якого він вийшов. З нутра на вні пре капіталізм до того, що, коли дотепер одна пануюча кляса опанувала всі тоті кляси нації, на будуче одна пануюча кляса опановувала всі інші кляси нації, на будуче одна пануюча нація робить всі інші нації світа своїми підданими, нишить їх як нації. Національний принцип хотів поставити народи свобідно побіч себе, національний імперіалізм ставить їх примусово під один спільний кнут.¹⁾ І здаєть ся, що спір поміж пануючим світа йде лиш про те ще, чи сей кнут має бути англійський, російський, чи німецький.

* * *

На світі не дієть ся так, як хотіли би сього поневолені: Поняття панованє, пануючі кляси, пануючі нації не є тільки уроєнєм, але найтвердшою дійсністю світа. Або панованє існує, а тоді воно панує над діяльністю поневолених і визначує подіям їх біг, або воно вже не існує.

Панованє панує над діяльністю поневолених, але воно не поневолює їх думок, їх надій, їх цілий. Світові події супроводить постійно критичний дух тих, що є їх засобами і жертвами; сей критичний дух влітає посеред твердої дійности образ свого бажаня того нового світа, який він збираєть ся створити. Не є се лиш бажанє самовільних мрій, але постанова діланя, збудованє на основі історичного розвою, яка жде, лиш на події часу, щоби сама ділати. Свою самостійність покидають поневолені доперва тоді, коли стратять критику, коли підчинять ся пануючим також в думках і цілях. Тому не можна дивувати ся, коли пролетаріяти всіх країв беруть участь в боротьбі своїх пануючих кляс, але було би тоді лиш, коли би вони не робили сього зі свого власного переконаня.

1) Отто Бауер, стор. 475: „На сїм ґрунті всихає ідеал єдности і свободи націй. Панованє капіталістичної пануючої нації над мільонами підданих стає державним ідеалом доспілого капіталізму“. А на ст. 467: „Ідеалом модерного капіталізму є через те вже зовсім не національна держава, але держава національностей, в якій лише державний наряд пануючого краю приказує і визискує, а інші народи віддані йому безборонно. Його перовзором є вже не англійська національна держава, але британська світова держава“. — Ненависть до Англії серед буржуазії є завистю о панованє Великої Британії над половиною світа. Глибока симпатія робітничої кляси до Англії не відносить ся очевидно до британської світової держави, але до завзятої робітничої кляси в нутрі англійської національної держави, яка від давна веде боротьбу проти індійської, полуднево-африканської і єгипетської політики і також в сїй війні захована свою честь і розвагу.

Національний розвій 19. віку не перейшов попри європейський пролетаріат як щось чуже незрозуміле, яке його зовсім не обходить. Коли би так було, тоді пролетаріат усунув би сам себе з сучасної історії як ділаючу силу. Молодий пролетаріат підхопив власне з цілою пристрасною думку національної свободи і єдності і розвинув її далі на свій спосіб. Ми перейдемо тепер розвій національної думки в соціалізм в протиставленю до її міщанського розвою. Сим разом ми обмежаємося до зіставлення їх точка за точкою, застерігаючи собі самостійний вивід до спеціальної статі.

В історичних державах, в яких національна свідомість не стала ще політичною, йде пролетаріат народів пануючих всюди без всякої рефлексії слідом за наївним космополітизмом, а поневолених за наївним націоналізмом. Як тільки нація доспіває до державної волі, стає пролетаріат зараз всюди ядром військ в тій революції, яка стремить до здобуття для нації права самоозначення. 1) Фрідріх Енгельс і Вілгелм Лібкнехт стояли в 1848. р. з крісами на плечах в рядах за єдність і свободу нації, а молодечий Август Бебель бореться на зібраннях німецьких робітничих товариств за великою спільною Німеччиною, за мирний союз всіх німецьких племен оснований на волі народу і оружній силі мас. 2) Ніколи в своїм життю не могли Бебель і Лібкнехт переболіти виключення австрійської Німеччини з німецької держави. 3) Німецький пролетаріат стояв від самого початку на становищу демократичного національного принципу, він виходить отже в національних справах з того самого заложення, що і повстаюча буржуазія. І те саме відносить ся до всіх пролетаріатів світа.

Неправдою є, немов би робітнича кляса була колинебудь ненаціональна. Як довго буржуазія боролася рука

1) Відношенє німецького пролетаріату до національної думки я старав ся начеркнути у вступі до віденського процесу за голову зраду під заголовком „До політичної і суспільної історії 1848 до 1870“. На жаль стає історія робітничого руху тих днів, історія його першого теоретичного і практичного становища до національної й інтернаціональної проблеми для виїшнього робітничого покоління мимо так ясного представлення Мерінґа, мимо пиятників Бебеля і мимо всіх нових праць про те, чим раз більше книгою замкненою семи печатями. Інакше партійна організація не шукала би винї так непевно дороги в так многих справах, які вже перед двома поколіннями були ясно порішені.

2) Бебель: „Aus meinem Leben“, I, стор. 150 і сл.

3) Порівняй промову Лібкнехта у Цобля в Відні 1869, видруковану в віденській процесі за голову зраду, стор. 145 і сл.: „Теперішнє відділенє Австрії від Німеччини є лиш протіворічне, переходове, Австрія мусить вернути назад до Німеччини, але не до Німеччини Бісмарка, тільки до вільної, зєдненої на демократичній основі“.

в руку з нею за єдність і свободу нації, була вона навіть національною в рівнім значіню. Так довго були класові ріжницї між обома ще непомітні або щонайменше без впливу.

Однак повстала не вільна національна держава, тільки продовженє Прусії, цезаристичний рай юнкрів і капіталістичної буржуазії на основі остаточного розриву Німців в Європі. В 1866 році розбила ся Велика Німеччина, в 1870 році німецька демократія. Тріумф юнкрівсько-капіталістичної національної держави був заравом великим погромом демократії і національного принципу.

Від сего розділу, який доконав ся також практично на зібраню німецьких робітничих товариств, яке під проводом Бебля в Нірнбергу відрекло ся демократичного крила німецької буржуазії і прилучило ся до інтернаціональної робітничої асоціації (вересень 1868), ділить ся національна думка на міщанську галузь і пролетарську. Ясна річ, що навіщена законом проти соціалістів робітнича класа не могла поклонятися консервативному, торійському націоналізмови Бісмарка, як також, що вона пізнійше відмовила сього поклону імперіалістичному націоналізмови, коли німецька державна політика прийняла за часів Капріві буржуазний, а за Більова чистий імперіалістичний характер та казала пролетаріатови через підвисшені охоронні пла платити воєнні кошти імперіалізму. Пролетарське розумінє нації пішло небавом своєю осібною дорогою. 1)

Первісний національний принцип живе тепер в робітничій класі великих європейських націй, і в розбуджуючих ся неісторичних націях, значить в націях Балкану і дальшого Сходу. Там поступає нині вперед процес творення національних держав; він розсадив вже європейську Туреччину, загрожує вже англійське панованє в Єгипті й Індії і дасть ся небаром відчути російській світовій державі.

Однак не без розгляненя і не без змін переняв пролетаріят сей принцип.

В той час, коли англійський і французький пролетаріят, який живе в зєдинених національних державах, бачив в практиці і в своїй ідеї державу і націю все злилу в одно, ставав пролетаріят середної і східної Європи навіть по 1870 р. все виразнійше свідомим противенства між одним і другим: Тут не покривали ся ніде національні оселі з державними просторами, тут вимагав консервативний націона-

1) Твір Отто Бауера малє розвій пролетарської національної думки у всіх її історичних фазах. Що до слїдуючого гляди передовїєм § 28 (Робітничя класа і капіталістична експлуативна політика) і § 30 (Соціалїзм і національний принцип).]

лізм великих націй поневолення і національної асиміляції меншостей, отже впрост вичеркнення нації та примінював до тих народів і відривків народів всі ті засоби поневолення, які пролетаріят як класа відчував що дня на власнім тілі (Поляки в Німеччині і Росії, Слав'яне почасти в Австрії, а загалом на Угорщині). Терпляча класа має глибоку, практично добре узasadнену симпатію до терплячих народів. Але як помогти?

Національний принцип знає, беручи строго, лиш один вихід: державне відірванє меншости, тому що прецінь нація і держава мають покривати ся. Рух за державним відірванєм (ірредента) вимагає, як що він має бути поважний, повстаня і війни. Разом з тим виринуло перед пролетарськими масами питанє, чи їх симпатії для поневолених народів і їх признанє національного принципу можуть йти так далеко, щоби оправдати воєнну розправу?

Війни з 1866 і 1870 були в тій квестії твердою наукою для пролетаріату Німеччини й Австрії. Часть його з одушевленєм брала участь в німецьких війнах за зєдиненє і визволенє, все одно, чи в таборі побідників чи побіджених, а при кінци збирала процеси за головну зраду, виїмковий стан і закон проти соціалістів. Але національний рєздїл Нїмців оєстав мимо того!

Як прийшло до сєго? Чим раз яснїйшим ставало пізнанє, що держави мусять бути передовсїм також одиницями простору з певними мілітарними границями і зорганїзованим господарським житєм.¹⁾ Границі національних осель не все надають ся на границі держави. Вже капіталїзм доби 1870 до 1890 вимагав державних областей з більшим зовнїшним обємом і внутрїшнім капіталістичним випосаженєм.²⁾ Малі й убогі держави не гарантують ані потрібного капіталістичного, ані ніякого соціалістичного розвою. Коли б хотїв хто подїлити карту Європи строго пієсля національного принципу на суверенні національні держави, то одержав би не лиш зовсїм неможливі границі, але передовсїм також багато малих і найменших, убогих і нездїбних до розвою державних творів.

В тїм повнїм переконаню, що матерїальні факти життя, земля, її будова й її плоди, економія, а передовсїм великі розміри, які приняла продукція і оборот, мають першенство

1) Таку господарську спільність витворюють охоронні цла і фїнансовий капітал.

2) Тут належать: національна державна сїть залїзнича, яка створює одну різко відмежовану комунїкаційну спільність, торговельні центри, одиоцїльний господарський заряд, спільність прав і багато інших чинників.

перед всіма іншими суспільними фактами, зрозумів соціалізм при всій своїй симпатії до дрібних народів, що допроваджене до найвишого ступня творення дрібних держав було би реакційною, а не революційною помічю. А рівночасно Швайцарія давала примір спільного життя трьох націй в свободі і мирі.¹⁾ Свобода і єдність нації показали ся можливими без державної суверенности, як національна автономія в рамках більшої спільности, хоч би се була — ще нині — капіталістична держава.

Не ірредента й війна, але внутрішній розвій в рамках даної держави аж до конституційного забезпечення культурного самоозначення нації: се стало національним принципом соціальної демократії. Сформуловано його в 1898 р. на партійним зїзді в Берні, в країні найзавзятіших національних боротьб, в Австрії. Ціла соціальна демократія європейського сходу приняла отсе сформуловане в головних основах за своє. Вона приняла національний принцип і повела його дальше; єдність, свобода і самоозначення націй є також її цілю. Але ся ціль має бути здійснена не через суверенну державу нації, але дорогою її автономії в межах вищої спільности, за те однак без огляду на історичні або інші границі. Автономія є менше як суверенність, яка висловлює одиноке безмежне пануванє над простором і народом. Автономія є самоозначенєм в межах вищої спільности, але через те також правом, заїварантованим сею вищою спільністю. Суверен не має иншого засобу боронити себе і своє право крім війни, яка рівночасно лучить ся з ризиком заглади, суверенність ставить отже націю перед війною, перед дїлеммою грати в світі ролю молота або кувала, панувати або згинути. Автономія зате запоручує через конституцію і право мирне істнуванє. Хоч в юридичнім значіню автономія є менше чим суверенність, має однак більше значінє для тривалого істнуваня і культури націй.

Тим способом доходить національна думка у соціальної демократії до практичних консеквенцій, які відступають від давнього національного принципу: Тамтой містить ся в догмі про єдиноснасаєму національну державу. Соціалізм допускає також держави національностей, отже органічні сполуки націй на основі свободи і рівности, інтернаціональні союзи держав. І то не тільки як форму коначного лиха, яке треба терпіти, але він бачить в Швайцарії взір і примір, ідеал, як можуть нації жити разом без ворожнечі, без зброєня, без війни.

¹⁾ Вільгельм Лібкнехт в згаданій віденській промові 1869 „вказує на Швайцарію і Америку, де свобода убила національні спори“.

Се розумінє національної проблеми стоїть в цілковитім противенстві до рівночасного розвитку національних держав в консервативній добі, які стремлять до поневолення національних меншостей (Польська політика Бісмарка). Обі гадузи з одного пня національної ідеї починають рости в противних напрямках.

Але соціалізм іде ще один крок дальше: Коли є форми інтернаціональної спільности в державі, яка забезпечує кожній нації автономію, а рівночасно спільности повний сили розвій і тревалий мир, то чому має отєя можливість здержувати ся на історичних границях держави? В такім случаю є можлива дійсна, тревала громада всіх культурних націй — без національної ненависти, без зброєня, без війни — європейська Швайцарія, західна Швайцарія, всесвітна Швайцарія, в якій людськість, роздерта ненавистю, висилена шалом зброєня, прямує до світової війни, довго і тяжко досвідчувана, могла би найти остаточно свій супокій!

Найти — не в безформній мішанині народів космополітизму, але в удержаню кожної поодинокі національної окремішности і в сполуці всіх зорганізованих націй в одну найвисшу союзню організацію, в інтернаціоналі!

Ставаймо в ряди!
Інтернаціонал обійме
Людськість всю!

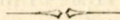
В простій лїнії, як бачимо, виходить з старого демократичного національного прїнципу національна думка пролетаріату, інтернаціонал. Вона не є космополітизмом, т. є. рівнодушністю до всякої державної приналежности і не є лиш почутєм братерської спільности інтересів у народів, але конкретною політичною програмою, конкретною цілю права народів: всесвітний союз держав, або яєнійше юридично кажучи, держава держав, членами якої були би автономні нації, головою якої була би їх спільна рада, а змістом якої була би єуспільність західного культурного світа. І дивно! Отєя думка про інтернаціонал заяєніла найбільше блискучо на памятнім зібраню в катедрі в Базелі, в тої сам час, як другий напрям тої самої первісної ідеї, національний імперіалізм вступив перший раз перед балканською війною узброєний на воєнну арену!

Той імперіалізм, який практично бодує держави національностей, інтернаціональні держави, створює чотири великі світові інтернаціонали, здійснює практично інтернаціоналізм, вправді поки що під наміреною самовладою одной нації над многими приналежними до неї народами! Чи єєй збіг обох подій не є дивний?

Здасть ся нам, що зовсім ні. Економія, суспільні продукційні сили вирости не лиш понад давні дріоні держави, але також понад великі національні держави: Світова господарка домагаєть ся світової держави! Приходять породові болі нової доби, а насилє, як і давнійше, в їх пови-тухою! Насилє — засіб сильних; право, свобода, братерство — думка, надія, ціль поневолених! Один і той сам історичний розвій, виджений з двох протилежних бігунів людскости!

Кляса, якої кожний віддих зветь ся організація, ся кляса переведе в відповіднім часі організацію світа! І тому мимо супротивної хвилі, яку принесла нашим ідеям світова війна, мимо замішаня всіх поглядів, мимо хвиливого ворожого роздлу пролетаріяту, мимо сього всего і всего:

Нехай живе Інтернаціонал!

Йозеф Гаммер.

Що таке імперіялізм?

З усіх усядів і зі сторони многих політичних напрямів п'ятуєть ся імперіялізм яко головного виновника світової війни, ведеть ся тільки спір про те, хто є представником сього імперіялізму, чи Авлія, чи Росія, чи Німеччина. Балканська преса говорить залюбки про імперіялізм Австро-Угорщини, який загрожує свободі балканських народів; балканські соціялісти добачують теж повстаючий імперіялізм в змаганях Болгарії і Сербії до територіяльного розширення. В такім розуміню не був би імперіялізм нічим иншим, як жадобою здобуваня і жаждою земель — другого!

В старанях вияснити найглибші причини сеї найбільшої від істнованя світа світової війни мусимо берегти ся того, щоби на місце ділаючих сил, які мають нам доперва вияснити те, що стало ся, ставляти моральні осуди про те, що стало ся. Правдою є, що по війні буде певно виданий відповідно до основних понять партій політичний осуд осіб і їх ділани. Але тут ми сим судом не на часі не можемо займатися. Також загальні і неособові оцінки „англійської крамарської політики“, російської „жадоби земель“, „німецької манії великості“, „габсбурьської політики домашної могучости“, „французької політики реванжу“ і т. д. не причиняють ся до пізнаня; тому що, відповідно до табору, в яким находить ся войовник, приписуєть ся всякі можливі блуди характеру і гріхи чужим політикам, державам і на-

родам, міг би моральний суддя, що вступив би на світ зовні, прийти що найбільше до переконання, що війна по-встала з загальної грішності сього світа. А в той спосіб доперва не зискали би ми нічого до нашого пізнання, бо тоді піднесло ся би питання: з яких глибоких жерел пливе отся сильна струя руйнуючих гріхів? Політична преса не служить очевидно задачам пізнання, не можна отже брати їй таких етичних осудів за зле і вона не може без них обійти ся; зле було би тоді лиш, коли би хто хотів такі поверховности брати за вияснене причини.

Одна зі звичайних поверховностей уживає слова імперіялізм в тім самім значіню, що „політика здобування“ та ставить зовсім нарівні кожду політику здобування на світі, починаючи від Ольоферна, Ксеркса і Цезара, від Карла Великого, Карла V. і Людвика XIV. аж до Петра Великого, Наполеона, Піта, Грея і Вильгельма II., котрого назвала одна з часописей Німеччини ясноволосим Цезаром Європи. Здобуванє є здобуванєм і Атіля, Джингіс хан, Вільгельм II. і Грей є такими самими історичними типами! Інші знова думають, що імперіялізм треба бачити в кождім змаганю до світової держави. В такім розуміню є римська імперія старих віків, ленна держава Карла Великого, габсбурська світова держава при кінці середних віків, держава Наполеона, нинішня британська і російська світова держава в рівній мірі представниками імперіялізму — натомісьц Німеччина і Австро-Угорщина не є зовсім світовими державами і не мають нічого спільного з імперіялізмом.

Такі понятя поповняють сю похибку, що означують одним і тим самім словом, викованим в останних десятиліттях і точно усталеним, річи історично так ріжні, що се понятє стає для нашого пізнання зовсім безвартісним. Для таких загальних явищ вистарчає вислів „світова могутість“ і „змаганя до світової могутости“. Однак отсе змаганє до світової могутости є основно ріжне в своїх причинах і наслідках після того, чи виходить воно з ленного систему часів Каролінгів і опираєть ся на певнім системі ґрунтової посїлости і на мечях германської піхоти, чи довершують його кочуючі монгольські орди їздців, чи вкінци збираєть ся воно підчинити капіталістичному визискови моря при помочи дреднотів і землі при помочи скорострільних армат. Світова політика і світова політика є в ріжних історичних добах історії чимсь зовсім відміним, і тільки світова політика, властива нашому поколіню, зі своїм специфічним змістом носить імя імперіялізму.

Однак також і не кождий рід нинішньої світової політики заслугує оправдано на него. Коли би приміром Ту-

реччина хотіла нині зробити або віддай дійсно зробити пробу зєдинєня вєїх ієслямітєських народів знова під прапором пророка або коли би царизм, то є ся політична система, в якій цар є в одній особі цєсарем і папою православного християнського світа, хотів створити докруги відновленої Византії державу православних, то були би се змаганя, які належать до низшої культурної доби і до поминеної вже для Заходу духової епохи, була би се — політика здобуваня і змаганя до світової могутости иншого рода і з иншими цїлями, як на Заході. Царизм, панортодоксія, панславизм, панієсламизм, панмонголизм і т. д., все те є для нас сили з иншого світа, нам внутрішню чужі, загрожуючі нашій культурній свідомості, а нашій будучности більше погубні, як навіть поконанє чужим імперіялізмом і через те для нашої уяви страшні!

Се є скаля оцінки для робітничої класи, якої не можна оспорювати: Не хочемо імперіялізму власного краю, а тим менше можемо знести імперіялізм чужої нації в нашім краю. Чужий імперіялізм є більшим лихом від власного імперіялізму. А вже найгірше було би, мусти зносити в краю систему, яка не була би навіть імперіялізмом, але цезаропапізмом і релігійно прикрашеним варварством! Імперіялізм, хоч як був би він небезпечний, є все таки формою поступаючого розвою, за те царизм є застоєм і для нас реакцією.

Очевидно не можна заперечувати, що Росія криє в собі саміи модєрні єлєменти, що вона в своїм часі прибере форми модєрної господарки й адміністрації, а чим скорше те станеть ся, тим ліпше для світа. Але нині в сій державі зі 166 мільонами населєня становить перемагаючу більшість — село з попом на чолі, з житєм бутєм зовсім чужим для західної культури, і се село, що повторяєть ся мільони разів серед безмежних степів, дає вісім і більше мільонів сліпо слухняних інфантеристів і козаків, одно велитєнське зняряддє знищєня, яке для Європи нині так само грізне, як монгольські орди для середновічного заходу. Хоча російське „стрємлєнє на захід“ має також деякі імперіялістичні єлєменти, все ж таки стоїть російська політика здобуваня близше до монгольської навали, як до імперіялізму. Геройська революція російського пролетаріяту могла була в тїм дещо, але далеко не все змінити, так як процес капіталістичного перєстрою продєр ся в тій державі доперва тільки в граничні області над Північним Морєм, Чорним Морєм і в Польщі: Володарем степів є ще не капітал, але піп, чиновник і його цар.

Коли „імперіялізм“ не має представляти ночи, серед якої всі корови чорні, то не можна позбавляти сього слова

його означеного змісту. Соціалістична і міщансько-економічна література уживає його на означенє найновішої політичної тенденції найбільше розвинених капіталістичних держав: є се політичний вислів найвищої господарської системи наших часів — не має отже нічого спільного з легіонами Цезара, з військовими кольонами Карла Великого, з лицарськими військами Барбароси, ані навіть з масовими ополченнями Наполеона.

На чім полягає господарська система найбільше капіталістичних країв? Се є отже перше питанє, на яке треба відповісти, економічне питанє імперіялізму. З тим лучить ся друге: Як впливає і ділає господарська система того рода на державу? Політичне питанє імперіялізму.

* * *

Треба надіяти ся, що потрясаюча трагіка сеї світової війни вирве остаточно також і соціалістів з їх теоретичного задерев'я, в яке впровадив їх надмір практичної деталічної роботи. Отсе отупінє є лиш по части виною теоретиків. Теоретичного виясненя грандіозного процесу переміни капіталізму за останнє людське поколєнє не бракує. Але отєї досліди, які в найбільшій часті треба завдячити німецьким соціалним демократам, зроблено тільки в дуже дрібній часті доступними при помочи перекладів інтернаціоналови, до того також зовсім за мало спопуляризовано їх на німецькій землі¹⁾, а і та дрібка не мала впливу на рух.

1) Рішаючим лихом є те, що другий і третій том „Капіталу“ не є спопуляризований. З того слідує, що робітнича маса виробила собі образ про продукцію надвартости, про промисловий капітал. За те про процес циркуляції, отже про капітал торговельний і позичковий, як також про ґрунтову власність (ґрунтову ренту) не знає вона майже нічого. Про те говорить ся в другім і третім томі. Доки промисловий капітал стояв в осередку суспільного розвитку, не робив сей брак богато шкоди. Але за останнє поколєнє торговельний, а вкінці позичковий капітал витиснули промисловий, о головню поневолив його банковий капітал. Отсей процес ціхує наш час — але пролстариат не має дослідних засобів, шоби його зрозуміти. — Друге лихо є те, що „Капітал“ Маркса предвидів вправді отсей розвій, але очевидно лиш натякнув на него. Однак твір, який розсвіджує перебіг розвою від промислового до фінансового капіталу, „Finanzkapital“ Рудольфа Гельфердинга, написаний надто тяжко зрозумілою мовою і рівно ж ще не спопуляризований.

Цінні монографії в „Neue Zeit“ і ріжні інші, дуже поучаючі студії про імперіялізм не проникли наскрізь сього руху тому, що примус до спеціальної праці ослабив теоретичний інтерес. Коли давніше німецька соціална демократія цілими десятиліттями відзначала ся між всіма братніми партіями пильними й основними студіями, велізною волею пізнаня, то тепер практична орієнтація грозить зіпхнути рух в Німеччині на рівень англійського в вісімдесятих роках. Наслідків сього не оминуть. Коли в загороду спеціалізованого думаня попаде

Теоретичне отупіння не є також виною практиків: Рух вимагає такого напруження всіх сил на позиції, на якій кожний стоїть, що лиш мало часу остає на те, щоби списувати літературно власні досвіди і присвоювати їх теорії. А теорія повстає не інакше. Теорія є нічим иншим, як упорядкованим збірним досвідом многих поколінь, досвідом всіх в протиставленю до досвіду поодиноких, який мильно, але залюбки називають практикою. Правдою є, що німецька робітничка кляса мусіла по упадку правних обмежень коло 1890. р. будувати собі через два десятиліття такі могуті політичні, заводові і кооперативні інституції, що не мала часу відложити молота з рук та розширяти аби приймати самій пізнань. Коли мине час оснóвування, тоді на основі міцних інституцій розцвите знову скоро богате духове житє. Капітал, ся порушаюча сила міщанської суспільности, остав у своїх основних функціях той сам, є вартістю, що творить надвартість, визиском робітників посідаючими, постійним технічним переворотом, а через те суспільним перестроєм.

Сей перестрій обіймає передовсім форми істнованя самого капіталу і капіталіста як його представника. 1)

Капіталіст істнував в часах Карла Маркса в троякім виді: Фабриканта, купця, банкира. Кожний вид від карлика до велита: від дрібного промисловця до старого Крупна, від дрібного крамаря до світового торговельного дому братів Вагнінг, від сільського лихваря і вимінника грошей до дому Ротшільда. Особи, родини, доми.

Зібрані надвартости множать ся і вимагають вкладу (аккумуляція). Отсеї три типи капіталіста старають ся власне про те. Вони розширяють власне старе підприємство — коштом старих форм: рукодільний промисел, рукодільна торгівля, стара контора виміни і давний „дрібний лихвар“ платять за се. Вони оснóвують нові галузи підприємств — і цілий сільський домашний промисел, який давав через зиму занятє селянській челяди, індустріялізуєть ся; „великі доми“ творять нові інституції для обороту; вони втя-

така велика загальна подія, як отєя світова війна, то задля браку загальної і принципіальної орієнтації внесе вона замішанє і розбите власне тоді, коли конечно треба найбільшого скупленя. Масовій партії не буде ніколи за богато говорити: Тільки пізнанє зєдінняє — за те практика конечна і здорова тоді, коли звернена на подробиці, роздробляє і розбиває сили, коли не може зорієнтувати ся на основі одного одинокого пізнаня. Робітнича кляса мусить знова почати студіювати, війна стає тут важною притокою!

1) В рамках отсеї статі не можна подати теоретичного виводу, лиш хіба прозорне представленє.

гнули найбільше віддалені мужицькі загороди в купецький оборот, зробили з давнього мужика рільника-аграрія, що господарить грішми, продукує для ринку та думає як капіталіст. Внутрішня суспільна господарка в державі дізнає перевороту, відновлюєть ся капіталістично, останки природної господарки зникають, грошева і кредитова господарка стає загальною. А в міру сього, як дешевші ціни нової конкуренції усувають перестарілі господарські форми, попадають і нові пани між собою в шалену конкуренцію, а в с'ім шалючім світовім спорі за внутрішній ринок паде на побоєвищу як економічні трупи побіч представників давних порядків також багато нових панів, фабрикантів, купців і банкірів, побіджених своїми щасливішими конкурентами. Богатства зростають в руках немногих до велитенських розмірів, вони втягають в себе останки загибших (концентрація капіталів) ¹⁾.

Акумуляція і концентрація є найважнішими пружинами давнішого капіталістичного розвою. Їх причиною є конкуренція, їх сферою ділана внутрішній ринок. Наабірані капітали є мертві, коли вони не працюють; вони працюють доперва тоді, коли підприємство розширить ся, коли будуть основані нові підприємства. Се є експанзивна сила капіталу: щоби жити, він мусить розширяти ся. Через те, що рівночасно концентрація творить зростаючу промислову резервову армію, яка домагаєть ся занятя, він може розширяти ся і мусить навіть для внутрішнього спокою і ладу. Коли хвилево ся експанзія не вдаєть ся, то лежачі мертво капітали обнижують процентову стопу, дохід, ренту, обезвартнюють заняті в підприємстві капітали, виключають дорогою конкурсу велику скількість менше придатних капіталів і збільшають безробітє, одним словом, вони витворюють революційне занепокоєнє суспільности, яка стає небезпекою для самої держави.

Отєя старша форма капіталізму вже майже не істнує в найбільше розвиненіх краях, в кождім разі хіба як останок і переходова форма.

¹⁾ „Капітал“ Маркса, I. Людове виданє, стор. 563: Конкуренційна боротьба ведєть ся через обнижуванє ціи товарів. Дешевість залежить . . . від продукційної драбини. Більші капітали побивають менші. Відомо є, що . . . мінімум індивідуального капіталу, потрібного до ведєня підприємства, зростає. Через те дрібніші капітали звертають ся в такі продукційні сфери, які велика індустрія опанувала ще доперва рідко і досконало. Конкуренція шаліє . . . вона кінчить ся все заглядюю многих дрібних капіталістів, яких капітали „переходять“ в части в руки побідника (се є концентрація) а в части гинуть“. Акумуляція є се збиранє і вклад придбаних надвартостей, концентрація є присвоєнєм чужих, поконаних в конкуренції капіталів.

Які причини викликали зміну?

Передовсім зовсім „нова сила ¹⁾), кредит, який в своїх початках крадьком всуваєть ся, як скромна поміч аккумуляції“. Витворені надвартости капають тиждень за тижнем, місяць за місяцем з реторти продукції. В давніших добах мусять вони бути довший час переховувані, доки в руках капіталіста не вистарчать на розширенє підприємства або новий вклад. Тут втискаєть ся передовсім лихвар. Він переймає від багатьох поодиноких капіталістів вільні надвартости, він збирає в короткім часі з тисяч дрібних частинок в зручний спосіб великі капітали: централізація капіталів. Отя форма збираня капіталів не ступає спершу так, як концентрація, по трупах, вона носить зичливе і хитро усміхнене обличчє банкира. Те, що він робить, видаєть ся невинним і незвичайно корисним: він збирає те, що є мале, невеличке, розсипане, він оживляє лиш те, що є мертвоє. Але він доходить через те до власти над великими масами капіталу, зиск з яких він хоче загорнути — процент він платить радо своїм клієнтам.

Але як зужитковує він сцентралізовані маси капіталів? В давнійших часах він був лиш посередником. Фабриканти й купці, які хотіли би розширити своє підприємство, потребують більше капіталу. Те, що він зібрав, розділює знову між поодиноких. Се є банкир давного стилю.

Але він вчить ся з часом. Як командант великих мас капіталу — сам він може не мати ані сотика реальної власности, але має силу команди — купує він купецьких і технічних директорів і основує, сотворює з нічого ткальню, залізу копальню, навіть залізницю. Банкир стає основателем.

І він уліщує методу централізації капіталів і оснoвувания, то є їх вкладу. Він друкує акції і збирає капітали в той спосіб, що продає акції і покликує до життя акційні спілки. На місце індивідуального капіталіста, який у власній особі і під своїм іменем проводить робітниками, стає на ринку, побиває конкурента і згортає надвартости, виступає незв'язна спілка невідомих акціонерів, злучених тільки задрукованим папером, безіменне підприємство.

Ся метода побиває вкінци самого автора; основателі без сотика, спекуляційні гевії централізують капітали для засновувания самих основательських банків; побіч банкира виступає акційний банк.

¹⁾ Маркс там же, стор. 563, 564. Маркс міг в своїм часі наввати сю силу „новою“. Нині є вона вже просто „сила“.

Отся централізація капіталів починаєть ся вже в давнійшій часі. Карл Маркс пізнав був її значіне та предсказав з її причини найбільші, рішаючі перевороти капіталізму. По смерті Маркса дозріли отєї почини вповні.

Акційні банки не лиш увільнили банкіра від його давних функцій, але стали також засобом загальної нової організації промислового і торговельного капіталу. У всіх найважнійших галузях господарства впровадили вони на місце індивідуальних підприємств акційну спілку. Індивідуальне підприємство може лиш остільки зростати, оскільки може нагромадити само надвартости. Навіть при найбільше кориснім занятю ростуть родинні маєтки релятивно повільно і ділять ся через спадкові поділи. Тепер винайдено спосіб збирати в короткім часі мільонові маєтки без огляду на тілесні і душевні межі одиниці і родини, виривати з під землі великі підприємства, і не тільки купувати і лучити разом машини і робітників, що було вже функцією поодиноких капіталістів, але скуповувати богато, навіть всі величезні підприємства одної галузи та платити їх дотеперішнім властителям папером. Від сеї хвилі не знає здібність капіталу до розширюваня ніяких більше границь ¹⁾.

Всі функції індивідуального капіталу появляють ся тут знова на висшій щаблі драбини і через те з зміненім впливом. Індивідуальний капітал аккумуляє надвартости тиждень за тижнем, рік за роком. Акційний капітал кидає відразу надвижку доходів всіх будучих літ в руки основуючого банку як основательський дохід ²⁾ і творить відразу капітал, який можна наново вложити. Нормальний дохід, який розділюєть ся поміж акціонерів як дивіденди, не стягаєть ся до банку назад дорогою перестарілої давно системи централізації. Розділ переводить ся часто лиш в книжках через впис так, що сцентралізовані капітали відразу стають готові до нового вкладу.

Концентрація капіталу не наступає дорогою конкуренційного нищення аж до упадку капіталу або капіталіста: богато нищення вартостей оминаєть ся в той спосіб, що капіталіст, який передвиджує свій упадок, піддаєть ся добровільно, відає своє підприємство і дістає заплату в акціях.

Сама централізація є виобразована до висоти суспільної системи, упорядкованого організму. Кожду частинку надвартости, навіть кожде заощаджене заплати відпровад-

¹⁾ Гляди про те Гільфердінга „Finanzkapital“, стор. 135 і сл.: „Акційна спілка і індивідуальне підприємство“.

²⁾ Там же, стор. 112 і сл.: „Дивіденда і основательський зиск“.

жують зараз далі канали льокальних кредитових інституцій, каси ощадностей, кредитові спілки, поштові щадниці і банкові філії займають ся льокальною централізаційною службою і передають надвижки далі до центральных інституцій. Скоро тільки покажеть ся можливість великого вкладу капіталу, зеднюють ся центральні інститути в консорції для даного случаю і фінансують основанє ¹⁾.

В той спосіб кождей поодинокий робітник зі своєю заощадженою заплаатою, кождей рільник, дрібний промисловець і торговець є постійно звязані сильною, але невидимою сіттю з банковим капіталом, ціла міщанська суспільність і її економія є, з долини починаючи, звязана разом в одну цілість аккумуляціі капіталу і зорганізована одноцільно як фінансова сила.

Вправді існує ще дальше велике число індивідуальных підприємств більшого, середного і малого розміру. Але вони є в своїм нутрі змінені і не дають ся більше порівнати з капіталістом старого стилю, який своїм іменем ручив, що сам один і в цілости є властителем свого капіталу і своїє надвижки капіталу та що має ще трохи готівки крім того, в дома, у власній скрині!

Давний банковий інтерес позичок для підприємців повели акційні банки також дальше і розвинули його так чудово, що він функціонує інакше. Давний банкир давав позички на гіпотеку — банк видає заставні листи. В особливо гідних довіря випадках банкир зичив капітал для вкладу в підприємство — банк видає пріорітети. Тамтой зичив додатковий капітал для підприємства — сей уділяє кредиту на біжучий рахунок, через який полишає він вправді на внї і супроти робітників дальше існуванє індивідуального підприємства, як Англія Султана Єгипту перед його феляхами, але внутрі робить його залежним, постійно контролює його та, як се стане корисним, стягає до себе. Тамтой давав привагідно зачети при високих активах — сей есконтує векслї і держить підприємця під обухом криди. При помочи чудової паперової машинерії зробив банковий капітал промислового як і купецького підприємця своїх підданим. А справи дійшли так далеко, що неедин купець і фабрикант, навіть неедин банкир — є ще також і вони — тільки на внї носить маску капіталу, але на ділі носить кайдани довжника-невільника.

За те капіталістом і типовим представником нинішного капіталізму є на внї зовсім недіяльний приватний чоловік, який ховає в свої скрині акції, пріорітети, заставні

¹⁾ Там же, стор. 145 і сл.: „Емісійна діяльність“.

листи, довжні записи, векелі і інші старанно записані папері і каже записувати на своє conto пересічний суспільний процент і дохід. Капітал розділив ся на реальний і ефективний так, як християнин на душу і тіло, а душа має все провід над тілом. 1)

Банковий капітал насамперед розширив і перетворив давний інтерес, сей колись скромний помічник промислу і торгівлі в той спосіб, що замість його завів безсоромну контролю і провід, а по друге через оснавательську діяльність поставив він безпосередно під свою команду великий і найбільший промисел, а передовсім опанований також без того промисел сирого матеріялу. Банковий капітал, який фінансує, який через те опановує продукцію і велику торгівлю, сей капітал носить назву фінансового капіталу і є типовою формою капіталізму наших часів. 2)

* * *

Фінансовий капітал не лиш висловлює певну форму визиску, але також докладно означену організацію людської господарки. Організація се є порядок. Фінансовий капітал є заразом пробою здержати анархію продукції і виміни, злагіднити кризи і вхопити в певні означені рами рознуздану первісну силу капіталістичної експанзії, до сього є він здібний при помочи всесторонньої контролі, який піддає він ціле господарське житє.

Ми вже згадували, що капіталістична концентрація створює під панованєм фінансового капіталу інші, лагідніші, але за те також успішніші форми концентрації. При співучасті або за почином банків заключають капіталістичні підприємства умови, які мають злагіднити їх конкуренцію, лучать ся в союзні організації, творять комбіновані підприємства, підприємства створюють синдикати і картелі і зливають ся в трести. Ціла внутрішня тенденція фінансового капіталу стермить до витвореня приватного продукційного і торговельного

1) Цілий процес маює другий розділ книжки Гільфердінга: „Мобілізація капіталу: фіктивний капітал“.

2) Великі капіталісти давного стилю, що позичали иншим, як Ротшільди і ин. звуть ся фінансістами. Їх головним інтересом був лихварський визиск держав при помочи позичок — отже не те, що є питоме спеціально фінансовому капіталови. Заступники такого позичкового капіталу примітивного роду звали ся також фінансовими баронами або звали себе домами: дім Ротшільда, дім Бляйхредера. Також і ті дома звикли по найбільшій части тепер поза фірмою акційних спілок.

монополію.¹⁾ В той спосіб завершуєть ся доба фінансового капіталу противним кличем, як доба промислового капіталу: Монополі на місце вільної конкуренції! Параз здаєть ся — здаєть ся, а не дійсно є —, що капіталістичний економічний порядок перевертаєть ся до гори ногами.²⁾

Як організація є фінансовий капітал збудований на основі певного конкретного державного господарського простору, в нїм обмежений і замкнений. І в сїм лежить специфічна новість: Капітал не організуєть ся більше космополітично — так думає і працює лиш торговельний капітал, так думали і працювали народи й держави, що стояли під володінєм торговельного капіталу. Фінансовий капітал організуєть ся все на ґрунті конкретної держави, в межах її простору, без огляду на те, який устрій має держава, чи замешкує її одна, чи більше націй. Його сферою ділання є державно зорганізована і замкнена господарська область. В межах єї централізує він увільнені надвартости, контролює їх вклади, переводить свої основуванє, контролює приватні підприємства, стремить до продукційного і торговельного монополію.

Очевидно, як організація капіталу даної господарської області, означає він також рішучо господарську політику держави і впливає на її прочу загальну політику. Господарська політика, яку провадять нині великі європейські держави, є господарською політикою фінансового капіталу.

„Фінансовий капітал означає зєдненє капіталу. Розділені перше, сфери промислового, комерційного і банкового капіталу³⁾ є піддані тепер під спільний провід високих фінансієстів⁴⁾, які лучать тісною персональною унією промисловців і банкірів. Основою сього зєдненя є усуненє вільної конкуренції поодиноких капіталієстів дорогою великих монополістичних зєдненєнь. Разом з тим

1) Гільфердінг, третій розділ: „Фінансовий капітал і обмеженє вільної конкуренції.

2) Конкуренція грозить кождохасно, особливо при кризах, проломити тенденцію до монополію, тенденція конкуренційна і монополістична стоять отже в завзятій боротьбі. Там же, четвертий розділ: „Фінансовий капітал і криза“.

3) Через розвій хлїборобської індустрії (цукор, спирт) і через інститути банкових заставних листів став також аграрний світ підданим банків.

4) Отсеї високі фінансієсти стали також влаєтителями великої земельної посїлости.

зміняєть ся очевидно також відношенє кляси капіталістів до державної власти.“¹⁾

Промисловий і торговельний капіталіст давно минулих днів є космополітом і прихильником вільної торгівлі. Невільник фінансового капіталу є що-до висоти процентової стопи своїх довжних записів, дивіденди своїх акцій, що-до доходу своїх фабрикацій або торговельного підприємства вирост залежний від розвою зорганізованого господарського тіла своєї держави, він є заінтересований в розвою своєї держави. Капіталістична конкуренція, злагіднена для зорганізованого краєвого простору, вибухає з подвійною силою поміж двома господарськими областими: Анархія капіталізму, яку виказав так чудово ясно Фрідріх Енгельс²⁾, розвиваєть ся найсильнійше на світовім ринку, в конкуренції капіталістів поодиноких держав.

В такій конкуренції на найвисшій шаблї розвою, де бореть ся вже не капіталіст проти капіталіста на місцевім ринку, але зорганізовані великодержавні капіталізми на світовій трибуні, відіграє охоронне цю нову, особливу ролю³⁾. Передовсім прискорює і забезпечує воно укриту в фінансовім капіталі тенденцію до осягнення краєвого продукційного і торговельного монополю: Політичне володінє держави над її простором — яке давно служило лиш правним і культурним цїлям — стає тепер економічним знарядом внутрі краю! Фінансовий капітал уживає парламенту на те, щоби при помочи закона зорганізувати національну, своєрідну, домашню продукцію. Так се називаєть ся.

Задачею давного охоронного цля було побіч вирівнювання недотідних природних обставин приспішити повстанє промислу, охоронити повстаючий домашній промисл перед перемогою заграничного промислу. Його висота могла бути мірна, щоби лиш вирівнати чужу виспієть, воно не потребувало ділати прогібітивно тому, що краєва індустрія не покривала ще запотребованя, не потребувало бути надто високе, щоби не здержувати розширеня запотребованя. Воно було мірне, переходове, виховуюче.

В часі фінансового капіталу і його тенденції до монополю є инакше. Не молоді і слабі індустрії вимагають охоронного цля перед імпортом товарів, але наймогучійші

1) Тамже, V. розділ: „До економічної політики фінансового капіталу“. Стор. 375.

2) В творі „Розвій соціалізму від утопії до науки“.

3) Про те говорить 21. Розділ „Finanzkapital“: „Череміни в торговельнім капіталі“ і в „Neue Zeit“, XX $\frac{1}{2}$ статя Гільфердінга „Зміна функцій охоронного цля“.

і здібні до експорту, і то не мірного але високого ціла. Цю, яке при вільній конкуренції було би зовсім безуспішне, представляє тепер принадну приману: о цілу вартість ціла більше можете заробити, коли покинете конкуренцію і зєднаєтеся в картель для опановання внутрішнього ринку! Котрий підприємець дав би собі се два рази казати? Так стаєть ся дуже важним інтересом картельованої індустрії зробити охоронне ціло постійним урядженем, яке забезпечує їй по перше існуванє в формі картелю, а по друге позволяє їй продавати на краєнім ринку свій продукт з надзвичайним доходом.

Особливо через високі охоронні ціла стають державні границі організаційними межами фінансового капіталу, а „господарська область“ фактором, що ціхує сучасну історію. 1) Величина сеї господарської області набирає тепер для капіталу найвисшого значіння. Отсей найбільш елементарний факт находить ще надто мало оціненя. Кождий знає добре, що поверхня землі сільського господарства рішає про його технічний розвиток: земельної власности з поверхнею одной десятої гектара не можна орати, лиш хіба копати рикалем, ґрунт з поверхнею десяти гектарів не можна управляти царовим плугом. На висоті капіталістичного розвитку відіграє простір і скількість населеня замкненої господарської області ту саму ролю, що тут земля. Ясна річ, що дрібна господарська область так само не може обслужити великої залізної фабрики, як мале місточко не може заповнити великанського базару. Для конкуруючої продукції індивідуальних маєтків, яких величина є сама в собі обмежена, вистарчає навіть середна держава.

Але для централізаційної сили фінансового капіталу не існують певні вловимі найвисші границі величини підприємства. Він збере, як лиш оплатить ся, два, десять, сто або тисяч мільонів для одного одинокого підприємства. Найвисшої границі для централізації капіталу майже нема: Чим більше промислове підприємство, чим більший запевнений збут, тим менші кошти продукції одиниці продукту. З того випливає експанзивний закон фінансового капіталу: **Чим більша державно замкнена, охоронена цілами господарська область, тим більший є збірний простір для централізації надвартостей, тим більші далі підприємства, тим більший дохід: Чим більший є сей останній, тим скорше відбуваєть ся той сам процес**

1) На місце національних осель давної національно-державної доби.

на найближшій висшій ступні, тим більше загальний стає капіталістичний поступ!

В межах державної господарської сили закона про пересічний дохід навіть останній поневолений фінансовим капіталом індивідуальний капіталіст є заінтересований в розвою або упадку його, і тому з сеї звязи впливає, що на цілу капіталістичну клясу держави нападає і опановує, свідомо або інстинктивно, змаганє до розширення замкненої господарської області¹⁾. Се дієть ся у всіх капіталістичних державах на сїм ступні без виїмку.

Розширенє господарської області не конечно поступає як розширенє границь держави. З початку є фінансовий капітал далеко віддалений від сеї останної консеквенції.

Отею капіталістичну форму можна зрозуміти найліпше в формі річної сїти, яка спроваджує всі впливаючі з землі потічки (осягнена надвартість, отже доходи, проценти, ренти, а крім того зложені заплати і надвартости) в одно середємне море (аккумулює в банках). Се середємне море є забезпечене греблями, але позбавлене можности відливу. Година за годиною збільшаєть ся натиск мас води і гровить розірвати всі запори. Так ділає доведена до крайности централізаційна функція банків, фінансового капіталу. Вона домагаєть ся рішучо як протифункції все нових вкладів капіталу, в скорім темпі, неначе штучного відпровадження води проводами, які розпроваджують її знову по країні: розширення підприємства, нових закладів!

Але де, коли господарська область є державно загорождена, а сусід боронить ся охоронними цлами?

Тільки що світ є ще великий, в части напів розвинений, в добрій половині ще варварський і дикий. Купці, банкові, техніки мандрують в сї далекі краї і оснують там підприємства капіталами матерного краю. Експанзія спосібних на цілий світ є мислима, є благословенством. Якийсь час вдавало ся се особливо Німцям, німецькі капіталісти і робітники розсипали ся по всіх частах світа, вели і переповнювали у всіх державах підприємства. Чому не має те бути тревало можливим, чому не має кождий всюди уживати жаданого вже Кантом права світового громадянства, загальної гостинности людекости? Земля є дійсно досить велика.

Яке незнанє фактів! На те є власне державні границі і державні власти, щоби будувати економічні монополі,

¹⁾ Осе змаганє до пересунення державних цлових границь було відразу для всіх остаточно заспокоєне, коли би світовій господарції відповідала світова держава. Соціалізм стремить до розвязки суспільних противенств иншою дорогою, як капіталізм.

уєувати або утрудняти конкуренцію! Вправді Англія була дотепер країною вільної торгівлі, З'єдинені Держави країною свободної іміґрації. Однак конкуренція на зверх у широкім світі стає тим завзятійшою, чим більше в краю уєувають її картелі. Зависно починають тепер державні власти берегти своїх господарських сфер впливу. Вони не хочуть, щоби в чужу країну, яка до тепер приймала лиш їх продукти, втискав ся хто другий і робив їм там конкуренцію. Такий неопанований політично, але економічно отворений чужий край дістає наперед назву „економічної сфери впливів“; вона є першим, поки що ідеальним розширенням потребуючої побільшеня „господарської області“.

Однак в який спосіб має бути конкурент вдержаний здалека від сеї сфери? Конзулі і дипломати докладають зусиль — конзулі і дипломати конкурента виконують натиск в противнім напрямі: Державної машини уживаєть ся тепер також за границями на службу господарських інтересів.

Вона дістає нову задачу, зробити сфери, землі і народи доступними для „мирних господарських впливів“. Тому, що тут не розходить ся лишень про збут товарів, але про вклади капіталів, залізничі будівлі, ґазівні, портові заклади, плянтації, потрібно державної концесії, державної, поліційної, судової охорони, відчуваєть ся на кождім кроці потреба упорядкованої державної вбласти. Однак один претендент до концесії стоїть побіч другого, німецький, анґлійський, французський побіч себе, а рішає політична могутість матерного краю.

В той спосіб стає політична власть над чужою державою першою політичною вимогою: Матерний край мусить бути світовою силою — значить передовсім не лиш силою в дома поміж сусідами, але на внї у всіх сферах землі. Без сього не має фінансовий капітал ніякого виходу.

Сю господарську сферу мусить світова держава також забезпечити. Се може вона зробити демонстраціями фльоти, лїпше ще малою фактичною окупацією, як вдоволяла ся сим через десятки лїт Англія в Єгипті, ще лїпше через протекторат, найлїпше через цілковите підбите як кольонії. Так, отже є розвязка: Вітчизна мусить стати не лиш світовою силою, але стати світовою державою, як британська, стати господарською областю, яка розтягаєть ся на всі частини цілої земської поверхні.

Для сеї тенденції є знаменною ся обставина, що вона не має зовсім нічого спільного з цілою масою понять: нічого спільного з католицизмом, протестантизмом, російським

православ'єм, ісламізмом; нічого спільного з сею або тою рідною мовою або з ріжними групами мов, з германським, романським або славянським племенем, отже з пангерманізмом, паслявізмом або з панлятинізмом; також нічого спільного з понятєм і сутю нації в її дословнім значіню — бо ся тенденція розділює також Англіїців від північних Американ і може в данім случаю замотати їх у війну; а вже найменше спільного має вона з соціалізмом. Отся тенденція зродила ся очевидно і безсумнівно з останної фази капіталізму, рівночасно і в рівній мірі в капіталізмі англійським, німецьким, французьким і у всіх інших дозрілих капіталізмах Європи й Америки. Отся тенденція, яка від років грозить вже пересуненєм, розбитєм, зруйнованєм всіх границь, та стара капіталістична експанзивна тенденція, яка вже передтим вигуляла ся внутр держави, вона пірвала тепер за собою цілковито також державні власти і поставила їх собі на службу. Ся тенденція є імперіалізмом, і вона є остаточною причиновою силою сеї світової війни — все, все инше є другорядного значіння, вправді також важне, також інтересне, але не означуюче, не рішаюче!

Карль Реннер.

Війна й інтернаціонал.

Бувають часи застою, в яких економічні і соціалні відносини змінюють ся лиш непомітно, де справи так наче би стояли на однім місці, тільки людський дух підносить ся в роздумуваннях серед сього вільного часу високо понад проблеми поставлені житєвими подіями. Наша епоха не належить сюди, нині події випереджають гень далеко думки мас.

Відносить ся се, як се я недавно ¹⁾ старав ся представити, до житєвого змісту націй, який в останній половині столітя розвинув ся дійсно так, що випередив унасліджені, пануючі погляди мас. В той час, коли міщанські класи нації переросли вже зі своїми матеріяльними інтересами давно вузькі границі національної самостійної держави, живе ся думка ще далі в кругах ідей старшої генерації, в Німеччині особливо в ідеї замкненої, вистарчаючої для себе національної держави Бісмарка або в ідеї старого де-

¹⁾ В січневім зошиті сього річника „Der Kampf“: Війна і переміни національної думки.

мократичного національного принципу 1) 48-мих років і великовімецького руху. Через те власне всі з сеї і тої сторони Вогезів є надто скорі до того, щоби приписувати війні такі причини й мотиви, які для неї є байдужі або побічні. А ніщо не є більше шкідливе для історичного і політичного осуду, як не влучити того моменту, про який в даній хвилі розходить ся.

Причиною силою сеї світової війни, доказує Йозеф Гаммер, 2) є імперіялізм; імперіялізм є се характеристична форма експанзивної тенденції капіталізму на висоті його нинішнього розвою, то є фінансового капіталу на ґрунті охороненої цями державної господарської області. Через те, що ся область стоїть правильно під панованем одної державної нації, стає імперіялізм поволи пануючою національною ідеологією, найвисшою національною думкою нашого часу. 3) Для марксиста є такий розвій типовим: нові економічні основи — нова умова, політична, державна перебудова.

Йозеф Гаммер і я старали ся виказати економічну підставу сеї війни і вивести з неї змінене понятє про суть і призначенє нації, оскільки се нове понятє виходить з міщанського світа. Рівночасно я виказав, що пролетаріатови відповідає, як з огляду на його інтереси, так і на спосіб думаня, противна національна ідея, ідея інтернаціоналу. Там впровадив я її передовсім лиш як ідею, не вказуючи на те, чи є в подїях що небудь такого, що її уосновує. В той спосіб міг би інтернаціонал видати ся лиш сонним маревом, видумкою або тільки рефлексом, противним понятям, збудованим пролетаріатом на опрокиненю міщанського націоналізму і імперіялізму: Більше-менше так, що пролетаріат занепокоєний ворожнечею народів маює собі в думках образ народного мира, так як фатаморґана манить уяву жаждучого в пустині образом оази з шумлячим жерелом.

Чи інтернаціонал є реальністю? Чи є в самім житю розвоєві закони, які пруть до інтернаціоналну, тенденції матеріального житя, які дімали би в супереч безсумнівно існуючих матеріальних тенденцій розділюючого народу

1) Те саме Л. М. Гартман в своїй статї в „Arbeiter-Zeitung“, в второк дня 19. січня 1915.

2) Перший зошит „Der Kampf“, стор. 33: статя „Що таке імперіялізм?“

3) Характеристична переміна думки: Німецька найвисша думка в 1882. р. в Австрії: Геть з Галичиною і Дальматією! А в 1914: задержанє, навіть здобутє польських і полуднево-словянських земель у війні. Хоча се противенство кричить, не доходить мимо того ще до свідомости сучасників.

імперіалізму? Як історичні марксісти тішимо ся ми очевидно також високою ідею соціалізму, етичною могутістю сеї безпримірно в історії високої суспільної думки, але ми не здаємо ся лиш на сю ідею так, як наші предки, утопісти. Ми жадаємо і даємо доказ, що соціалізм не є тільки телеологічною вказівкою, але продуктом історичної причиновости, ми стараємо ся поставити на місце утопії науку соціалізму. Дивним дивом не звертали ми дотепер сих зусиль до розслідів інтернаціоналу, ми були утопійним інтернаціоналом. Для заспокоєня нашого практичного і теоретичного сумління ми вдоволяли ся сим одним фактом, що представники світового пролетаріату збирали ся що три роки на святочних конгресах та віддавали ся просто діточий вірі про їх чудодійну силу, не питаючи про те, яке значінє має в дійсности отся проба інтернаціональної організації. Нині, коли здаєть ся, що ся організаційна форма паде серед світової бурі, попадають давнійші вірні в маловірє та з розчарованєм і сумуючи думають: Нема ніякого інтернаціоналу.

Що таке інтернаціонал? Ми привикли розуміти під тим словом періодичні конгреси і постійне бюро в Брукселі. Одно й друге може бути лишень видимим висловом укритої поза ними, живучої в фактах спільности. Вона сама є власне інтернаціоналом, а кожда організація є що найвише її представником! Так як і нарід не зникає зі світа, хоча його заступництво не радило або було усунене, так само не може зникнути інтернаціонал, коли б стратив навіть всі свої органи. Він остає далі як, незорганізована вправді, спільність того всего, що на світі думає інтернаціонально, як видиме утілесненє сеї думки — сей інтернаціонал не вмер. Але сей інтернаціонал не без причини так думає. Очевидно мусять бути в економічних, державних, культурних і духових відносинах людей факти, які спричинюють таке думанє, інтернаціональність мусять бути уснована в якийсь спосіб фактами, які вяжуть нерозривно нації з собою і змагають до зєдиненя їх в одну будучу єдність, яка вже нині пробиваєть ся в певних обставинах. Коли існують такі факти, то цілий комплекс сих фактів становить реальний інтернаціонал. Згадане інтернаціональне думанє є лиш висловом, а організації лиш формою його свідомого істнованя. Сама спільність націй, доки вона є спільністю, становить інтернаціонал; там знову, де нація живе своїм окремішним житєм, своїм власним житєм побіч і здалека від спільности, там є її національний елемент. Хто возьме в руку карту землі і побачить на ній відділені пестрі плями, області панованя поодиноких націй, а понад ними нічого більше, як лиш рівнобіжники

і полуденники, то скаже може, що існує на світі лиш національний елемент, а понад ним нема ніякої висшої спільности. Карта милить його, то її завданєм є виказати границі, отже розділ націй. І остільки кожда карта говорить неправду; бо вона свідомо закриває всі глибокі спільні моменти, які лучать народи.

* * *

Інтернаціонал полягає на фактах, передовсім фактах господарського життя. Отсі факти є нині безпосередно наглядні для кожного найбільшнього і недіткненого ніякою агітацією чоловіка, як він лиш має отверті очи. Передовсім наглядні вони в його поживі: На сніданє не він зі своїм рідним пшеничним хлібом каву з Бразилії, чай з Китаю або Індії, до того рум з західно індійських островів, на обід до краєвого мяса їсть він риж з Єгипту, Східної Індії або з Яви — а коли він є англійським робітником, то їсть замість місцевого мяса австралійське або аргентинське заморожене мясо. Овочі, приправу і полудневі плоди, тютюн і інші засоби поживи доставляють йому з усіх п'яти частей світа. Наглядний стає для нього сей інтернаціонал в одіжці: Скіра його чобіт походить може з Росії або з Канади, бавовна в його одіжці з Америки, Африки або Азії. Ніякий дослідник не міг би вже ствердити, чи його золота обручка походить з давних каліфорнійських копалень, чи з нових полуднево-африканських, австралійських, або сибірських або навіть може з покинутих давно копалень його вітчизни. Досить в однім одинокім дні його життя лучать ся п'ять частей світа, щоби заспокоїти дрібні потреби його одіжці і поживи і його бідолашні забаганки зовнішних прикрас. Від рана до вечера, від капелюха на голові аж до підшв його чобіт є він споживачем світової господарки, величезного спільного обороту всіх народів, консументом інтернаціоналу в розвиненім матеріяльнім значіню сього слова. Недумаючій людині се на всякий спосіб не впаде в очи.

Отся інтернаціональність нашого господарського життя вразить його ще більше як робітника. Думки хлібороба, головним продукційним засобом якого є рідня, є очевидно звязані тільки з рідною землею ¹⁾. Інакше з промисловим

¹⁾ Селянство має також традиційний інтернаціональний ідеал, який бачив в християнській культурній спільности здійснення царства божого на землі з паном і цісарем на чолі. Наслідком сього називала католицька догматика націоналізм, який ділив християнський світ на мирні народи, спеціяльною вресю XIX. віку. Модерний аграрій є задля своїх охоронних цол імперіялістом-націоналом, давнійший мужик був християнським націоналом.

робітником. Коли він стане розсліджувати початок своїх знарядів і матеріалів, то заведе його сталь його знарядів або конструкція машин може до Англії, бавовна, яку він пряде або ткає, до північної Америки, Єгипту або Індії, гумовий перетень яким він працює при машині, до бельгійського Конга і т. д. Один уважний прохід по кількох варетатах навчить його великої частини торговельної географії світа. Чого не скажуть засоби праці, те доповнить продукт праці: Отеї ножиці, кліщі, серпи і т. п. йдуть до Аргентини, тамті скляні перли до Китаю, онті барвні сукна до азійської Туреччини. Ціла кляса промислового робітництва краю є буквально вплетена в сїть світової господарки, стоїть поміж всіми народами землі як даюча і примаюча сторона, тисячі й тисячі ниток вяжуть її з усіми кінцями світа. Скоро лиш переможе вона в собі туність одіиченого невільництва, скоро пробудить ся в ній цікавість чоловіка з отвертими очима, фантазія культурної людини, скоро раз лиш почне питати і шукати тоді найвузше окруженє варетату, міського виживленя і убираня виводить її скоро вузьких батьківських поглядів, які вяжуть хліборобство і ремесло, і навіть звязують легко інтелектуальні круги з модами провінціоанальної минувшини — навіть найбогатші держави є лиш провінціями світової господарки — гень далеко на широке поле всесвітних господарських звязків. За крилами фантазії слідує дуже часто також хід, безмежна охота до мандрівок і пригод правдивого пролетара, який спочине радо аж тоді, коли перемандрував вже кусень гльобу ¹⁾; що найменше перелітає він в описах подорожий половину світа ²⁾. До сього прилучуєть ся в останних десятилітях заморська еміґрація і поворот сільського пролетаріяту, які — відмінно, як в давнійших часах, коли вони служили фермерами або самі ставали фермерами — працюють тепер в копальнях і в великім промислі та вартають до дому з зовсім зміненою психологією ³⁾. Хоча — що є samozрозуміле — більша часть робіт-

¹⁾ То витворює найдивійші, широкі приязні відносини серед пролетарами. Так, коли в одній великій фабриці на провінції в Низшій Австрії, покарано дисциплінарно дванайцять мужів довіря, лишило ся лиш двох з них на місці. Прочі розбрили ся по Швайцарії, Німеччині, Англії, Північній Америці, Аргентині, Сан Паольо в Бразилії, але остали між собою в листовій переписці. Розтіч апостолів є супроти того дитячою забавкою. Робітництво кожного промислового села і кожної фабрики має після мого досвіду своїх привалежних в цілім світі.

²⁾ Звідти також охота до чужих мов, на що такий примір: кількох робітників одної нижно-австрійської фабрики заліза удержують собі спільно учителя англійської мови і предплачують „Justice“.

³⁾ І на те доказ з побуту на Люссінішккольо. Морлак, який кермує нанятим човном, не може відповісти на німецьке питає і просить

ництва на кождім місці і в кождім варстаті кінчить своє житє в ріднім краю¹), то бодай його рухлива часть, яка рїшає про духовий стан цілої кляси, поконала вже вузький, льокальний, провінціональний дух. В той час, коли середня кляса є звязана з рїлею, почуваєть ся робітнича кляса вже з огляду на своє економічне окруженє горожанами цілого світа²).

Положенє і думанє робітничої кляси є індивідуально і соціально висловом факту, що так звані „національні господарки“ сплітають ся чим раз сильнійше в світовій господарці, що кожда з них чим раз то більше є залежна від всіх інших. Для кожного рода продукції є ціна, а для кожного рода праці заплата мірилом успіху; всі ціни і всі платні є залежні тепер від світових ринкових цін, сїй залежности опирають ся національні господарські області при помочи цол — однак остаточно безуспішно: привіз і вивіз товарів впливає в напрямі витвореня пересічних цін, приплив і відплив капіталів в напрямі пересічного доходу, імїґрація і еміґрація в напрямі пересічної заплати. Так, як кождочасна світова продукція пшениці впливає на ціни пшениці в кождім краю, так є також здобутки світової господарки в ґрунті річи найвисшою інстанцією і рїшаючою долею для кожного поодинокого приватного господарства. До сього прилучуєть ся те, що сирий матеріал не є рівномірно розділений на всі краї, але є звязаний з поодинокими околицями землі (прим. нафта, кавчук, металі, шляхотні камені і т. п.). Продуктом одного місця мусять ділити ся всі краї, хоча — після нинішніх понять — лиш один край може його політично опанувати. Вже сам отсей факт створює відносини твердої економічної залежности, які можна ще поконати свободою морської плавби і торговлі. Як довго існує отся свобода, дасть ся та залежність мало відчути; коли-ж вона перерветь ся, як от тепер підчас сві-

питати його по анґлійськи: він працював девять лїт на парівци на Міссіссіпі.

1) Але певно не на однім місці. Внутрішня мандрівка доповнює успішно в виїшу.

2) В тім згляді найвузший є спосіб думаня селянина, до него найближе стоїть пересічний інтеліґент, який числить на публичну службу. Його вихованє і його свідцтва вьжуть його з управлєнями в краю, він найде тяжко хлїб в чужинї, хиба що зречеть ся використаня свого „управленя“. Тому, що він не продукує товарів лиш письма, є національний простір для нього непереступною границею його діланя. Штраєссер назвав його для того язиковим робітником (Spracharbeiter) та виказав на основі сього моменту особливе значінє для нього національного моменту. Промисловці і кушці мають загальнійші інтереси і погляди, їх націоналізм стає — се є його специфічне приміненє до широкого світа — світово-політичним, імперіалістичним.

тової війни, то се може вплинути катастрофально на поодинокі національні господарства та довести нації до свідомости того, якою твердою, живучою, неоспоримою дійсністю є відносини господарської спільности поміж націями. 1)

Інтернаціональна спільність комунікаційна і господарська цілковита залежність всіх господарських областей від себе, найвисше означуване всіх господарських успіхів світовим ринком 2) — се все є найпростішою реальністю світа. Отсей інтернаціонал існує, він може бути почасти і хвилево ослаблений світовою війною, але знищити його неможливо. Вже отсей інтернаціонал є реальний, хоч нема для нього ні конгресу, ні бюро, ані ніякого орґану. Ще нині порушаєть ся він автоматично, силою закона про вільну конкуренцію на інтернаціональнім ринку товарів і праці. Коли б отсей закон віднав без иншого заступлення, тоді доперва перестав би він існувати. — Однак само зрозуміло існує в рамках сього інтернаціоналу дальше господарка поодиноких держав, національна господарка з усіма своїми особливостями, які інтернаціонал ще не захопив 3). Національний елемент є отже так само реальний, як і інтернаціонал. Ріжниця лежить лишень у зверхній будові сих реальностей. Національний елемент має свої форми, свою літературу, свою штуку, свою класу, які його заступають, свою державу, яка його орґанізує — інтернаціоналови хибує всіх отсих річий почасти зовсім, почасти дуже діймаючо 4).

* * *

1) Таку поглядову науку відбув пролетаріят багато разів у війні: Першого грудня оголошує гумова фабрика здержанє руху з браку кавчуку. Бельгійська добича усунула се лихо. Найбільш відомим приміром є бавовняний голод в Англії: Підчас американської невідлижної війни були англійські бавовняні прядільні кілька літ замкнені тому, що зі Сполучених Держав не можна було довозити бавовни: голод і еміґрація робітників.

2) Світовий ринок є більше абсолютним сувереном від царя. Коли американські пшеничні краї мають надто обильне жниво, тоді піт російського мужика оплачуєть ся лихо, і він остає цареві довжким податків. Проти сього і цар є безсилний.

3) „Національними“ були колись для різних народів деревляний, бронзовий, залізний плуг, форма леміша, упряж товару або коней і т. п. Техніка зміряє до усуненя всіх отсих особливостей.

4) Господарська і комунікаційна спільність має свій глибокий вплив на ціле приватне і товариське житє. Вона вибирає цілий світ новомодно. Передовсім в дословнім розуміню. Національними були перше німецька шапка, стирійський льоденовий капелюх, польська конфедератка, турецький фез і т. п. Однак соломяні капелюхи, які носять нині у всіх краях від Япану до Сан Франціско, не допускають ніякого національного розріжнюваня. Одинока ріжниця є, чи павама чи звичайне солома, то значить бідний чи богатий. Національні були фартух і плад для Шотляндця, спенцер для Англійця, сукняний сіртук для

Кожний край і нарід двигає десятки й сотки літ з собою руїни своєї історії, також держави і народи в дідично обтяжені, кожда національна господарка має свої особливі елементи, які надають йому спеціальний характер. Се відносить ся передовсім до аграрної частини продукції. Meitzen виказав, що поділя піль перетривав через багато століть всі соціальні перевороти. Розділ земельної власності то є відношенє великої, середньої і малої земельної власності є постійним незмінним елементом, який витискає свій характер на суспільну господарку і народну душу. Але і його мобілізує тепер капіталізм і примінює до своїх умовин. Зате промислова і ремісничя продукція, як також торгівля, кредитовий оборот є наскрізь інтернаціональні. Всюди, де тільки втискаєть ся капіталізм, розрубує він оддічені форми майна на промисловий, торговельний і позичковий капітал і на ґрунтову власність, всюди розділює

Німця, льоденова загортка для Альпейця, овечий кожух для Словака і т. д., але нині носять Хінді майже ті самі убраня, що й англійські, німецькі або російські горожана: фрак, смокінґ, сурдут, сакко і т. п. є виключно світовими горожанами, вони знають вже лишє класові, а не національні ріжницї. А коли хочеть ся прецінь відрізнити націю — давнійше були природні ріжницї — то треба штучно причинити десь трибарвну відзнаку, щоби відзначити: від загального світового горожанина особливий ґатунок. Дивно! Давнійше нація вбирала однаково своїх членів, нині інтернаціонал вбирає однаково людей. Що ріжнить ся від цього однострою, те вважаєть ся виїмком, костюмом або лївресю. Упадок народних стрів є одним з найбільш сумних наслідків капіталістичної господарки, тріумфом рафінованого браку-смаку над наївною штукаю. Але се вже пропало.

Як з нашим стром, так і з нашим поведенєм, як з модою, так і з добрим тоном, товариською оглядою. Мадярські бетяри шурають ногами, як французькі сальонові лєви, побожні біржеві гості порушають раменами так, як і польські жида, а льондонські поліцейські ступають так само, як ляйтнант пруської ґвардії і так далі без ніякої грації. — Так само з уладженями нашого зовнішнього життя: В Лондоні і Чикаґо ти стрічаєш віденську каварню, у Відні і в Будапешті американський бар, на цілім світі німецьку пиварню, ти пєш в Каїро і в Капштаді пільзенське пиво і можеш всюди від Штокгольму до Сінґапору любовати ся французьким шампанським. Найміцнійше держать ся всі народи своїх потрав, деякі помістили їх навіть в своїх вічних законах, але на закуску є все модерний ринок більш могучий, як Мойсей або Магомед. А що ж доперва наш розливки і півштука, як їм служить: цирк, варієте, грамофон — від бігуна до бігуна! З Нью-Йорку жене „Принцесса доларів“ через всі частини світа, з Відня „Весела вдовичка“ аж до Північної і Полудневої Америки, аж до Австралії! З яким здивованєм крикнув один товариш з Чикаґо підчас гостини у Відні: „Вуличники в Чикаґо свищуть ті самі опереткові пісні, що у Відні!“

Інтернаціонал захоплює і тут лиш частину нашого товариського життя, друга частина остає місцева, краєва, національна. Богато національних особливостей, які загально подобають ся, перелітають цілий світ та стоять інтернаціональними, як віденська каварня, і берлінська сметана, які готові здобути цілий світ.

він властителів засобів продукції від робочих сил. Всюди розділює він нарід на дві кляси, на властителів засобів продукції і беззасібних пролетарів, всюди ділить він перших на промисловців, купців, позичкових капіталістів, великої, середньої і дрібної міри (великі буржуї, середня кляса, дрібне міщанство), а пролетарів на промислових робітників, сільських робітників і на голоту, всюди ставить він бюрократію над так званими заробкующими клясами. Через всі культурні народи йде той сам клясовий поділ. Кожда з кляс стоїть в цілім західнім культурнім світі в паралельнім положеню до прочих кляс. Се не витворює спільности інтересів одного народу з другим, лиш тільки однородність та викликає однородну паралельну акцію: Так ставлять аграрії, дрібні міщани, робітники і т. д. всіх країв ті самі жаданя проти тих самих противників, спершу без того, щоби кляса одного потребувала знати, щонебудь про свою братню клясу в другім краю. Поволи шукають кляси з рівними інтересами зближення, переймають взаїмно від себе програми і їх усюванє, відбувають спільні конгреси і творять спільні бюро.¹⁾

Також і в тім розумію говорить ся про інтернаціональність; так говорить ся про золотий інтернаціонал позичкового капіталу, зелений інтернаціонал аграріїв²⁾. Було би однак хибно з сеї свідомої паралельности інтересів, які ведуть у всіх краях до паралельних акцій³⁾, як також з факту, що такі паралельні акції приготує і організує інтернаціональне бюро, вносити впрост на солідарність інтересів і солідарність акції. Однак все таки вяже людей тих самих таборів глибока симпатія, живе почуте звязи і найінтимнійше зрозуміне без огляду на всі границі країв. Так творить висока аристократія інтернаціональну спільність загальною родовою рівністю, якої відмовляєть ся иншим землякам. Так стоїть фінансова аристократія цілого світа з собою, але не з прочими земляками, взаїмних подружних звязках, так є всі богачі світа між собою рівні, а подружа між ними не є недібраними подружками, як були би вони з власними земляками без маєтку. Одним сло-

1) Всі великі економічні рухи стали в тої спосіб інтернаціональними, так рух фівіократичний, за вільною торгівлею, охоронними цлами, аграрний, середнього стану.

2) Характеристична річ, що підчас війни відбув аграрний інтернаціонал свій зїзд в Римі та що, „вороги“ засїла спокійно за один стіл, щоби спільно радити.

3) Отсе розріжненє зробив після мовї відомости перший раз Р. Гольдшайд в своїм найновійшим, дуже гіднім уваги творі: „Das Verhältnis der äusseren Politik zur innern“. Ein Beitrag zur Soziologie des Weltkrieges und Weltfriedens. Відень 1914. Сторін 72.

вом не є правдою, ніби то німецький граф стояв ближше до німецького міщанина, чим до французького або російського графа, а німецький міщанин ближше до німецького пролетаря, чим до французького міщанина. Їх захованє в квестіях родинної звязи виказує неправдивість такого твердження. Ті самі класи двох країн вважають себе рівними родом, дві ріжні класи того самого краю ні, найвисша родова і фінансова аристократія поступає під сим зглядом зовсім анаціонально. 1)

З повним правом говорить ся отже про інтернаціональність всіх клас модерної суспільности; чим молодша є класа, чим пізнійше виступає вона в історії і чим більше є вона отже продуктом капіталізму, тим виразнійше витиснені на ній інтернаціональні ознаки. Мужики 2) і ремісники 3), оскільки вони ще існують, є як старі класи ще найменше зінтернаціоналізовані. Інтернаціональність клас є найбільше реальним фактом в світі.

* * *

На тлі суспільної господарки і господарячих клас виступає також культурне житє народів. Однак воно носить ще найсильнійше пятно національности, так як є майже виключно звязане з засобом мови. Говорить ся з оправданним натиском про німецьку, французьку, англійську, російську і т. д. філософію, літературу і штуку. Спільність сеї культури є найтіснішою сполукою нації, задля якої здефініовано націю вирост як культурну спільність, звязану язиковою спільністю.

На ділі лежать тут глибокі, невичерпані, вічно відроджуючі ся жерела національности. Передовсім в штуці, в якій все полягає на оригінальності і індивідуальности твореня. І ще друга причина звязує міцно дух модерного чоловіка з нацією. Класична література всіх європейських народів повстає в тій історичній добі, в якій нинішні нації покидають фєвдальну і станову суспільність і приходять до горожанської свідомости. Італійці і Еспанці були першими в тім розвою, за ними йдуть Англійці і Французи,

1) Отся інтернаціональність проявляєть ся найвиразнійше в світових кураційних місця, де вона виступає як інтернаціональний половий проміскітет.

2) Як стан, який належить ще до замкненої домашної господарки. Рільник, який достарчає на ринок, є вже середним або малим аграрієм, а не мужиком.

3) Як стан, який достарчає покупням за замовленєм. „Малий чоловік“, ремісничий підприємець, є нині дрібним промисловцем, машинним підприємцем, а не рукодільником. Доставцем для ринку, а не для замовляючих покупців.

значно пізнійше Німці, доперва в другій половині дев'ятнадцятого віку Москалі і скандинавські народи. Кожда модерна література народжується на світ в добі моральних народин нації як національна література та збирає притім зарівно в одну скарбницю давне минуле і тодішню сучасність. Шекспір є скарбницею всіх дорогоцінностей англійського народу, Молієр французького, Гете і Шіллер німецького, Достоевський російського. В своїм часі був Шекспір можливий лиш як Англієць, Молієр як Француз, Шіллер як Німець і т. д.

Але й тут мусимо беречи ся, щоби не переочити в національним інтернаціонального, щоби безкритично не ровтягати на всі часи того, що було властиве лиш одній історичній добі. Факт є, що Англіїці і Французи були довгий час замкнені в своїй особливості і відділені від духового життя другого. Вони не вчать ся чужої мови. Від давна поступала інакше німецька нація. В німецьку національну літературу вийшла не лиш ціла старинна література, але й попереджаюча клясична література всіх старших народів, Французів, а передовсім Англіїців. Перед усіма Гете зібрав разом з усіх городів світа найкращі цвіти, а романтики докінчили його діло. Безпримірна поміж всіма народами землі праця в перелогах і наслідуюванях зробила німецьку красну літературу найбільш універсальною, найбільш інтернаціональною в світі. Клясична німецька філософія злила Декарта і Руссо з Беконем і Юмом, не лишила на боці ні одного духового зерна, що лежало засіяне в яким небудь народі. Політична вбогість тодішньої святої римської держави вийшла німецькому народови на користь. Від народження був він універсальним, світовим духом, зверненням до людськості в цілості. Два герої німецького духа, Кант і Гете, є на те вимовними свідками¹⁾. Від самого почину лежить в національним духовім світі багато інтернаціонального.

Але від днів своєї клясики прийняв кожний нарід Європи в себе багато нового, народи виміняли також між собою свої культурні вартости, а найліпше, найбільш особливе з усіх національних літератур перейшло до світової літератури. Хто не замикає штучно очий перед фактами,

¹⁾ Поминаючи нинішних Росіян, нема на світі народа, який учив ся би так багато чужих мов, так пильно переводив на рідну мову і присвоював собі все, що гідне уваги в чужих літературах, як Німці. Видається мені безсумнівим, що се є найбільш інтернаціональний нарід в світі. В супереч всякому одушевленню французьких товаришів відкидаю я німецькому і разом з ним російському пролетаріатови пайвишу внутрішню склонність до інтернаціонального пожертвовања і будуочної сили для будуочної інтернаціоналу.

хто не лишаєть ся на віки упереджено при своїх гімназіяльних споминах, мусить признати, що література, яку ми нині читаємо, не є національною, але світовою літературою, що елементи цілого нашого образования є інтернаціональні. Ціла генерація Німців виховала ся на Золі, Ібзені і Толстим, а їх вплив на наше думанне є нині сильнійший, як вплив нашої клясики. Так бачимо ми що навіть те, що для нації є специфічне, найбільше питанє є пересякме і майже переросме інтернаціоналом.

Републіка духа стала дійсно світовою републікою, яка не знає ніякої границі, ніякої держави. Однак нині грають в ній гарні духи давно меншу ролю. Зате світ науки є без ніякого обмеженя інтернаціональний і лиш інтернаціональний. Наукова теорія і практика є власне тим, що ціхує нашу добу, є її особливістю. І коли Фрідріх Шіллер на переломі вісімнадцятого й девятнадцятого століття¹⁾ назвав чоловіка впрост артистом, то стоїть він перед нами на переломі девятнадцятого і двадцятого віку як дослідник і технік, що примінює в практиці висліди дослідів. Више сей дух нашого часу є зовсім інтернаціональний!

Духовий інтернаціонал є отже найбільше живучою реальністю нашого часу.

* * *

Дивне замішанє в думаню, яке викликає тільки спорів між людьми, полягає на неясности суду. Коли розсліджуєть ся без заслони факти життя, то приходить ся до такого висліду: Національний елемент існує, живе і ділає в нас. Але й інтернаціонал існує й ділає, що більше, він є в переважній частині наших соціальних відносин порушуючим переможним, означуючим і рішаючим елементом. Назвім ми сей елемент інтернаціоналом фактів, щоби дати вичисленим реальностям ясне розмежованє повать.

Коли ми протиставимо сьому часто повторюваній заміт: „Інтернаціонал не існує або вже не існує!“, то влучимо суть нашої проблеми, коли примінімо до нього славне питанє Лясаля:

„Чим є інтернаціонал дійсно? — Майже всім!

„Чим він є правно?“ — Нічим!

Коли дeneбудь кілька тисяч мужицьких родин має спільні інтереси тому, що разом живуть, то право признає їм громадський устрій, щоби вони могли спільними нарадами й ухвалами означувати свої інтереси та заспокоювати свої спільні потреби.

¹⁾ Die Künstler: Wie schön, o Mensch, mit deinem Palmenzweige, stehst du an des Jahrhunderts Neige . . .

Всі ті великі, важні, спільні справи народів, які ми представили, не мають спільного органу, вони навіть не можуть його мати. Бо після оддічених понять є земля розділена на кусні, як сільська ріля на парцелі. Кождий кусень має свого властителя, який над ним панує, якому не вільно заміняти ся на сусідний кусень, який замикаєть ся в своїх границях і з задивляючою ревністю доказує, що з всім иншим не має нічого до діла, що є своїм власним паном та не признає спільних інтересів, спільних прав і обовязків. Капіталістичний фанатизм власности є прецінь надто добре відомий. Але вкінци зрозуміє і найбільш захланний на власність мужик, що над поодинокими парцелями мусить стояти сільська громада, а над сільськими громадами державна спільність та що вкінци не можна заперечити істновання спільних інтересів.

Ми доказали, що понад державними парцелями стоять безчисленні спільні інтереси, високі, важні, навіть для нашої доби рішаючі інтереси. І кождий горожанин нашого часу мусить се признати; він може спорити про їх розміри може признавати інтернаціональним інтересам менше значінє, як національним, але не може заперечити ані істнованя ані ваги спільних інтересів. І так мусів би він, коли він не є зовсім сліпий на те, що нині дієть ся, радо признати, що так само, як над ґрунтовими парцелями існує сільська громада, так над державними парцелями мусить існувати державна громада!

І в тім, тверджу я, лежить власне поставлена нині, видвигнена сею війною проблема. На сю противорічність хорує наш світ! Треба сфінкса поставити, щоби його повалити; треба сю противорічність наскрізь пізнати, щоби могли її поконати!

Поміж парцелею і парцелею існують звязи! Коли на више положеній змінить ся напрям ґрунтової води, висохне низше положена — се мусить бути отже виключене, сього не дозволяє, не допускає спільність. Парцеля є безвартісна, коли нема до неї доступу; спільність признає право конечної дороги через сусідну парцелю. Кожда домівка потребує води; коли нема публичних криниць, признає спільність право ношеня води через чужий ґрунт.

Але як є при державних парцелях? Державна парцеля Німеччина згине з голоду, коли сусіди замкнуть їй сухопутні дороги і збьокують пристані. Се залежить від волі сусідів! Велика Британія згине з голоду, коли колись ворожа коаліція знищить її воєнну флоту і замкне її дозови!

Ми виказали висше, що Европа, то є кождий поодинокий мешканець, дістає свою поживу з усіх частий світа. Чи має Европа право дороги на всіх морях? Ні вона може уживати сих доріг, як довго подобасть ся се Англії і Франції! Англія обсаджує Гібральтар, сuezький канал, дорогу до Аден, вона розложила ся перед північним морем вона хоче змонопользувати всі морські дороги. Що за місцевість, в якій нема громадських доріг, в якій всі дороги є лиш приватними дорогами отвореними „аж до відкликаня!“

Чим для господарства є вода, тим для промислу сирій матеріял. Кольоніяльні держави роблять найліпші краї з сирими матеріялами своїми приватними парцелями. Вони можуть довести промисл інших країв до смерти зі спраги, право черпаня води не існує. І так може дійсно кождий властитель парцелі в який небудь спосіб перекопати сусїдови ґрунтову воду та довести його парцелю до висушеня!

Інтернаціонал фактів доказує, що кождий з нас залежить від другого і всі від всіх, що всі себе взаїмно потребуємо, з собою жити мусимо. Але нема правної гарантії на те, що се тревало є можливе; є вправді мешканці села, але нема громади. Чого один потребує від другого, мусить здобути собі з мечем в руці: Анархія є правним порядком поміж державами. Але правно інтернаціонал не існує!

В сїм місци стає перед нами як стій нове понятє інтернаціоналу: Сільська громада понад парцелями, зорганізована громада держав і народів, яка має зважати і зберігати спільні інтереси всіх. Ще вона не існує, ще має лиш вона повстати і мусить повстати, коли кожда держава і кождий нарід не хоче що години попадати в небезпеку остати без дороги й без води. Сей інтернаціонал не є ще реальний, він є передовсім ідеєю, тільки впобереженєм правного порядку і устрою, який лучить держави і народи, забезпечує їх житєві інтереси, їх спільні культурні добра і їх взаїмні відносини, він є ідеєю наддержавної організації світа.

Коли правда, що живучі факти вимушували для себе все правний порядок, який їм відповідав, коли правда що інтернаціональність є пануючим господарським і культурним фактом нашого часу, то правдою є, що сей устрій мусить бути здійснений. Він є цілю конечного розвою, а не тільки сонним зобреженєм, не лиш утопією, він є цілю яку держави, народи і люди собі поставлять тому, що мусять її собі поставити й осягнути, тому, що вже нині в дійсности вони є інтернаціональні. Ся ціль зветь ся

інтернаціонал як державна ідея, всесвітня організація.

Хто сю ідею плекає і заступає, хто в своїй політиці признаєть ся до неї, той думає інтернаціонально, той робить інтернаціональну політику, той є інтернаціоналістом. Політичний інтернаціонал є се загал всіх людей, які так думають, свідомо змагають до сеї ціли, все одно, чи ні. А тепер нехай хто оцінить поверховність або клеветливу злобу тих, які думають, що бути інтернаціональним означає противенство, навіть ворожість до нації! Зовсім так, як той, що хоче забезпечити за всяку ціну своїй парцелі доступ і воду, не зрікаєть ся, ані не відпекуєть ся своїй парцелі, але радше хоче зробити її тревалою позиточнішою і більше плодovитою, так само лиш той є дійсним і розумним приятелем свого власного народу, хто хоче правно забезпечити йому умови істнованя, то є той, хто є інтернаціоналістом!

* * *

Інтернаціонал як державна ідея, наддержавна організація, є цілю кінцею розвою.

Коли дійсно так є, то мусить він на всіх точках бути вже в дорозі, промощувати собі також правно дорогу, хоча поки що в неясній, закритій, не досконалій формі.

Се є вже дійсно в так великій мірі, що дивно стає, як мало се завважуєть ся. Факти поступають нині власне далеко скорше від думаня, бо муравлиній інтернаціональній культурній праці кількох десяти літ не стояли до розпорядимости труби патріотично-національної чванливости, бо вона ділає тихцем, як кожда молода справа, яка поволи, дорогою повільного прониканя мусить доперва здобувати собі загальне освідомленє. Інтернаціональність витворює вже нині правні утвори, які стоять фактично понад державами. Правно однак не признаєть ся ніякої власти над державами, держави є суверенні, через те інтернаціональне право мусить поки що виступати як право внутр держав або поміж державами.

Не менше сього викликали інтерес і кінечна потреба вже тепер інтернаціональні інституції з зверхницьким характером, отже власти. Ми можемо тут лиш вчислити їх з поданєм року їх основаня.

Передовсім становить нині інтернаціонал комунікаційна спільність. В поодиноких випадках поставили європейські держави спільні комунікаційні дороги під заряд спільних властей. Так існує від париської умови (1856) Європейська Дунаєва Комісія. За те не вийшла в житє інтернаціональна комісія передвиджена законом про плавбу кораблями на Конго, а також комісія для суеського каналу.

Комунікації служать такі уряди: Інтернаціональне Бюро для заряду телеграфами в Берні (від 1868), Бюро Всесвітнього Почтового Союзу в Берні (1875), Інтернаціональне Бюро мір і ваг в Парижі (1875), Центральний уряд для інтернаціонального транспорту в Берні (1890), Інтернаціональне Бюро для бездротного телеграфу в Берні (1906).

Для охорони перед санітарними небезпеками служать Інтернаціональні Санітарні комісії в Константинополі, Танжирі і Букарешті з давніших часів і Інтернаціональний Санітарний уряд в Парижі (1903). Для береження й попирання господарських інтересів є установлені: Інтернаціональне Бюро охорони промислової в Берні (1883), Бюро охорони літератури і штуки в Берні (1886), Постійна Цукрова Комісія в Брукселі (1902), Хліборобський Інститут в Римі (1905), Інтернаціональний Уряд праці в Базелі (1902). Науковим цілям служить Бюро для деодезії в Потсдам (1864) і інші.

Навіть судівництво було час від часу, як сього вимагали капіталістичні інтереси, скільки організоване: Так існували мішані суди в Туреччині й Єгипті для спорів між місцевими жителями й чужинцями. Наслідком двох мирових конференцій в Гаазі (1899 і 1907) зорганізовано там Постійний Розсудний Суд, а наслідком другої конференції Інтернаціональний Морський Суд в Гаазі — однак ся останна умова не є ще ратифікована і суд ще не уконституований.

Таким чином почини інтернаціональних адміністраційних і судових властей вже отже існують, але вони є розсіяні поміж столичними містами, а справи їм приділені є довільні і без звиви так, як і часовий порядок, в яким вони повертають.

Спільність інтересів держав в області публичного заряду промощує собі міжтним нині дорогу правильно ще лиш в формі однакових прав і однакового заряду всіх держав, то значить ще не при помочи спільних органів, але в формі умов і порозумінь, яких додержати не можна тепер інакше, як з першої лівії війною. Плавба на повнім морю і вільність моря, порядок моря, порядок на морських дорогах (сигнали, ліхтарні і т. и. поміч і охорона підчас морської катастрофи), свобода корабельної плавби на середземних водах (ріки, канали, середземні моря) не мають иншої гарантії. Зелізничу комунікацію управильняє берненська умова з 15. мая 1886 (відновлення 18. мая 1907), почтовим оборотом Всесвітній Почтовий Союз (від 1. червня 1878) на основі шести умов,

телеграфічний оборот Загальний Телеграфічний Союз (1865) і Інтернаціональна умова для Охорони підморських каблів (1884 і 1887), оборот самоходами париська конвенція з 11. падолиста 1909.

Що-до приватного права і цивільного процесу (Гагські умови з 1896 до 1904), що-до прав автора і винахідника (париська конвенція 1883 і берненська конвенція з 1886), що-до міжнародного карного права і справи видачі, що до поборювання холери (інтернаціональна санітарна конвенція з 3. цвітня 1894) і пошестей санітарне порозумінє в Венеції з 19. марта 1897, вкінци інтернаціональне порозумінє з 3. грудня 1903, яке обіймає ціле міжнародне санітарне право), що-до морської риболовлі, охорони риб і птахів (париська умова з 1902), навіть що-до розширення неморальних публікацій (Париська умова 1910), вкінци що-до питань робітничої охорони (інтернаціональна конвенція в Берні з 26. вересня 1906) існують умови й порозуміння або поміж всіми культурними державами або поміж найкультурними інтервентами. При їх ромочи створено правну спільність такої однородности, що приватний чоловік, в яким з західних країв не жив би, находити ті самі правні відомости, так що для більшости людей, з виїмком тих, що стоять в публичній службі, не робить місце побуту ніякої різниці в зовнішних обставинах. Чи даний кусень краю належить до сеї чи тої держави, се не значить ні сотної часті того, що в попередних століттях ¹⁾.

Отсю міжнародну правну рівність витворювану за помічю умов, підпомагає вже нині незлічиме число міжнародних товариств попираня тревалих зносин між рівно інтересованим і паралельно ділаючими групами суспільности. Отсеї товариства мають на ціли окрім особистого зближеня виробленє однакових основ, які впливали би в однім напрямі на законодавство всіх держав. Отсеї товариства є рівнож ветупними міжнародними парламентами для поодиноких питань, які пізнійше нормують подібно національні парламенти. В той спосіб приготовляють вони державні умови, які часто ведуть знов до спільних комісій і урядів, отже до спільних органів, до властей і судів наддержавного роду.

* * *

На розлогім полі міжнародних законів і заряду заспокоють ся але і добре багато без сумніву спільних інтересів

¹⁾ З того впливає також легкість іміграції і промислового поселеня. У всіх континентальних державах знаходять ся ті самі фірмові вивіски, ті самі великі фірми.

сів народів. Дорога є довга, нерівна і дорога. Зовсім так само-щоби зробити се наглядним на вибранім перше примірни — як коли би властителі парцель замість верхньої громадської ради хотіли установити виключою дорогою поодиноких умов нині одну комісію для запобіженя полевим крадіжкам, завтра другу для винищення пільних мишей, позавта третю для розганяння хмар стрілянєм, кожду, незалежно від другої, оплачувану осібними умовленими поголовними датками, даючу ся розв'язати кождої хвилі через виступленє одного.

І се остаточно є се вже організація, але переходова, лиш умовна, а не тревала, полягаюча на устрою. Організаційна думка наче то закрадаєть ся, як концесія самоволі, через всі задні двері до хати міжнародної анархії.

Але отсеї інтернаціонал умовного права і заряду, як ми його назвемо, не розв'язує якраз найважніших питань співжиття народів, тих питань, які я унагляднив на примірі про право дороги і води. При них не ходить вже про безсумнівно спільні інтереси, але про ті відносини матеріальної залежності, які впливають зі світової господарки. Залежність, се не є умовне рівнорядне сполученє, але підпорядкованє. Надто легко стає той, хто економічно залежний, правно підданим, ще частійше змагає сильний залежний від слабшого, зробити його підданим¹⁾. Англійський ткацький промисл потребує бавовни північної Америки, Єгипту й Індії, англійська держава звернула сю свою залежність в тім напрямі, щоби удержати північну Америку в політичнім підданстві, покорити собі Єгипт і Індію. Діаментові копальні в Трансвалю були залежні від англійського капіталу, а сей капітал від розвою діаментових копалень, взаємна залежність, яка довела до політичного підбою бурських республік. Будова панамського каналу залежала від капіталу Зєдинених Держав; сї відірвали каналову полосу від Панамської держави дорогою викликаної революції і покорили собі. Англійське правительство закупило одного дня суецькі акції, а нині є цілий Єгипет підданий Англії.

Ся економічна залежність капіталістичного промислу від областей сирих матеріялів з одної сторони, а від ринків збуту з другої сторони — і навідворот — фінансового капіталу матерного краю від країни, в якій він робить великі склади капіталу — і навідворот — ся залежність, яка в своїй цілости витворює власне зображений інтернаціонал

¹⁾ Продукційні засоби (капітал) і робітництво (непосідаючі) є здані на себе взаємно, від себе залежні. Отся економічна залежність виступає юридично яко підпорядкованє робітника капіталістови.

господарської і комунікаційної спільности світа, є пружиною кольоніальної політики і імперіялізму, вона веде від сфери інтересів через мирне проникання до здобуття одного краю другим.

Але звернім на хвилю увагу на те, що притім діється! Тому, що капіталістична кінечність вяже один нарід з другим, переводить ся та звязь також політично і забезпечується юридично там, де вона дає одному з двох перевагу і нагоду до того!

Що се значить? Фізично живе нація побіч нації, географічно лежить держава побіч держави, ґрунтова парцеля побіч ґрунтової парцелі, а фанатизм власности осібної противить ся кождому затертю границь. Однак економічна спільність переступає границю, за нею йде політична сила і, гляньте, в двох, трех, десять, сто народів стає одна держава, один вже як фактичний, так і правний інтернаціонал!

Бритійська світова держава є таким інтернаціоналом! Хто перечислить нині ще народи, історичні й неісторичні нації, які вона прилучила до себе! Таким самим інтернаціоналом є нині російська держава! По тих самих торговельних шляхах, якими привозили китайські каравани чай, паші з Туркестану, Хіви і Бухари свої астраханські скіри до Нижнього Новгороду, пішли царські салдати і засновали отсей незмірний господарський і комунікаційний інтернаціонал поміж Карпатами й Уралом, поміж Східним Морем і шляхом Берінґа.

В той спосіб економічні факти прибірають юридичну форму, закритою дорогою, задніми дверми історії. Існують примусові інтернаціонали, спільности народів, основані на пороху й олові, в яких взаємна економічна залежність всіх від всіх прибирає правне форму пановання одного над багатьма.

Приміром сього є давна римська світова держава. Середземне Море, поміж полудневою Европою, Передньою Азією і північною Африкою, було першим спільним шляхом одинокої комунікаційної спільности; в осередку сеї комунікаційної области лежить Рим. Через шість століть кипить боротьба докруги сього морського корита і не втихає доти, аж імператор Цезар покорив всі краї докруги нього під свій скиптр і в той спосіб їх усмирив. Ціла заселена земля, всесвіт, як називають її отці церкви, стає на три і шів столітя одною державою, і без перешкод кружляють на однім морі вітрильні кораблі богатых народів. Римський всесвіт був першим великим політичним інтернаціоналом. Але оснований був він мечем і удержуваний панованем одного народу, Риму.

Капіталістичний розвій звязав так міцно народи землі з собою, заострив так дуже їх взаїмну залежність, що вони без міцної правної суспільности не зможуть ніколи і ніколи найти і удержати мира!

Коли інтернаціонал не прийде дорогою умовного права, то він прийде дорогою сили! На те вказують всі позначки світа! Імперія, імперіялізм — спомин римської світової держави виростає перед нами. Царські попи, англійські джінґо, німецькі імперіялісти мріють про світове панованє і підсичують амбіцію своїх націй! І так виринає перед нашими очима страшний образ, який стинає нам кров у жилах — як було се? В трех страшливих війнах, більше як сто лїт боров ся Рим з Картагіною за світове панованє — образ столїтних, вічно повторюючих ся, все пристраснійших і більше руйнуючих воєн знищення, аж доки одна одинока побідна нація не зорганізує світ як одинока володїтелька та не заспокоїть всі нації однаковим поневоленєм!

Як в сїй годинї по всіх частях світа ревуть армати, так дійсно стоїмо ми на порозї таких часів!

* * *

Однак, як що інтернаціонал, що живе в фактах, мусить перетворити ся в право, як що він дійсно стає правом, чи може він дійсно народити ся тільки як інтернаціонал примусу і панованя?

Я є того погляду, що історичний розвоєвий закон, світова економія і світова ідеолоґія, пре до інтернаціоналу. Він не є вже утопією, він став не тільки ідеєю, але історичною причиновістю. Лиш тому, що ми його передчуваємо, що ми його проникаємо, що з теперішних причин ми можемо відчитати будуче діланє, повстає в нас, захоплює нас, пориває з собою ся ідея. Інтернаціонал як організація світа здійснить ся, бо мусить здійснити ся. Не тому, що ми або хто другий її бажає: Ні, ми хочемо, бо ми пізнаємо і мусимо!

Він є одним з найпізнійших з поміж мимовільних плодів капіталізму, остаточне благословенство його дочасного проклятя. Також інтернаціонал в правнім розумїню має як і сам капіталізм Янусову голову, він вказує на насильє і умову, на панованє і волю. Капіталізм пре при помочи свого близнюка мілітаризму до насильної розвязки. Але той сам капіталізм революціонїзує рівночасно кожду суспільність, яку він захопить, за ним ступає мов тїнь демократизація світа. Паралельно з розвоєвим законом інтернаціоналу йде розвоєвий закон демократії. І так зникає перед нашими духовими очима страшний образ і нас опановує инше виображенє: образ вільних народів, які за

добровільною згодою організують ся в вишні спільности, щоби загарантувати кожному народови волю, а всім мир!

І власне се, вільний демократичний інтернаціонал, є цілю, до якої змагає пролетаріят! Він не є панованєм над державами, але сполукою держав, не імперією, а союзом, він впливає не з імперіалізму, а з соціалізму.

Хто є представником сього демократичного розвою? Хто є історично покликаний і своїм способом жита змушений поставити собі за ціль отсей вільний інтернаціонал, отсю організацію світа?

Був час, коли сама капіталістична кляса не думала національно, але космополітично. Торговельний і промисловий капітал був в своїх починах в високій мірі настроений інтернаціонально. Я старав ся показати, що сей час вже проминув¹⁾. Капітал є тепер зорганізований на тлі великих охоронених цлами державних і господарських областей, національний капітал вважає тепер державний простір, як мужик свій ґрунт, за абсолютну власність, фанатизм власности обняв колективно свій найбільший, мислимий обект. В кожній державі мають вправді всі національні капіталістичні кляси супроти пролетаріату той сам інтерес, є паралельно заінтересовані. Однак супроти себе стоять вони у відношеню конкуренції за світовий ринок, а отсе відношенє заострило ся аж до світової війни. Паралельним є не солідарний, але ворожий інтерес, який вимагає поконання другого.

Інакше непосідаючи. Як найнижші, поневолені кляси мусять вони бажати волі. Могло би здавати ся, що вони є заінтересовані в тім, щоби посередно взяти участь в плодах панования своєї буржуазії над иншими народами. Однак ані ся участь, ані той інтерес не існує тревало і реально. Робітнича кляса, яка давали би в руки своєї національної буржуазії засоби до опанованя чужих народів, отже давала їй більше могутости, як дає їй відношенє капіталу, віддавала би себе саму в той спосіб такій перемозі, побачила би що ті засоби були б звернені проти неї самої, окупила би неволю чужих народів своєю власною неволею. Бож се прецінь є найбільш перемолоченим підступом пануючих кляс, навіть тайного істнованя царизму, скріпляти свою силу в нутрі краю все новими зовнішними здобутками²⁾.

1) В січневім зошиті „Der Kampf“: „Війна і переміни національної думки“.

2) Отсе сущє питанє нашої проблеми призначене для осібної студії; на неї має принести відповідь один з найблизших чисел „Kampf“-у під заголовком „Інтернаціональний соціалізм чи соціалістичний імперіалізм“ і дати в ній доказ, що робітничі кляси всіх держав мають не лиш паралельний, але солідарний інтерес.

Тому то стоять робітничі класи у всіх державах не лиш в паралельнім фронті проти своїх буржуазій — що вже рівнож надало би рухови інтернаціональний характер — але вони є також солідарні. Отсей не лиш паралельний, але і солідарний інтерес є матеріальною і реальною підставою одноцільного, не лиш подільного, але ідентичного руху всіх до одної ціли, отже інтернаціональністю найвищого порядку, історичною задачею якої є здійсненє тривалої вільної і мирної світової організації. Пролетаріят світа, все одно, чи він свідомий сього, чи він до сього спеціально зорганізований, чи ні, се є світова організація в поході, пророцьке попередженє реальної будучности, могучий вістун надходячого світа, в яким воля всіх народів є подружена з миром цілости. І отсей, воюючий, зростаючий, певний будучносту інтернаціонал пролетаріату є непохитний, безсмертний.

Те, що нині лиш кильчить ся, приведе він до зрілости, що нині лиш фактично ділає, доведе він до правного діланя, те, що нині закрите і розсіяне в самім праві змагає до повстаня, поведе він явно і суцільно до тріумфу, він здійснить кінцевий рим нашого гимну: Інтернаціонал обійме людскість всю!

Що значить супроти поступаючого інтернаціоналізованя цілого нашого матеріального і інтелектуального житя, супроти велізного факту солідарности подавляючої більшости цілого людського роду, робітничої класи всіх країв переходе забуренє кількох вонних місяців? Нічого більше, як тільки один з тих твердих досвідів, яких доля не заощаджувала ніколи жадній новій ідеї, жадній розвиваючій ся класі! Нехай отсе забуренє одної хвилини історії знищить зверхні форми тих фактів — то є нашу дотеперішну організацію „Інтернаціонал“, наші конгреси і наше бюро — нехай отся організаційна форма покажет ся неясною або навіть невідповідною, то для історичного розвою не означає се нічого більше, як тільки причину до того, щоб ліпше розбігати ся до скоку, глібше шукати за покладами. Нехай отся форма розсіплеть ся на куєні, та сама безсмертна справа створить собі нові форми, аж найде вона остаточну, тривалу форму організації народів.

Карл Реннер.

Соціалістичний імперіялізм чи інтер-національний соціалізм?

„Не в війні народів, а в мирі кляс лежить вихідна точка всіх теперішних проблемів партії¹⁾. Горожанський мир, який нечаяно витворився в усіх світових державах, сам з себе, несподіваний зарівно для пануючих і опанованих поділав на одних як страшна несподіванка, на других як повне обітниця обьявлене. Поодинокі сангвініки очікують від нього катастрофи, а інші початку тріумфу соціалізму. Рішуча участь пролетаріату в війні знаходить різне виявлення й оправдане. В той час, коли одні з Фрідріхом Адлером²⁾ виключають війну як методу пролетаріату, підносять ся особливо з кругів заводових організації деякі голоси, які вважають пролетаріат в основі заінтересованим в національнім імперіялізмі та хочуть в його рамках змагати до соціалістичних цілей. Троцький винайшов для зього погляду знаменну назву „соціалістичний імперіялізм“.

Кожний відчуває, що отсі різниці поглядів дотикають сути сучасної соціалістичної проблеми, що від їх розв'язання залежить соціалістична практика будучности і єдність пролетарського руху. Бою ся, що до сеї розв'язки не можуть причинити ся багато ані шумні передові статі щоденної преси ані злобні памфлети. Як колинебудь, то власне в сім положеню конечно зійти до основних жерел та зробити економічне бутє мас провідником думаня, коли інакше не хочемо зречи ся імени і слави наукового соціалізму.

* * *

Як прийшло в Німеччині і Франції — я зазначую, в обох краях; в обох голосували соціал-демократичні партії з початком серпня 1914 за воєнними кредитами — до горожанського миру між нами і нашими ворогами? Я не хочу говорити про людей і їх постанови, але про факти, які в елементарною силою викликали сї постанови. І то з'ятимити: у пануючих і опанованих. Ніхто певно не представить собі, що клясове противенство і політична ворожнеча існують лиш на однім бігуні, що в отсїм відношеню оба бігуни не реагують рівно, сильно, що дорога Цезара до пролетаря не є така сама далека, як від пролетаря до

1) Фрідріх Адлер: „Соціална демократія в Німеччині і війна“. Січневий зошит „Камфг"у, стор. 34.

2) Там же, стор. 39.

Цезара та що факти мусіли на обох сторонах поконатися противні схлонности. Якого рода є ці факти?

Передовсім мушу пригадати те, що для держав Заходу і їх війни всі проблеми представляють ся інакше, як для Росії, Сербії і Туреччини в їх відношенню до Заходу. Війна на Заході є війною імперіялізму, війна на Сході має з огляду на инший господарський ступінь, на яким він відграєть ся, инші пружини і цілі¹⁾. Війна Росії не є в головнім війною імперіялізму, війною з внутрішнього напору пересиченого капіталізму, якому його ґрунт став за тісний.

Слідуючі наші виводи мають, — так як все і всюди розходить ся про винайденє того, що є специфічне і міродатне, — вияснити відносини Німеччини, Франції і Англії²⁾ для яких знаменними є висока зрілість капіталу і тісна злука конкретної державної власти з капіталізмом. Там є держава і суспільне господарство одним організмом, якому війна в цілости житєво шкодить. Чисті аграрні держави є радше подібні до ліса, як до живучого єства. Можна відділити часті, а ліс лишить ся собою; можна відрубати всі верхки, ліс лишить ся! Край можуть здобути чужі володарі, державна власть може зовсім змінити ся, а край лишить ся. Пануючі класи, які мов паразити прилягають край, можуть бути прогнані, а управа рілі не потребує бути через те зовсім ушкоджена. При оцінюваню революцій і воєн не можна ставити просто державу на рівні з другою державою, господарство на рівні з господарством. Майже всі хибні заключеня наших часів походять з таких поверховностей³⁾.

Після звичайного говореня є капітал річю капіталіста а пролетаріят його противенством. Не так після Маркса. Капітал є одним суспільним відношенєм, відношенєм, котрого бігунами є продукційні засоби і робуча сила, капіталіст і робітник. Оба стоять часово в нероздільній спільности так, що одного бігуна не можна представити собі без другого. Отся спільність є взаємною залежністю і через те рівночасно противенством інтересів. Коли властителі

¹⁾ Гляди про те статі: „Війна і переміни національної думки“ і „Що таке імперіялізм?“ в „Kampf“ і, зошит перший з сього року.

²⁾ Проблеми Сходу, які є теж проблемами Австрії, будуть обговорені в пизвійшій статі: „Війна, пробудженє неісторичних націй і інтернаціонал“.

³⁾ В тринадцятьолтній війні уставовив побідний цїсар в Чехії на місце проскрібованих чеських станових панів просто німецьких, єспанських, відерлявських і т. д. без того, щоб через те лиш є були якнебудь змінені господарські відносини. Подібно в XI. віці взяло було кілька тисяч норманських лицарів по побитю англо-саксонських панів їх добра в посїданє як лен. Давнійші державні форми не є також для економічного житя зовсім так животні, як держава капіталізму.

грунтів будуть прогнані з краю, стають їх піддані вільними. Коли „капітал“ буде прогнаний з краю, то справа не представляє ся так просто для робітничої класи. Робітника означають як підданого капіталу. Фрідріх Енгельс означив правдиво се підданство: воно не є індивідуальне. Ні один робітник не є підданий поодинокого капіталіста, радше ціла непосідаюча класа є піддана класи посідачів продукційних засобів. Кожний підприємець може вибирати собі своїх робітників, кожний робітник свого підприємця, але кожний мусить вибирати, одна класа не може втечи від другої ¹⁾. Відкритє Маркса, його методичний успіх лежить якраз в пізнаню сеї соціальної звязи. Для міщанського економіста є приміром заплата винагородою за працю, коли робітник дістав свою заплату, то дістаєть ся вона в його кишеню і поза круг видженя економіста. Для Маркса є заплата органічною частиною капіталу, змінним капіталом, який все повертає назад в круг обороту капіталу. Коли дохід дістанеть ся до кишені промисловця, то для міщанського економіста він виконав свою повинність; не так для Маркса, в якого він розпочинає процес репродукції капіталу. І так далі. Маркс не занедбує ніколи з натиском зазначувати органічну звязь всіх частий і членів в цілїм процесї капіталу. Маркс виказує в відносинах самого капіталу, отже вже внутр його залізних рам, можливість поступу робітничої класи. Робітнича класа вдираєть ся в продукцію абсолютної і релятивної надвартости, коли вона скорочує робочий день, підвищує заплату, робить більш людським перебіг праці. Все однак лишаєть ся при тім те саме відношенє капіталу. Усунути його самого тими методами не можна. Не можна його також цілком знищити — хіба за ціну знищеня самої господарки, з чого мусїла би потерпіти найбільше сама робітнича класа. Однак отсе відношенє капіталу дістає відразу цілковито иншу функцію, коли робітнича класа робить себе саму колективно власником засобів продукції, коли вона експропріює експропріаторів. Треба добре тямити: Отсей процес набутя посїдання є юридичним актом, який поки що не дотискає зовсім економічного процесу. В щоденнім процесї праці не наступає ніяка безпроволчна зміна, коли фабрика переходить з приватних рук в руки акційної спілки або держави. Однак мимо сього спричинює юридичний перехід власности на суспільність рішучу переміну соціального положеня:

¹⁾ Ся залежність існує також для підприємців, вони потребують робітничої класи і всі боротьби за заплату полягають на сїй взаємній залежности.

Як довго існує відношене капіталу, побирає робітничу клясу заплату, а капіталістична кляса надвартість. Боротьба заводових організації підвищує заплату без зміни факту надвартости. Коли ж перемога пролетаріату знесе через успішне відношене капіталу, то лишається поодиноким робітничим передовим заплата, як і перше, але надвартість припадає робітничій класі як цілості, яка заряджує нею планово для свого власного добра.

Перемога в боротьбі за заплату помагає класі в той спосіб, що помагає поодиноким, індивідуально; перемога пролетаріату в соціалізмі помагає кожному поодиноким в той спосіб, що передовим помагає суспільності. Здобуток заводових організації не зносить відношене капіталу, лиш злагіднює його, перемога соціалізму зносить само відношене капіталу без того, щоб змінити щонебудь в відношеню праці. З того виходить далше, що праця заводових організації стоїть в своїх методах боротьби на ґрунті теперішнього капіталістичного порядку, зате політична робота виходить все в своїх методах поза сей ґрунт. Перша приготує правний переворот дорогою економії, друга економічний розвій дорогою права. Перша стоїть консеквентно в робітні, друга бореться головню за те форум і на тім форум, де творяться нові права, в парламентах.

Тому не можна дивувати ся, коли різні органи, в яких воплочують ся один рух пролетаріату, осуджують зі становища свого поля діланя і своїх метод праці інакше великі питання часу — інакше бракувало би їм прецінь горячої пристрасти для свого заводу, якої так треба. Сама маса не спеціалізується, робітник є людиною думуючою рівночасно заводово, спілково¹⁾ і політично і буде вміти боронити єдності цілості руху.

Відношене капіталу є взаємною залежністю і противенством. Всі жаданя підносять ся, всі боротьби ведуть ся в рамках дальшого існування індустрії²⁾. Ніяка заводова організація не бажає ані не переводить знищення індустрії, кожда змагає до управильнення участі в ній і володіння над нею. Отся спільність ділає також поза тим, коли підприємство буде в якийнебудь спосіб загрожене зі внї, при пожарах, повенях, землетрясенях і т. п.

Те, що сказали ми тут про приватний капітал, відноситься також до суспільного капіталу, то значить при теперішнім стані розвою до цілості національного³⁾ капіталу. Робітничу клясу господарської області є звязана ти-

1) Говорити про функцію спілок нема в тій звязи ніякої потреби.

2) Не конче поодиноким промисловцем, але цілої галузі в краю.

3) Національного в розуміню господарської області.

сячами ниток з цілостью сього капіталу і то власне тому далеко сильнійше, як колинебудь передтим, що фінансовий капітал обнімає разом в одно цілу індустрію одної країни. В певнім розуміню дістає через те підданство капіталови більшу інтензивність: Робітнича кляса є звязана не зовнішнім примусом, але власним економічним інтересом, умовами господарського істновання морально з капіталом своєї господарської області. Істнованє, треванє і будучність сього капіталу дотикає її.

В воєнних часах бореть ся пролетаріят за його треванє, борючи ся за мир та відвертаючи в той спосіб найгіршу мислиму нині небезпеку. Коли війни не можна було здержати, коли вона прийшла вже, тоді отвирать ся питанє істновання і будучности сього капіталу і то не як правне питанє, але як чисте питанє сили. Коли на жаль і проти горячої волі пролетаріяту дійшло до того, то істнує приміром для англійської і німецької металевої індустрії, а разом з тим так для промисловців, як і для робітників лиш одна сумна ділемма: „Я або ти.“ Обі сторони стоять і ділають в стані конечности і від тої хвилі стає питанє про те, хто має слухність, не лиш злишним, але схибленим. Стан конечности не має нічого більше спільного з правом. Коли се стане зрозуміле, тоді німецькі, англійські і французькі робітники не будуть по війні робити собі викидів що до участі в війні, але признають собі взаїмно отверто стан конечности.

З того стає зрозумілою підстава і розміри горожанського мира. З поглядів минувшини стає ясным, що кожда країна однодушно відширає напад ворога і зруйнованє рідної землі. Отсе понятє вистарчає для аграрного краю і для аграрних кляс, воно є наскрізь аграрно подумане. Але краєм нинішнього капіталізму є не лиш земля, але сфера інтересів, як се виказав Йозеф Гаммер. Насильний, воєнний напад на сферу інтересів — навіть без обсаджувания краю — може бути для робітничої кляси далеко більше небезпечним, як анексія одної пасивної провінції. Стан конечности обіймає цілий обсяг господарських інтересів господарської області, а думка патрімоніального панования, яке має на оці лиш число гектарів і душ, є для соціаліста вже безвартісна. Навіть коли би ся війна вела ся не на суші і задля суші, але лиш на морі за свободу морської плавби, істнував би і тоді той сам стан конечности.

Вибухнув світовий пожар, кождий стараєть ся з рішучостю й відвагою ратувати свою хату. Є повна причина до найбільш геройської саможертви, але нема причини до ентузіастичного завороту, до безпамятного самозабутя.

Чи такі стани конечности не є нам від давна добре відомі? Чи не є се виключно розміри, які нас сим разом так занепокоїли?

Кожний заводовець знає добре, що поодинокий робітник стоїть супроти підприємця, в стані конечности, що на фабричній брамі стоїть робітник проти робітника в відношенню конкуренції. Але пізнанє сього стану конечности не згинає його в його думаню і його волі. Правдою є, що отсе підданство капіталу і отся конкуренція існують нині в практиці; але також правдою є, що ми їх все теоретично поборювали і бороли ся в практиці за їх усуненє. І власне тому, що ми вправді зрозуміли факти, але не піддали ся їм ніколи в своїх думках і працювали все проти них в своїм діланю, власне се визначало нас як соціалістів, як класових борців. Що для нинішнього світа було конечністю, не було нею ніколи для нас в душі. З повною свідомістю ми протиставили все завтрішне нинішньому, конечність розвою переходовій конечности хвилі. Тому, що ми знали з історії, що нинішнє є заразом вічно вчорашнім, були ми одинокими реальними політиками, які все мали слухність також в практиці.

Перед брамою фабрики царює конкуренція поодиноких робітників. Се факт. Заводові організації борють ся за те, щоби усунути сю конкуренцію в той спосіб, що організують класу, то значить управильняють подану так, що класа сама розпоряджає своєю робочою силою і установає услівя її визиску. Отся проба видавала ся з початку божевільєм, проти природного закона змаганя до самоудержаня і боротьби за істнованє. Фахові організації побідили так сказати отсі природні закони своєю суспільною працею та здійснили те, що для міщанської філософії і для малодушности неосвідомлених пролетарів видавало ся неможливим.

Нині повторюють ся те саме явище інакше на висшій щаблі: Не індивідуальний капіталіст конкурує¹⁾ з індивідуальним капіталістом; індивідуальні капітали обняті нині після господарських областей загальною організацією фінансового капіталу. Конкуренція фінансових капіталів перемінила ся з боротьби цін в світову боротьбу оружа. Конечно, неминуче. Але отся конечність є переходова, є конечністю капіталістів, не нашою. Нині представляє міщанська філософія боротьбу народів знову як природний закон, як змаганє до самозбереженя і боротьбу за істнованє на висшій ступні! Викрути, які ми знаємо з перед фабричної брами, старі, давно вже поконані нами формули, в

1) Оскільки се нас нині обходить, то є в сій війні.

яких нема нічого нового, — що найменше в сій хвилі — як лиш висший ступінь! Що значить се інакше, як лиш те, що ми маємо підняти боротьбу того самого рода в той сам спосіб, лиш тільки на найвисшій ступні? Нема причини клонити ся в нашій думаню і в нашій волі перед нинішніми фактами, нема причини складати оружа, противно є всі причини, щоби вести далі тепер на найвисшій і найбільшій арені, на побовиши людскости ту саму боротьбу аж до остаточної побіди!

Ми не заперечуємо горожанського мира¹⁾, противно, ми доказали самі його переходову конечність; ми не заперечуємо уоруженої конкуренції імперіялізмів, противно ми виказали примус вести разом ту боротьбу, коли вона вже існує. Те, що ми твердимо, є що иншого: Ми мусимо навязувати до сього миру і до сеї боротьби як фактів і виводити з них вже нині конечність на завтра, продовженє клясової боротьби і остаточний мир народів. Коли поконаємо сей подвійний стан конечности часу в нашій душі і волі, тоді найдемо дорогу до його практичного конаня.

Поодинокі капіталісти одної галузи конкурували здавна між собою внутр державного простору — чи се спинювало робітників того простору організувати ся солідарно? Ніколи, хоча також на тім ступні кожний поодинокий робітник був заінтересований реально в розвою або упадку свого підприємства. Сьому реальному інтересови рівнаєть ся на висшій ступні фінансового капіталу реальний інтерес робітничої кляси в розвою або упадку її національного²⁾ капіталу. Конкуренційна боротьба національних капіталів не може так само спинювати робітничу клясу організувати ся солідарно понад всіми границями країв.

Фактична залежність індивідуального робітника від індивідуального капіталу, безнастанна боротьба на ґрунті сього капіталізму за здобутє висшої заплаи, не спинювала нас ніколи жадати політичного, то є дорогою законодавства, присвоєня суспільностю індивідуального капіталу і власне тому ми звали ся соціалістами. Чи маємо нині, коли капітал поступає національно²⁾ одноцільно, коли через те руйнуючі наслідки капіталістичної експанзії стають ще лиш більше могучими, роззборіти ся теоретично та пе-

1) Горожанський мир є впрочім також частим явишем в заводових організаціях. Кожда тарифова умова представляєть ся як довголітний мир в підприємстві — а чи через те котра з тих організацій зложила оруже?

2) Знову в значіно господарської області.

рестати політично бути соціалістами? Не стало ся нічого, тільки задача стала більшою, трибуна вищою, боротьба перейшла з вузької національної 1) сфери в сферу, цілої людскости. Але власне тепер не може соціалдемократ дати иншої відповіді, як лиш: Аж тепер доперва!

* * *

Капіталістичне підданство робітничої кляси не є фізичним примусом галєрного невільника, ані правним підданством крепака, воно полягає власне в економічнім заінтересованню зарібника в „своім“ національнім капіталі; се заінтересованє є різне, відповідно до ступня, на яким стоїть капіталізм даного краю. Нинішня форма капіталу як фінансового капіталу приносить також певні форми залежності, яких не було на давнійшій ступні. Спільний і противний інтерес супроти давнійшого простого промислового капіталу був для пролетаріяту легкий до зрозуміння, зважєня і виясненя масам. Зате функція фінансового капіталу є так скомпліквана, вид спільного інтересу настільки переважаючий, що навіть уважні глядачі можуть змилити ся, що стало незвичайно трудно вдержати серед мас зрозумінє їх власного інтересу. Власне тому стає нині економічне вишколенє двічі, тричі кінечним, коли наш нарід не має стати добичею імперіалістичної дурійки.

Просте відношенє надвартости є там, де стоїть робітник, в робітні, зрозуміле і очевидне, книжному вченому в його кабінеті є воно довго тайною з семи печатями. Однак явища, які характеризують імперіалізм, лежать по з а робітнею, вони усувають ся з перед ока пролетара і дають ся стердити лиш в понятю. В тім лежить слаба сторона нинішньої нашої агітації, тому її сила остає так назаді за силою імперіалістичного атаку, що голос соціалізму заглушують нині армати, що для поодинокого є зрозумілий його спільний інтерес, але противний інтерес остає незрозумілий. Не в витворюваню надвартости, але в ужитю і розділі її, в сфері циркуляції лежить тайна фінансового капіталу, отже не в робітні, а в конторі фабрики і банку, в районах, в які не сягає око пролетаря. Господарська і державна політика імперіалізму дотикає циркуляції товарів (области збуту) і циркуляції капіталу (сфери вкладу).

Чим більше товарів, чим скорше наступає збут товарів, чим коротший є час обігу капіталу, тим більший дохід. Отже капітал пристає від монополізованя краєвого рин-

1) Знову в значіню господарської області.

ку (охоронне ціло) до ловів за чужими ринками, від отвираня (вільна торгівля) до опанованя чужих ринків (колоніяльна політика). Се є тенденція розширення циркуляції товарів.

Але сама циркуляція товарів не надає часови ще його характеристичної ціхи. Осягнені надвартости пруть до вкладів в новій продукції, бо інакше лежать вони мертві. Від вільного від конкуренції вкладу внутр краю (катрель) переходить капітал до вкладу в чужих, убогих на капітали областях, в колоніях, які мусять бути державно опановані, коли вклади мають бути безпечні і мусять бути влучені до національної господарської області, коли мають осягнути там становища монополю (імеріялістична заборча політика 1).

Чим більша є чужа сфера вкладів краєвих капіталів, чим тісніше вони звязані з матерним краєм, чим сильніше вони опановані родимою державою, тим багатший стає матерний край, тим більше могуча рідна держава. Се є тенденція розширення циркуляції капіталу.

З зовсім безпосереднього переконаня як здаєть ся впливає: Чим більші і більше змонополізовані є ринки збуту і сфери вкладу капіталів, тим певнійше там же попит за робучими силами, тим більша сила робітничої кляси на краєвім ринку праці, тим більше уступчива національна капіталістична кляса, тим виеші платні, житєва стопа і політичний вплив пролетаріату.

Се вважаєть ся неминучаю льогікою, навіть більше, як льогікою, просто очевидністю.

І се також не зносить ще клясової боротьби, а отвирає їй радше нові вигляди: Від більшого кусника доходу можемо сподівати ся більшого кусника хліба! Се також не є кінцем соціалізму, виглядає радше як найхитрійше перехитрене капіталізму: Чим багатший він буде, тим більше ми дістанемо в спадщині. Коли імперіялізм є планетою, яка рядить тепер світом, то побіч капіталістичного імперіялізму ми ставимо соціалістичний! Коли наша доба стоїть під знаком воєнного бога Марса, то ми ставимо замість інтернаціонального соціалізму мира, національний, соціалістичний імперіялізм війни!

1) Часто не добачуєть ся сього, що нинішня колоніяльна політика в своїй сути ріжнить ся від колоніяльної політики давнійшого капіталістичного і передкапіталістичного часу. Оселі переселенців в Америці, Австралії, Полудневій Америці і в Сибірі витворюють зовсім інші господарські, соціальні і національні відносини, як пізнійші меркантилістичні „торговельні оселі“ і нинішнє імперіялістичне оснєвуванє копальняних і плянтаційних підприємств з барвними робітниками.

Дійсно приманчивий образ, який пориває многих, дуже многих за собою! Шкода тільки, що дохід і заплата не стоять в такому поєдинчїм, простїм відношенню.

Правдиві є отєї погляди дійсно лиш в негати́внїм розумїню! Правдою є, що коли відпаде дохід, то пропаде й заплата! Правдою є, що коли капіталістичний розвій моєї країни буде звязаний і відтятий програною війною, то і будучність робітничого руху буде погребана. Так далеко йде певно сїльність судьби капіталу і праці, остїльки змушує вона робітничу клясу до участі в розпочатий вже на жаль війні, остїльки творить вона „правдиву“ потребу, дійсний стан конечности, який вимагає цілої повної рішучости до відпору, остїльки вимушує вона горожанський мир — який властиво мусїв би бути більше миром в полі, як в дома.

Однак як далеко на позитивній сторонї йдуть паралельно дохід і заплата, як далеко сягає позитивний спїльний інтерес праці й капіталу, се треба доперва розелїдити!

Так, як соціалїзм признає кожній нації право до самоозначеня, а тим самим в війні до самозахованя і самооборони, але жадній нації не признає права на поневоленє другої, так само мусить бути неоспориме, що кожда господарська область і її мешканці, буржуа і пролетар, кождий для себе і оба разом мусять мати право боронити раз узискану господарську сферу всіма засобами, які їм дає в руки стан конечности. Коли вже через факт вибуху війни, боротьби всіх проти всіх, будуть одні і другі і всі разом поставлені проти волї в сей стан конечности, тоді лиш нерозум або гидка облуда може йти так далеко, щоби обвиняти другого в меншевартости в соціалїзмі, в невільничости супроти своїх пануючих кляс, в імперіялістичній заразі, національнїм шовїнізмі і инших побідних річах, де найбільш простому чоловікови, як він лиш є щирий, відразу стає ясним, що всі разом є тільки жертвами того самого стану конечности.

Капіталістична експанзивна політика — то є картельне цло в краю, форсований збут за границею, вклади краєвого капіталу за границею і збільшене зброне на суші й на морю для охорони сих вкладів — виказує свій вплив на дохід і заплату доперва на заплутаній, крутій дорозї: вона револьтує цілу продукцію і циркуляцію і доперва вислїд сього перевороту виказує участь, яку мають в нїм кляси.

Передовсїм пересуває вона вклади капіталів в краю при помочи охоронних цол. Продуктивний капітал не плине в ті галузі продукції, котрі після природ-

них продукційних условин заповідають найліпший і тривалий успіх, він не оминає тих продукційних галузей, які раціональніше в тім місци і тім краю не повинні бути ведені: вона підвисшує штучно при помочи охоронного цілціни, щоби ті галузи продукції зробити рентовними. Консумція має заплатити сі висші ціни, а в цілости полягає консумція краю на платнях. Підвисшене ціл рівнаєть ся зменшеню заплати.

Буржуа і аграрій імперіалістичного краю створюють собі часто при помочи охоронних ціл доперва можливість промислових і аграрних зисків, яка сама про себе не існувала би: вони дають очевидно в той спосіб одній часті робітничої класи занятє і заплату — але лиш коштом цілої консумуючої класи, якої житєва стопа стає через дорожню зменшеною. Вдаряючи є приміри залізного і цукрового промислу: Щоби робити за границею при помочи низьких ціл добрі здобутки, платить край за залізо і цукор дорого. В таких випадках є дорожнеча методею, якою класа капіталістів покриває кошти господарської війни з фонду заплати робітничої класи. Охоронне ціл змінєє отже зиск і реальну заплату в притолєжнім напрямі!

Форсована концентрація і централізація капіталу заступає швидко багато розгалужених підприємств давнійших промислових форм кількома зцентралізованими підприємствами (залізний промисл) з високим оґранічним складом капіталу (багато сталого, мало змінного капіталу) і в той спосіб зменшає нагло загальну силу плаченої заплати, зносить майже зовсім поворухність робітника, зменшає силу опору заводових організацій і погіршує положенє на ринку праці. Експанзивна політика повалює традиційну ієрархію промислових підприємців, котрої найбільше цінна економічно частина, індустрія фабрикатів, ¹⁾ уступає геть в зад перед картельованими магнатами сирих матеріалів. Найновійший господарський розвій означає не лиш збільшенє підданства праці капіталови, але також нове підданство промислу фабрикатів супроти картелів сирого матеріалу. Через те, що сі розвивають на кошти краївої індустрії фабрикатів свої півфабрикати на заграничнім ринку, витворюють вони самі в наслідок дешевних сирих матеріалів успішнійшу конкуренцію фабрикатів. Так витягнула анґлійська машинова індустрія найбільші користий з дешевого німецького і американського заліза. Експанзивне ціл підносить картельну

¹⁾ Тому цінна, що, чим більше праці має в собі проданий за границю продукт, тим більше заплати, а також зиску заплатив він свому експортови в краю, тим більше населєня він живить і тим більше богатства приносить він країви.

ренту коштом промислового зиску, воно збільшає масу надвартостий коштом маси платні.

Бачимо, що популярна імперіялістична фраза є лиш на око відразу ясна. При ближшій розгляненню показується вона незвичайно двозначною і навіть не для цілої класи капіталістів відповідною. Зиск одного не все є рівночасно зиском другого, ще рідше є виспий зиск рівний виспій заплаті. Обережність є подрібна, двічі потрібна для робітничої класи, якій надто часто в цукровій обгортці давали нагайку 1).

Імперіялістична експанзивна політика пересуває не лиш вклади капіталів в краю, але шкодить через дорожнечу краєвому ринкови. Вона погіршує крім того для краєвого промислу фабрикатів, а поліпшує для заграничного уселія конкуренції на світовім ринку.

На всякий спосіб витворює вона отсі наслідки через блудне коло охоронного ціла. Однак експанзивна політика є також можлива на основі вільної торгівлі, як се доводить приклад Англії.

Коли притім розходить ся лиш про попиране торгівлі товарами з заграницею (експорт і імпорт), то залежить все від того, що експортується і й імпортується. Хто вивозить сирий матеріал, а ввозить фабрикати, хто продає продукти, які обіймають мало праці або тільки некваліфіковану працю, щоби купувати продукти багаті в працю, той стоїть економічно в найгіршій ролі і є економічно кольонією, хоч би політично був вже могутчою великою державою (Росія). Інакше держава, яка ввозить сирі матеріали і продукти малої, некваліфікованої праці, щоби вивозити

1) Отто Бауер, „Nationalitätenfrage“, стор. 416: „Правдою є певно, що охоронне ціло корисно впливає на циркуляцію капіталу, але воно змінє також розділ продуктивного капіталу. Се означає з одної сторони зменшеня видатности праці, підвишку цінь товарів, зменшенє сили купна грошевої заплати, з другої сторони пересуненє капіталу в галуви продукції з меншим занотребованєм праці, зменшенє попиту за робучою силою, утрудненє боротьби заводових організацій. Як довго ми беремо на увагу лиш циркуляцію капіталу, видається, що охоронне ціло попирає загальний господарський інтерес цілого населеня; колиж приглянемо ся розділови продуктивного капіталу, то бачимо відразу, що для робітничої класи, коли вона має осудити охоронне ціло, мають значінє зовсім інші точки погляду, як для класи капіталістів.“

Окрім сього впливу на напрям, які прибирають вклади капіталу в краю, впливає охоронне ціло на розділ витвору праці в році на заплату з одної, зиск, процент і ренту з другої сторони: Так не спричинюють аграрні охоронні ціла навіть найменшого підвишеня хліборобського зиску (дохід арендаря), і виходить в останній лінії лиш на підвишенє ґрунтової ренти, то є на підвишенє ціни ґрунту, яке впливає найнекориснійше на саме рільне господарство.

фабрикати високої ціни, як Англія. Тут не рішає ніколи сама сума вартости експортів або сама сума вартости біляневої надвижки, але біляне національної праці. І остільки провадила Англія, мимо вільної торгівлі, а навіть власне задля неї, найліпшу і найбільш успішну експанзивну політику: вона ввозила дешево сирі продукти, засоби поживи, півфабрикати, а вивозила кваліфіковані фабрикати. Проти такої експанзивної політики — розвинений експорт фабрикантів на основі вільної торгівлі — не можна нічого замітити зі становища робітничої класи.

Але імперіалізм має на цілі в першій лінії не вивіз товарів, але вклади капіталів за границею і вони є ціхою імперіалістичної кольонізації. Вони є певно можливі також на основі вільної торгівлі. Що означають ці вклади капіталів за границею? Частина витвореної в краю і забраної краєвій робітничій класі над вартости емігрує. Продукт праці європейських робітників мандрує почасти за границю: він провадить в Америці залізницї, в полудневій Африці копальні золота, будує в Єгипті канали, отвирає в Китаю копальні вугля. В тім лежить осередок тяжкоти проблеми, яка нас нині особливо займає.

Європейський робітник не бачить більше сеї часті свого продукту. Се є однак найменша шкода. Однак через те, що сей капітал „працює“ тепер в Америці, полудневій Африці, Єгипті і Китаю замість в краю, зменшаєть ся попит на європейським ринку праці¹⁾. Англіійська капіталістична класа могла би остаточно замкнути всі робітні в краю і мимо того жити. Зиск і проценти їх заграничних вкладів удержували би їх подостатком. Робітнича класа рідного краю тратить на животнім значіно для „нації“, на їх місци працюють Фелляхи, Неґри і Кулі. Краєва капіталістична класа прилучує в той спосіб всі раси землі до свого ринку праці, виховує їх незвичайно поспішно до промислової праці, закликає напів невільничу працю до конкуренції з вільною працею матерного краю і змїряє в той спосіб, що найменше після тенденцій, до загального виключеня європейського робітництва²⁾. Оскільки імперіалізм попирає еміграцію європейського капіталу в чужі части світа, загрожує він отже зовсім безпосередно також інтерес в продукції європейських робітників. Високі зиски і проценти класи капіталістів є отже в той спосіб

1) Релятивно, в відношеню до стану, коли би той сам капітал був вложений в краю, коли би отже також і процентова стопа була низша!

2) Гляди Отто Бауер, стор. 418 і цитовані там слова Курта Айзнера.

зовсім відділені від долі краєвої класи робітників і від розвою їх заплати. Робітнича класа не має безпосередно ко- нечної участі в зрості багатства суспільности. Противно, імперіалістична експанзія загрожує робітничій класі Європи в не так далекім часі наглим упадком здобутої дотепер житєвої стопи Будучність, в якій в далеких залізних фаб- риках європейських капіталістів будуть витворювати ки- тайські Кулі і африканські Неґри за миску рижу денно продукти, заплаатою яких пролетар уміркованого підсо- ня виживляв себе і свою рідню на європейській житєвій стопі, така будучність не заслугує справді ентузія- стичної осанни, якою звертають на себе нахабно увагу поодинокі особи рядах імперіалістів.

Правда, частина кольоніальних доходів буде вложена знов в матернім краю — але яка дрібна є ся частина! Правда, деякі з товарів, випродукованих в кольоніях, є ба- жані також в матернім краю. Збіжжє і м'ясо могли би роз- ширити круг нашої поживи — але власне їх здержує ада- лека від нас охоронне цдо імперіаліста. Бавовна, кавчук, руди і інші промислові сирі матеріали розширяють нашу продукційну здібність — але лиш часово. Перед кіль- кома десятиліттями були зєдинені Держави ве- ликим резервоаром сирих матеріалів для Єв- ропи, а нині є вони її найсильнішим конку- рентом! Правда, кольонії присилають нам багато доро- гоцінностей, шляхотних металів, а передовсім золота. Але через то, що продукція золота є витиснена з Європи до кольоній, де робучі сили є релятивно найдешевші, власне через те, що кошти продукції золота глибоко впа- ли, а в той спосіб зменшили ся вартість золота, та вар- тість золота, яка заравом є монетним висловом вартости робучої сили, через те впали рівночасно всі реальні платні. „Чи не є то вдаряючим прикладом інтернаціональної солі- дарности інтересів робітників, що визиск найнужденнішого і найбільш погордженного робітника світа, китайського Ку- лі, приніє безпосередно шкоду робітникам всіх країн?“¹⁾

Се є в головних чертах образ економічного ділання імперіалізму на робітничу класу Європи і на її платню. Лиш економічні анальфabetи можуть говорити про позитивну паралельність інтересів зиску і заплати, не кажу вже про позитивну солідарність. Тому не можна сього горожанського мира для оборони, хоч би як свідомий був сей мир і як рішуча ся оборона, толкувати як ентузіястичну солідарність з експанзією, а дуже услівний, хоча й фактичний спільний інтерес в на-

1) Отто Бауер, стор. 421.

ціональним капіталі не може виродити ся в цілковиту духову й етичну неволю самої кляси. Таким фальшивим толкованем і дійсним виродженем був би соціалістичний імперіялізм.

* * *

Чи не мусить пролетаріят, кождий пролетаріят кождої країни, у всіх точках змагати якраз до противних цілей, як імперіяліст? Очевидно, він має інтерес в тім, щоби його „національний“ капітал не був насильно спинюваний і понуканий чужим імперіялізмом. Гірше ще, чим бути невільником власного імперіялізму, є стати жертвою чужого імперіялізму. Так само не має пролетар ніякого інтересу в тім, щоби „свій“ капітал самому саботувати або давати його саботувати нерозумною і реакційною державною властю. Робітник є також заінтересований в „поступі“ національного капіталу, як довго сей поступ є природний і вільний, але не має інтересу в теплярняній політиці системи охоронного цпа, жертвою якого є власне його кляса.

Вислід продукції повинен в зростаючій мірі припадати на конто заплаї, а в чим раз меншій мірі на конто зиску, через що одинок зменшить ся гнетуча жура про вклади капіталу. Надвартість мусить виступати в кождій формі суспільности, але вона повинна припадати не приватній людині, а загалови, повинна служити поліпшуваню загальних культурних умов, то є вихованю молодіжи, опіці на старість, розвоєви наук і штук.

Вклад капіталів в краю повинен приноровлювати ся до природних продукційних відносин, спричиняти через уліпшенє способу продукції з одної сторони скороченє робучого дня, з другої сторони більшу дешевість продукту і в той спосіб заосмотрювати дешево й обильно і постійно оживляти краєвий ринок. В тих продукційних галузях, що до яких існують корисні природні продукційні услівя в краю, почне експортний промисл процвітати сам з себе. Поміж тропічним і уміркованим підсонем витворюєть ся без того наслідком ріжних условин природи і праці поділ праці, після якого тропічне підсонє достарчає матеріял на одіне і поживу, а умірковане підсонє надаєть ся на робітню світа. Вивіз і довіз повинні розвивати ся в рівній мірі, причім довіз сирих матеріялів вирівнуєть ся вивозом фабрикатів. Зростаюча виміна товарів затісняє звязи інтернаціональної спільности обороту чим раз сильнійше, вільна торгівля посередничить в найліпшій інтернаціональній поділі праці, в найобильнішій заосмотреню всіх, в приязни і мирі народів.

Вклади капіталів за границею є все спинюванем внутрішнього розвою, для чого є характеристичним доказом Франція, яка занедбує свою власну індустрію, а в Росії видобуває її з під землі. Кольоніяльні області розвинуть самі дорогою мирної виміни поволи свій власний капітал та доспіють в своїм непримушенім і поступеннім економічним розвою як культурні народи до культурної рівноєдності. Наскільки мимо сього є в дівичих краях вклади капіталів необхідні, то також на сїм полі повинен бути виключений політичний примус та дозволена всім народам вільна кункуренція (отверті двері)¹⁾ під рівними услівями. Міжнародні умови мають установити сї основи, а інтернаціональний суд з езекутивною властю має берегти їх виконання. Через поступенну будову міжнародного права, інтернаціональних законів, судівництва і заряду має бути створений той стан, в яким вільні народи зліють ся в політичну спільність, а земля найде фактично свій мир.

Так більше-менше говорить інтерес пролетаріату, в тім напрямі він ділав би також, коли би він мав силу, коли би він одинокий мав силу. В відношеню капіталу вказує один бігун на війну, другий на мир; один на приватні інтереси поодинокого капіталіста, поодинокі держави, другий на спільний інтерес кляси і самої людскости; один на панованє одної нації, другий на союз вільний народів, один на капіталізм і імперіялізм, другий на соціалізм і інтернаціонал. Однак мимо сього противенства є оба бігуни разом з собою сковані, а історичний рух цілости дасть ся зрозуміти тільки з одноцілости сього антагонізму. Хоча один залежний від другого, все ж таки той сам політик може бути лиш або імперіялістом або соціалістом, або націоналістом або інтернаціоналістом — те, що лежить по середині, є помішанєм понять!

Се показуєть ся вже при загальнім розгляданю основних економічних фактів. „Однак економічне недовіре робітничої кляси супроти імперіялізму зростає до свідомої ворожнечі, коли вона розважить політичні і загально-культурні

1) Чим для збуту товарів є вільна торгівля, тим для вкладів капіталу отверті двері. Вільна торгівля виключає економічні цілові забори, політичні двері становить державноправного монополю або першенства в господарській кункуренції. В берлінській умові що до Марока з 4. падолиста 1911. є „отверті двері“ так означені: Ніякої нерівности для різних держав, їх горожан або товарів при заводженю цол, посередних належитостей або такс, в віставлюваню залізничних тариф, оплат від річної плавби і доріг, в мірах, вагах, монетах; всі роботи і доставки для держави і для комуїкаційних засобів мають бути віддавані дорогою субмісії, концесіями мають ся заряджувати зовсім рівномірно і т. д. Додержуваня умови береже інтернаціональний мировий суд.

виливи імперіялізму¹⁾ Імперіялізм змушує народи до безнастанного воєнного зброєня, до безперервного взаємного загрожування війною, а в кінці до самої війни. Він є батьком мілітаризму і маринізму. Се значить: чим раз то більша частина людської праці, духової і матеріальної, мусить бути звернена на знищенє, чим раз то більші вклади капіталу мусять бути роблені в непродуктивних оружних індустріях. Нечуваний тягар посередних податків підвищує всі ціни ще понад міру, вимагану охоронним цюм, і зменшає через те ще дальшу реальну заплату. Зі зростом постійної флоту і війська зростає також перевага держави над суспільністю, абсолютизм і бюрократія нищать чим раз більше демократичні змагання суспільности. А що ж доперва тоді, коли „пануюча нація“ по щасливим здобуттю чужих просторів мусить в „усвяченім інтересі нації“ держати їх в політичнім поневоленю, коли диктатура стає національною політикою? Щоби Румун, Словак і полудневий Словянин не міг дійти до власти, не може в Угорщині бути виборче право здемократизоване і мадярський робітник мусить також оставати без волі! Щоби Поляки, Фіни, Українці і Кавказці не були вільними як народи, мусить царат поневолювати також всі класи! Всі великі імперії — на їх чолі римська — виобразували наперед на поневолених і підбитих народах страшний апарат своєї сили, який на закінченє здушував також свободу в вітчизні. Ще більша, як економічна, є політична небезпека імперіялізму.

Опановане капіталістичною класою і державною властю публичне житє набирає від імперіялізму чим раз виразнійше свій духовий вигляд. Скорє збогачуванє і змаганє до бруталної перемоги починають наповняти загальні думки та витискають цілковито геть в зад осягнену в класичних касах духовну культуру. Вчений і артист стають побіч щасливого підприємця і чоловіка в уніформі майже гумористичними фігурами. Найдурнійший дух окремішности, ненависна зависть супроти конкуруючих націй стаєть ся найвисшою горожанською чеснотою. Все те, що в часі, доки капіталізм шалів внутр держав, наче від хати до хати, було для нас в нїм політично й культурно гідним погорди, представляєть ся знеслим тепер, коли він зріє до гігантських розмірів, наживаєть ся від держави до держави, від націй до націй. Все те, що є спільне цілій людскости, що є найвисше, до чого колись змагала класика, висміваєть ся тепер як сентиментальність, дїточі мрії, смішні фантазії. Гідність людскости зложена дійсно нам, тільки нам одним

1) Отто Бауер, „Nationalitätenfrage“, стор. 423.

у руки. Робітнича кляса є з огляду на свою економічну ролю „здібна заступати загально людські інтереси супроти специфічно капіталістичних інтересів“¹⁾; „робітнича кляса ненавидить капіталістичне змаганє до зиску як страшну силу, яка ставить все нові границі в їх власній боротьбі за участь в добрах нашої культури; яка визискує їх діти і каже голодувати їх старцям; яка змушує їх нині до безмежного перепрацьованя, а завтра викидає їх без праці на вулицю; яка зменшає їх заплату і підносить ціни їх засобів поживи; як мала би робітнича кляса не завдати собі питання, чи варто дійсно жертвувати сій страшній, вічно не наситній силі“ — подумати лиш про заборчий голод англійської капіталістичної кляси — „цілі країни, цілі народи. Тому стала робітнича кляса всюди ворогом імперіялізму“.

Тому, що се є конечно, не зможе змити робітничу клясу світа стан конечности відпору кожного ворожого імперіялізму і горожанський мир підчас війни; вона давно вже вибрала і в будуччині буде вміти також зовсім певно вибрати поміж конфузією соціалістичного імперіялізму і непохитною правдою інтернаціонального соціалізму.

Карл Реннер.

Проблеми Сходу.

Ще один круг питань вимагає відповіді, щоби всі причини сеї світової війни були основно обговорені.²⁾ Нераз вже було стверджено в „Kampf-і.“ що ся війна на Сході не є того самого рода, що війна Заходу, що особливо Росія не веде імперіялістичної війни. Російський капітал зовсім не є ще досить великий і сильний, щоби заосмотрювати цілий ринок збуту, який отирає російське царство для своїх товарів, він не потребує шукати сфери вкладів поза границями сеї найбільшої в світі господарської області. Експанзивне змаганє Росії не є імперіялістичної натури. Те саме відносить ся до Туреччини, балканських держав, і почасти також до Австро-Угорщини. Інший закон є пружиною подій на Сході, як на Заході.

Але з запереченя такої однородности не виходить ще зовсім, щоби їх причини не впливали з економічного життя. Поверховний суд справляєть ся швидко і заключає: Коли зі

1) Отто Бауер, „Nationalitätenfrage“, стор. 425.

2) Порівнай статі: „Війна і переміни національної думки“, „Що таке імперіялізм?“, „Війна і інтернаціонал“, „Соціалістичний імперіялізм чи інтернаціональний соціалізм“ в перших трех зошитах сього річника.

становища Росії ітд. ведеть ся не імперіялістична економічна війна, то певно чисто політична, чисто національна, чисто релігійна війна! І як завжди є бездумний круг читачів готовий брати костюм за трагіка, плащ за пророка.

В минулій добі капіталізму мала соціяльна демократія до діла з відношенням капіталу до капіталу і капіталу до праці внутр держав і внутр нації, вона виявила теоретично се відношенє і старала ся змінити його практично. Нині в війні і загалом в будуччині, коли капітал одної держави як одиниця фінансового капіталу міряєть ся з такою самою одиницею другої держави, коли на дневнім порядку стоїть і удержить ся далі економічне відношенє держав і народів до себе, потребує соціяльна демократія як найконечнійше теоретичного розслідженя відношеня господарської залежності поміж державами і народами. Те, що вже нині є розсліджене для одиниць і кляє в рамках держав, мусить бути розсліджене при помочи і на основі осягнених дотепер здобутків для народів і держав. Очевидно сеї роботи не може виконати один і в одній статі. Хочемо спробувати дати кілька методичних натяків.

I. Відносини господарської залежності держав і народів.

Імперіялізм є конкуренцією рівно сильних і однородних капіталізмів: конкуренцією за ринки збуту для фабрикантів, за ринки набування для сирих матеріалів, конкуренцією за області вкладів позичкового і промислового капіталу, конкуренцією при помочи політичних, державних засобів сили в цілі монополістичного опанованя.

Тому, що особливо сирі матеріали є розділені поміж поодинокі місця і підсоня земної поверхні, спричинює кожний такий монополь найгіршу залежність конкурента (так Німеччини відносно бавовни); тому, що вкінці торговельні шляхи і морські дороги є на найбільш чутливих місцях змонополізовані (Англія розпоряджає найважнішими морськими шляхами: Суез, Гібральтар, Аден, Канал Ляманш, Туреччина Дарданелями), спричинює таке опанованє доріг само стан неволі, або, як хто хоче, волі до відкликаня або услівного засудженя на господарську смерть. Отєї причини війни є імперіялістичної натури, отєї відносини залежності, які під карою безпереривних воєн вимагають інтернаціонального правного порядку, були вже обговорені.

Окрім залежності рівних від себе є однак ще друга, більше відома і також легше зрозуміла, залежність слабшого від сильного, підростаючого від дорослого, недозрілого від перезрілого. Веі держави Сходу є економічно залежні і

політично загрожені Заходом. Тільки нехай буде з гори відомим, що вони попадають чим раз глибше в вир капіталістичного розвою і дізнаючи з тої причини внутрішніх потрясень, які між иншим спричинили війну на Сході. Постараємося приглянути ся їм.

А. Господарська залежність одного народу або держави від другої прибирає на різних господарських ступнях ріжну форму, вона була иншою, як нині, передовсім в передкапіталістичних часах. Як довго на людській господарці витискало своє пятно фєвдальне або станове земельне володінє, завершувало ся політичне здобуванє і підбиванє економічно в тій формі, що пануюча кляса побідного народу або проганяла місцевих земельних власників і настановляла на їх місце своїх людей або так, що переминювала вільних дотепер мужиків в невільних. Так Вільгельм Здобувець поділив по 1066 нормальних баронів і лицарів англійськими графствами і міщарськими добрами, задивляючо дрібне число здобувців виконувало земельне володінє над мільонами підданих і опановувало в той спосіб цілу Англію. Огея кляса панів злила ся в кількох столітях з опанованою англо-саксонською народною масою в одну націю, а нормансько-французький діалект з англо-саксонським говором в одну англійську мову, а прибрана вітчизна здобувців, Нормандія, затратила ся для них пізнійше. Разом з тим зникло почутє чужого пановавєя у пануючих і опанованих.

Однак не все так бувало. В подібний спосіб підбила Англія Ірландію, англійські барони стали земельними панами Ірландії і зробили ірійський нарід собі підданим. Хоча Ірійці прийняли скоро англійську мову, а з тим після звичайного розумінєя забракло підстави до національного противенства, лишили ся Ірійці в невмолимій ворожнечі до своїх англійських гнобителів. Причиною сього є те, про земельний пан остав Англійцем, жив в Англії і володів краєм здалека. Економічне противенство вирост спиняло релігійне зєдинєнє, а наслідком того противенства остали Ірійці католиками а релігійна ріжниця стала засобом удержанєя і увіковичненєя противенства.

Ту саму форму прибрав гнет Чехів по битві під Білою Горою: чеських панів винято з під права, а земельні власности розділено в нагороду повіренникам цїсаря. В подібний спосіб держала угорська шляхта під своїм панованєм цілу Угорщину. Так як земельний пан є одиноко представником політичних прав (*populus*), а підданий або крепак стоїть на рівні з річу (*plebs*), носить держава національний характер земельного пана, а мова плебеу є рівнодушна. Дятого факт, що в Ірландії сам нарід був кельтійський, в Угорщині крім угорського та-

кож словацький - румунський і полудневословянський, в Польщі окрім польського також литовський, український і білоруський не дійшов зовсім політично до свідомости або до значіння, держава була там англійська, мадярська і польська. В подібний спосіб заняли османські Турки Балкан; турецькі войовники стали бегами і агами сербських, румунських і болгарських мужиків, мова і релігія яких була для держави така байдужа, що ніхто не завдавав собі навіть труду її угноїтати.

Від хвилі упадку земельного володіння і знесення підданства починає доперва мова і релігія бувших кріпаків проявляти ся на зверх і ділати. Разом з тим прибирає боротьба проти земельного володіння в тих краях характер національної і релігійної боротьби. Там, де політичне земельне володіння переіншують ся в міщанську земельну власність, тратить вправді се противенство свого остроту, але мимо того існує дальше, коли чужинці або чужомовні елементи в великій кількості посідають в краю землі та відбирають або зменшують народній масі перший і найважнійший засіб до творення національного капіталу, ґрунтового ренту. Країна, яка віддає чужинцям свого ґрунтового ренту, як Ірландія, є засуджена на господарський застій, хоча-б політично була самостійна. Одно з найстарших і найприкрієнших капіталістичних відношень залежності існує власне між державою земельної власности і державою, яка платить ренту. Усунути його можна хибла лиш в революційній дорозі, через експропріацію, або в легальній дорозі через поступену зміну чужих земельних власників¹⁾, се є нині типічне відношене залежності з перед капіталістичної доби, перша форма колоніального визиску. Назвемо її аграрною колонією.

Б. Капіталістичне відношене залежності в тіснійшій розуміню дасть ся найліпше поділити після форм капіталу (позичковий капітал, торговельний капітал, промисловий капітал).

Позичковий (процентвий) капітал витворює поміж двома державами всі ступні залежності від переходового звязане до постійного підчинення і невольности покорення. Правильно йде довжна держава політично слідом за вірительною державою, однак так як всі капіталістичні відносини є двосторонні, може в відповідних обставинах віритель стати дріжучим невольником свого довжника.

1) Замітка до сього реченя в німецькім ориґіналі сконфіскована.

В відносини довжника попадає або сама держава через свої позички, уділені приватними капіталістами вірителя (так російська держава супроти Франції), або також народне господарство одної держави до господарства другої. В тім остатнім випадку працюють банки, кредитні заведення, промислові підприємства і земельні власники при погочи оборотового капіталу (вкладки, акції, гіпотеки і т. и.), які одержують з заграниці (Так Угорщина в відношеню до Австрії). — Задовженє в такий спосіб народне господарство побирає і задержує для себе земельну ренту і зиск, але віддає пересічну краєву процентову стопу в чужину, а через те проволікаєть ся його розвій. В той час, коли держава зобовязана до плачення ґрунтової ренти, є позбавлена всіх засобів подужання, не має се місця в відношеню до держави лиш задоволеної, так званий „процес націоналізації капіталу“ є тут можливий і доконуєть ся часто в надсподівано короткім часі: з доходів ґрунтової ренти і зиску відкупуєть ся звільна довжні титули, виставлені чужинцям, назад й в той спосіб власне народне господарство еманципуєть ся від заграничного капіталістичного підданства.

Загальне капіталістичне підданство не є однокою формою; навіть богаті народні господарства можуть бути в однім або другім згляді залежні від чужого капіталу; так як до вибуху війни виконували всі народні господарства світа свої виплати в заморській торгівлі при помочи англійського позичкового капіталу, який уділяв їм позичок та товарові посилки дорогою посліплатного кредиту і так ставав вірителем всіх купців світа. В тім лежала частина економічної сили Англії, яка може через сю війну пропасти.

Англійська і французька буржуазія зробила через державний кредит залежними від себе всі молоді держави світа, особливо „екзотичні“ (Мексико, Аргентина, Колюмбія і т. д.), вони стягають деколи проценти державних рент¹⁾ при помочи демонстрацій фльоти і блокад пристаней. Старші держави, передовсім Німеччина, старали ся з успіхом стягнути свої ренти внутр. краю, і тільки в краю вкладати („нострифікація державного довгу“). Задовженє держави за границею не є таке небезпечне і спинаюче, як задовженє народного господарства. Довжне підданство держав і народів спихає свої жертви, хоча б вони були політично суверенними державами, навіть вели-

¹⁾ Ренти в тім значіню треба відріжвити від ґрунтової ренти. Рентовою є та держава, яка зичить другій гроші на основі паперів рент, так Франція в відношеню до Росії, Англія до Аргентини і т. д.

кими державами (Росія), до становища колоній 1), воно є другою формою колоніального визиску.

В. Іншого рода є відношенє залежности, котре витворює торговельний капітал.

В країнах Сходу є майже загальним явищем, що корінне населенє краю має виключно власність землі, а внутрішню торгівлю полишає іншому народови. Заводовий поділ, який звичайно переводить ся внутр нації і через те майже не доходить до загальної свідомости, є там заравом національним поділом. Так Жида на Угорщині і в Польщі, Греки 2) і Жида на Балкані, Вірмене в азійській Туреччині, Татари (як дрібні купці) в Росії. Разом з тим, як втискаєть ся капіталізм в примітивну господарку тих країв, набирає торгівля більшого значіння як піонір економічного перевороту, а також як метода визиску. Соціалне вивішенє погороджуваної дотепер чужої раси зроджує шаліючу ненависть корінного населеня, а в сій національній ненависти можна найлекше пізнати перемінену клясову ненависть.

Деколи дістаєть ся лиш дрібна торгівля в руки чужого народу, а велику торгівлю провадить пануюча раса краю, деколи знов буває противно. Правилком для Сходу є однак, що, поминаючи ріжницї в уладженю внутрішньої торгівлі, спочиває ціла зовнішня торгівля в руках західно-європейських купців, які монополізують для себе найбільшу частину цілого краєвого торговельного зиску. Через те зменшаєть ся господарський дохід краю на значну частину. Сей недобір спиняє зріст краєвого капіталу і звільняє економічний і культурний розвій народу.

Такі області можуть державно мати найповнійшу суверенність, мимо сього економічно є вони лиш ринками збуту фабрикатів і ринками набуваня сирого метеріялу та поносять шкоду не лиш через недобір торговельного зиску

1) В поглядах загалу переважає ше в неімовірний спосіб патрімоніальне розумінє держави, яке опираєть ся на грубій поверховности що до державної суверенности і державного простору. Виглядає, наче би вони не могли піднести ся више форм думаня 17. віку. Державу ставить ся побіч держави, область побіч області, а війну вважаєть ся наче процесом земельних власників за межу. Притім поминаєть ся і забуваєть ся економічну ролю конкретних держав і державних областей і те, що свобода суопутних і морських доріг, отворенє ринків, здобутє сфер для вкладу капіталів є основою і цілю війни на Заході. На наглий економічний і соціалвий процес переверстованя на Сході звертаєть ся за мало уваги, для певною і одноцілєю осуду його ми знаємо ще надто мало. Англійське література має багато цінних річей про Схід, зате німецька має мало достовірних.

2) Про ролю Греків в колишній європейській Туреччині говорить Отто Бауера „Der Balkankrieg“.

але також через сей факт, що вони вимінюють багато не-кваліфікованої праці за дрібну висококваліфікованої, противенство, яке має тенденцію утверджувати ся, поляризувати ся ¹⁾). Ринок збуту і набування з такою особливою

1) Розкладаюче і порядкуюче наново діланє капіталістичного розвою дасть ся відразу проглянути тоді, коли воно відбуваєть ся на одній області в рамках одної нації і одної держави, там виступав воно як одноцільне економічне і соціальне явище. Остільки є воно вже від давна розслідуване. Оригінальність і основність дослідів Отто Бауера лежить в виказаню сього, що се діланє дасть ся територіяльно і етично розложити так, що одна область і один нарід переймає одну функцію, а друга область і другий нарід другу. Так перемінюєть ся чисто соціальний визиск позірно в регіональний і національний. Що-би дати тим товаришам, котрі хотіли би дискутувати про сеї проблеми, вказівку про те, де можуть найти потрібне поученє, відсилаю їх до отсих місць в Бауера „Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie“:

„Коли хочемо уняти економічно противенство двох областей, котрі стоять на іншим ступні економічного розвитку, але вимінують між собою товари, то ключ до сього дає нам теорія ціни Маркса.

Масу витвореної в обох областях надвартости означає маса надвишки праці, витвореної робітниками обох областей. Яка частина сеї надвартости припадає однак капіталістам кожного з обох країв?

Капітал висше розвинуеного краю має висний органічний склад, то значить в краю з висним капіталістичним розвом припадає на ту саму кількість зрібного капіталу (змінний капітал) більша кількість річевого капіталу (постійний капітал), як в краю менше розвинуєнім. Однак Маркс навчив нас сього, що — завдяки тенденції вирівняня зисків — не витворюють робітники кожного з обох країв надвартости для своїх капіталістів; лишень надвартість, витворена робітниками обох областей, розділюєть ся поміж капіталістів обох областей, не після кількоти праці, виконаної в кождім з обох країв, але після кількоти капіталу, що є зайнятий в кождім з обох країв. А що в краю висше розвинуєнім припадає на ту саму кількість достарченої роботи більше капіталу, то висше розвинуєний край стягає до себе більшу часть надвартости, як відповідало би достарченій в краю роботі. Виглядає так, наче би витворену в обох країнах надвартість скидувано наперед на одну куну, а потім розділювано поміж капіталістів після величини їх капіталу. Капіталісти висше розвинуєних країв визискують отже не лиш своїх власних робітників, але присвоюють собі також частину надвартости, видвореної, в менше розвинуєнім краю... Висше розвинуєний край достарчає менше розвинуєному, з яким він стоїть в торговельних зносинах, менше праці, як сей мусить достарчити висше розвинуєному. Капітал „(не нація)“ висше розвинуєного краю присвоює собі отже частину праці менше розвинуєного краю. Там, де висше розвинуєний край вимінює промислові продукти, а низше розвинуєний хліборобські витвори, протиділає визискуваню аграрного краю факт ґрунтової ренти... Однак не підлягає ніякому сумніву, що навіть ґрунтова рента (тим більше, що в колоніяльнім краю вона є низша) „не годна перепинити сього, що би частина витвореного в аграрнім краю вартісного продукту не була відступлена класі капіталістів промислового краю наслідком високих продукційних цін промислових продуктів“. (Стор. 214 і 215.)

„Повстане фабричної системи і перехід населеня з хліборобства до індустрії є зверхними формами одного й того самого великого про-

дїхою ¹⁾ в економічно торговельною кольонією, і се в трети форма кольоніяльного визиску.

Економічний визиск перемінюєть ся також і тут легко в політичну залежність, хоча кольоніяльна політика торговельного капіталу заощаджує собі радше кошти політичного опанованя краю і радо бачить, коли предмети її шахрайства „самі собою правлять“. З того теоретична ворожнеча англійської школи вільної торгівлі проти кольоніяльного володіння. Її ідеалом є „мирові і приятельські умови“ з новими краями з правом осідку, з зарезервованем місць на торгівлю і склади (Шангаї) і з виключними торговельними привіле-

десу, великої переміни в будові суспільної праці... Коли розвій модерних комунікаційних засобів, залізниць і пароплавання, притягав на службу заосмотреня Європи в збіжжє найбільше плодovitи землі далеких частин світа; коли знищенє давного домашнього промислу модерними фабриками, введенє машин до хлїборобства прогоняє населенє з хлїборобства до промислу, то се означає, що велика часть суспільної праці служить витворюваню парових машин, пряділень, ткацьких верстатів, льомотив і залізничих шин, пароходів і портових закладів, вугля і залїза, та що суспільність вкладає менше праці безпосередно на управу пшениці і жита, на витворенє нашого одїня. Отся переміна в розділі працюючих, в будові суспільної праці, є великим законом розвою наших продуктивних сил. Економічно проявляєть ся переміна продуктивних сил в переміні складу капіталу: менша часть цілого суспільного капіталу остає під видом змінного капіталу, більша часть прибирає форму постійного капіталу. Поступом до вишого органічного зложеня є перехід від рукоділля до фабрики, який пробудив націю зі сну неісторичности; поступом до вишого органічного складу є перехід робучих сил з хлїборобства до промислу, яка при помочи так многих“ (відкритих перше Бауером) „посередних чинників витворює національну невяість, порушуючу силу національних боротьб. Хто любить стискати первісне виясненє скомплікованих суспільних явищ в коротку формулу, може сміло зважити ся на вислів: Переміна в відношеню сил націй в Австрії, національні боротьби є одним з многих наслідків поступу до вишого органічного зложеня капіталу“. (Строна 253 і 254.)

Я оминув сю стиснену формулу в той спосіб, що представив подрїбно розділ надвартости на ренту, процент і зиск. Кольоніяльні краї є нинї втягнені до вишої організації суспільної праці наслідком виміни в світовом обороті. Отся виміна викликує рівночасно розділ надвартости між матерним краєм і кольонією, поміж капіталїстами пануючої нації з одної сторони, а підїймаючими ся капіталїстами поневоленої нації. А що надвартість є заразом цілим і одним культурним фондом кожного краю і нації, стає економічна боротьба рівночасно культурною. Рїжницею поміж нею і внутрішню суспільною боротьбою є те, що в сїй боротьбі почувають ся до солідарности цілі области й цілі народи.

¹⁾ Англія й Німеччина є в відношеню до себе також ривками збуту й набуваня, однак з тою рїжницею, що тут вимінюєть ся не лиш фабриката за сирий матеріал, але сирий матеріал за сирий матеріал, фабрикат за фабрикат. Залежність є тут отже взаїмна, а не односторонна.

ями. Доперва конкуренція інших націй змушує торговельний капітал до вовничих метод мимо „ліпшого переконання“ (Англійська миролюбивість і воєнна практика).

Еманципація народу від чужої торгівлі, націоналізація торговельного капіталу dokonуєть ся історично незвичайно поволі і з трудом. Бо він лишає мало місця для творення власного капіталу в краю і народі, а що торгівля полягає головно на зносінах, замикає він корінним жителям дорогу на вні. Чужинецька торгівля має тенденцію всисати ся в народний організм немов поліп, він викликає найзавзятійшу расову ненависть. (Внутрішня торгівля — антисемітизм, внішня торгівля — боксерський рух і т. п.).

Г. Також промисловий капітал претє ся на чужину, скоро довершив діло упромишловлення рідного краю або що найменше не може вже так легко загарбати там надмірні зиски. Однак услівя його еміграції в обцяну землю величезних зисків є тяжкі. Товари вимірюють ся безпосередно, вони переходять в інші руки і не інтересують дальше купця зовсім; ціле приготованє, якого він потребує, є більний і певний ринок. Зате промисловий вклад потребує довгого приготованя, років оснóвуваня і десятків літ спокійної праці аж до амортизації. Ціла вартість товару вертаєть ся безпосередно, оборот повторяєть ся щорічно, а нерідко частійше в році; коли стріне перешкоду, то вложений капітал даєть ся найчастійше уратувати. Промисловий вклад увязнює тревало високі, часто велитенські вартости, які пропливають назад доперва через одно людське покоління або пізнійше. Коротке економічне або політичне забуренє може сі вартости цілком знищити. Купець потребує до свого обороту мало помічних сил, промисловий капітал на чужині вимагає постійно багато робочих сил кольоніяльного краю, котрі тим більше мусять відчувати примус публичної власти, що не є зовсім призвичасні до праці на плянтаціях, в копальнях, на кораблях і в фабриках.

Разом з тим зміняєть ся основно внутрішнє переконанє капіталіста, прихильного давнійше вільній торгівлі, який з неохотою глядів на кольоніяльний підбій. Кольоніяльний промисловий капітал потребує в ущасливленій ним країні так сам сильної, як і прихильної державної власти. Французькі капіталісти, які вложили свій добрий гріш в велитенських фабричних підприємствах в Росії, люблять при всій своїй републиканській чесноті дома сильний царський пастук в заприяженій Росії. Демократична буржуазія в Англії любить абсолютну власть в Індії. Всі оті противорічноти, які спрочиняють тільки екзальтованого крику націоналістів, є для економічно вишколеної думки відразу зрозумілі.

Край, який переважно є культивованим чужим індустріальним капіталом, є найвисшою формою кольонії, є імперіалістичною кольонією, а викликана нею залежність є четвертою формою кольоніального визиску.¹⁾ Як далеко вона сягає, переминюється один нарід в зарібника другого. Як зарібок покриває якраз матеріяльне життя і його репродукцію, так лишається зарібному краю лиш матеріяльне життя, а ціла надвартість і з нею цілий фонд розширення продукції і піднесення культури переходить на край капіталістів. Соціяльне діланє сеї четвертої форми кольоніального визиску зовсім рівне діланю першої, присвоєня земельної власности чужинцями, воно засуджує корінне населенє на безнадійність так, як до економічного визиску прилучається політичний гнет і поневоленє.

Міжнародні правні форми сього поневоленя, яке треба відрізнити від його економічної функції, є різні так, як і їх позірні правні титули: Воно починається від принагідних демонстрацій флот і мілітарних інтервенцій, якими заповідається „мирне прониканє“, поступає далі до окупації (Англія і Єгипет), протекторату („охоронє“ володінє!), а вкінці до анексії, до присвоєня як провінції. Юридичні форми залежности не покриваються з економічними. Край економічно релятивно самостійний, як Канада, може правно бути кольонією, а економічний кольоніальний край може бути суверенною державою. В Англії ділають ліпші переконаня доби вільної торгівлі і гіркі, досвіди відірваня Зєдинених Держав ще настільки, що найбільша часть зрабованих охоронних областей уживає політичної самоуправи. Се очевидно лиш в такій мірі, оскільки дозволяє на те безпеченство вкладів капіталу, отже в рамках імперіалістичної конечности.

II. Пробудженє неісторичних націй.

Хоча форми кольоніального визиску дають ся теоретично в той спосіб розділити, то в практиці зливаються вони з собою і в кождім кольоніальнім краю мішаються і сходяться ся всі форми визиску. Всеж таки представляють поодинокі кольонії пануючий тип одної форми і так Ірляндія

¹⁾ Вона є можлива також в рамках одної державної області і приходить нерідко в практиці. Коли приміром властителя фабрик належать до одної, а фабричні робітники до другої нації тої самої держави, як се є в промислом Чехії і Моравії. Тут є очевидно, як економічне противенство виступає на зверх як національне противенство. Те саме відношенє заходить також тоді, коли чужий мовою капіталіст належить до иншої держави, але тоді противенство являєть ся в першій мірі національним, а його економічний характер є закритий.

як аграрна колонія, полуднево американські держави як довжна колонія, Китай як торговельна колонія.

Правильно вдираєть ся західний капіталізм на цілій лінії в патріархальну натуральну господарку оставших позаду країв¹⁾ і швидко розкладає її. Отсеї напрасний влім стрясає протягом кількох десятиліть станову організацію, тисячлітній устрій народів і вкидає всі її верстви в нагальний суспільний вир.²⁾ Народи сплячі від непамятних часів відразу пробуджують ся, а їх повстанне роздирає заселону, яка закриває казочні країни з тисяч і одної ночі. Влім західного капіталізму, імперіялізму західних великих держав запалив на ново всі погаслі народні вулькани Сходу та втягнув цій Схід в революційний вир.

А. Економічний процес. Не станемо робити безвиглядної проби, щоби царати, ханати і калїфати Сходу мірити одною мірою, та щоби витягати передвчасні висновки зі спільности політичної державної форми орієнтальної деспотії з релігійною закраскою (православє, іслам). Як основно ріжний є соціальний устрій отсех східних країв від західних держав, — так самож ріжнить ся й вона від одного краю до другого. Предмет, на який ділає західний капіталізм — є всюди ріжний, але вплив всюди тойже самий прямує до переведення капіталістичного способу продукції на місце природнього господарства.

Европейський позичковий і торговельний капітал не тільки стрясає фінансову основу орієнтальних державних форм³⁾, давну систему податків — але також нищить давну земельну продукцію і унасліджену земельну власність, яка мала дотепер завданє, достарчувати власникови обмежену природну ренту — а замість того мусить тепер достарчувати товар для європейських ринків, а для власника гро-

1) Соціальні і національні діляня такого вламу можна студіювати на Австро-Угорщинї, як природні сили в лаборатори. Тут є зібрані разом в найвузних рамах нації найріжнороднійшої економічної і культурної дозрілости, так як живуть вони внутр одної правної і державної організації, виступають пружини на зверх чисто, то є незатемнені державним моментом, та змагають доперва до державно-політичних форм вислову. Першу пробу виказати економічні підстави національних рухів зробив я в моїх студіях, виданих під критоїмом Рудольф Шпрінгер, „Kampf der österreichischen Nationen um den Staat“ і „Grundlagen und Entwicklungsziele der österreichisch-ungarischen Monarchie“, які найшли на жаль в Росії найбільше поширенє та були переведені на російську мову, заки ще занотувала їх австрійська щоденна преса.

2) Як класична праця про те, як влім капіталізму пробить перевероти в старім світї, може служити брошура Отто Бауєра „Der Balkankrieg“. Про дальший Схід інформувала читачів „Kampf-у“ статя Бауєра „Orientalische Revolutionen“, 5. річник, сторона 144 і сл.

3) Єгипетський, турецький державний довг, цілові відносини на Сходї.

шевий дохід. 1) Європейське мореплавання до лівантинських пристаней знову розярило до крайности ненависть християнських селян до турецьких землевласників, європейський позичковий капітал в Туреччині спричинив запроваджене грошових податків на місце природних, в останній мірі лихварський та шахрайський капітал довели до розбиття європейської Туреччини.

Вікову соціальну єрархію Сходу зношено з привички як щось самозрозумілого. Слов'янин орав, Грек Вірменин шахрував, Османин збирав свої плоди в комори і рядив — все отсе здавалося їм божеським порядком. Кожда з отсех патріархальних роль перемінила ся чим раз більше в капіталістичну функцію з тверезим вирахованєм та безмежною тенденцією визиску, поважане до на пів релігійного порядку в горі і долин перемінило ся в класову ненависть. Але майже всюди на Сході рівні нації та конфесії представляють різні касты і заводи — і в той спосіб класова ненависть прибирає стичну закраску національного і конфесіонального противенства. Вибухи сліпої люті, погроми, паливодства, масакри та війна банд — се перші наслідки: арменські, македонські та російські жорстокости зроджують покищо як „внутрішні неспокої“ отсей горячковий стан.

Мірені мірою готового європейського класового устрою — виказують там народи дуже різний устрій. Слов'яне в Македонії є кметями турецьких земельних власників, отже є колоніяльним народом з одною одинокою ще до того служачою класою в безвихіднім положенню обовязку плачення ренти, сам на себе пошеним і без зовнішньої помочі, без ніякого вигляду на розвій. 2) Можна назвати націю повною 3), коли вона витворила всі модерні класи в належнім відношеню. Македонським Слав'янам бракує велика і дрібна земельна власність, велика і дрібна буржуазія, духовна і світська бюрократія, одним словом все, чого модерна нація потребує, а з тим рівночасно бракує їй ґрунтової ренти, зиску, проценту, отже жерела нагромаджувания капіталу, економічного та культурного розвою. 4) За те Фанаріоти, Греки турецького Балкану, мають засновки торгуючої міської буржуазії, духовної та світської інтелі-

1) Отто Вауер „Der Balkankrieg“, і подане там поясненє македонських розрухів.

2) Гляди в горі, під I. А.

3) Гляди „Grundlagen und Entwicklungsziele“, стор. 50 до 55.

4) В капіталістичнім суспільнім порядку є надвартість або суспільний надпродукт фондом, з якого одиноко може наступити розширенє продукції і підвишенє її ступня. В межах капіталізму і його метод є боротьба за участь в надвартости рівночасно боротьбою за можливіє цивілізації й культури.

генції, до повної нації бракує їй селян та земельних власників. Турки є натомість власниками землі, тут і там також ремісниками, також зарібниками, але зате буржуями майже ніде крім в Константинополі, а селянами в більшій кількості ніде поза Анатолією. Кождий член отсеї повної суперечностей спільности стремить, коли вже раз попав у рух, до осягнення всіх позицій капіталістичного товариства, бажає коштом других стягнути на себе благодоти, то значить, осягнути клясові позиції. Отсей процес бачили ми в трьох останних генераціях у Чехів. В днях передмартових майже виключно нарід селян, виробили ся вони поступенно на малих і великих власників землі, на малих і дрібних буржуїв (торговців і купців, ремісників та фабрикантів), на індустриальних пролетарів, на інтеліґентів, бюрократів та на вільні заводи — аж поки не стали повною нацією.

Сей процес є зпершу неполітичний, а тільки економічний. Він розвиваєть ся аж до того результату, коли нації вдасть ся зностріфікувати повільно пануючу земельну власність та — бодай у великій часті — знаціоналізувати торговельний і промисловий капітал. До сього потрібно не тільки економічної тугости, але також і сього усівья, що нарід не складаєть ся виключно зі земельних та промислових зарібників, які віддають всю надвартість своєї праці, а не задержують нічого крім голого життя — власного і своїх дітей. Деяка земельна посілість, деяке ремесло, деяка участь у інтелектуальних заводах (у Чехів свого часу при церкві) є до сього необхідні.

Нарід, якого історична катастрофа обрабувала з пануючої кляси, став ся тим самим „неісторичною нацією“.¹⁾ Капіталістичний спосіб продукції має для історика ту дуже поважну функцію, що вириває неісторичні нації з безнадійного отупіння та що дає спроможність при упертій економічній праці витворити клясу за клясою та повільно з фрагментів нації утворити повну націю. Се зробив він у Австрії з Чехами та Словінцями протягом менше-більше двох поколінь.

Б. Політичний процес. Від самого початку є отсе економічне піддвиженє сполучене в свідомости народньої маси в політичними понятями та стремліннями. Економічне панованє кляси є рівночасно політичною могутчістю, участю в політичнім панованю в краю. Нація, яка пробуджуєть ся, наставляє свого земельного власника, свого буржуя, свого урядника на місце чужинців і стараєть ся, пере-

¹⁾ Отто Байер „Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie“ § 17. Само означенє походить від Фрідріха Евґельса.

нести на нього також їх політичну власть. Коли отея клясова боротьба відбуваєть ся в рамках одного державного устрою, тоді нації організують ся політично як національні партії та старають ся бодай по части захопити державну власть. Отея національна боротьба не стоїть отже до клясової боротьби в противенстві, а тільки є сама клясовою боротьбою, що правда з політичним виразом та з ідеологічною закраскою. І отсе є один із аайважніших висновків для соціалістичного становища. Аж надто богато соціалістів розріжняє як найбільше абсолютні противенства: клясова боротьба — національна! Вони замикають собі через те всяке глибоше розумінє історичних фактів. Се є капіталістичні боротьби залежности та конкуренції, які викликають боротьбу народів. Боротьби народів є клясовими боротьбами! Отсей висновок є основний; до нього потрібно тільки другого, доповняючого спостереження, що отсі клясові боротьби несвідомо чи то свідомо є убрані в інші ідеології і з того впливає небезпека, що при практичних питаннях можна помилити ся та потерпіти шкоду.

Серед неісторичних націй живуть далі цілими століттями спомини історичої катастрофи, яка вичеркнула їх з рядів самостійних народів і попереджаючих їх часів національної самостійности. (Серби і бій на Косовім Полі, Альбанці і Скандербег, Українці й Україна і т. д.) Ще сильніші є сі спомини у історичних народів, то є в таких, котрі не втратили вправді своєї кляси панів, але власну свою державність, як прим у Поляків. З вірною думкою про минулу велич змішуєть ся в розбухуючім часі капіталістичного відновленя надія побачити власний нарід знову великим, вільним і самостійним, власну націю знов в цілості, як всі інші нації довкруги неї. А що клясова боротьба звертаєть ся з першу майже виключно проти чужих клясових противників, супроводжають її наївні симпатії всіх земляків: клясова справа являєть ся загально національною справою. Однак зарібники і крепаки не зискають безпосередно ані економічно ані правно, коли на місце чужого пана став власний. Мимо сього волять вони самозрозуміло свого пана, ніж чужого вже тому, що клясовий устрій капіталізму уможливає переходи, і власне в процесі національного відродження і при здобуваню нових клясових позицій отвирають ся кождому осібнякови необмежені можности поступи в гору. В культурнім розвою нації є заінтересований кождий член нації, сей інтерес є дуже реальний, не лиш видуманий або уросний.

Розчароване полягає на тім, що в сій фазі відродження коли визиск і пановане є головно в руках чужинців, якраз підростаюча власна кляса панів оббріхує себе саму і своїх, що жадоба панованя і майна є національною властивістю лиш чужинців! Маса вірить в те довго і ціла нація гордо знаходить свій вислів в суспільній справедливості, в своїй любови до політичної свободи, в своїй спільній геройській боротьбі проти визиску і тиранії, які представляють ся їй лиш підлюстю другої нації. Вона може так робити, бо всі внутрішні противенства остають ще глибоко під поверхнею її спільної свідомости. Так тратять клясові боротьби відроджуючих ся націй проти чужинців вигляд виключно матеріального характеру і дістають високе освячене: воно обертають ся позірно довкруги свободи, рівности, народу проти низького чужого духа шахрайства, лихварства, визиску і тиранії. А прецінь доля бажає сього, що кінець геройської боротьби ставить передовсім на місце чужого шахрая, лихваря, визискувача і тирана власної крові та розбиває скоро злуду повної національної солідарности.

Сей самообман є конечний і в суті цілющий для кожного народу і для людського розвою. Бо здасть ся мені, що без него не нашли би пробудовуючі ся нації сили до діла і що вони поки що не мають иншого переходу з свого пониження до висот людськості. Вони мусять хотіти і хотіти стати передовсім повною нацією, рівночасно повною, цілою і зєдиненою нацією, ціли, до якої першим і найважнішим засобом є національна держава. Так захоплює ідея національної держави, якої діланє і переміни я представив недавно в „Kampf-i“, за порядком всі народи Сходу і викидає їх серед великих суспільних потрясень нагло на поверхню історії. Так прецінь підчас російської революції з 1905 р. виринула була навіть раз перелетно візія лотишської республіки! Національний принцип, який уформувала західно-європейська історія в ХІХ. віці і який в двацятім віці попав там в розклад, починає нині на Сході свій революційний похід. Його провідником є капіталізм, а слідує за ним соціалізм.

Повне будучини пробудженє неісторичних націй, геройський підєм поневолених історичних націй — згадати лиш Ніобу всіх націй, польський нарід — є найважнішою внутрішньою причиною війни на Сході. І отся могуча драма, як то там многі мільони закаменілої і некультурної дотепер людськості отрясають ся зі столітнього сну і отвиряють для себе брами історії, ся драма не є дійсно того рода, щоби соціаліста зробити малодушним і затревоженим.

Страшно є вправді, що і тут насильство мусить бути повитухою історії — але що ми соціалісти маємо розвагу, волю і всі інші вимоги крім сили, щоби звертати події вже нині на наш шлях, то остає лиш сей другий шлях насильних потрясень. І революціонери поступають неслухно супроти своєї справи і своєї ліпшої натури, коли кидають сю дорогу. Цевний масовий інстинкт німецького пролетаріату привитав з горячою пристрастю війну на Сході, польські пролетарі вхопили ся самі за оруже, а за ними йдуть всі наші бажання й інтереси. Війна на Сході, хоч як би вона скінчить ся, буде все знярядєм поступу, бо вона впровадить сотки народів в круг західної культури. Але поле, яке має на весну управити соціалізм, мусить в попереджаючій осени зорати капіталізм.

III. Історичні нації Сходу.

Пробудженє неісторичних націй застає три великі держави: Австро-Угорщину, Росію і Туреччину. Се є політичні рами, серед яких доконуєть ся нині зображений економічно-політичний процес.

Не буду тут агадувати про многі, повні суперечностей і мимо того повні значіння ряди ідей, які ділають нині в духовім житю Сходу та супроводжають нації. Кожда відміна думки від старих традиційних релігійних виображень аж до наймодернійших імперіалістичних грає тут ролю. Великі історичні нації з довгою історією з майстерною класовою будовою є інструментами з безчисленними струнами, з яких кожда дροжить в загальнім заворушеню та видає свій особливий тон. Нїодна ідеологія, витворена раз в історії на економічнім підкладі і раз давнійше пануюча, не гине цілковито, нїодна не остає без дальшого діланя, хоча отсе діланє є по найбільшій части лиш настровою одіжею зовсім модерних рухів: Так є „свята війна“ Мослімів старою багрянницею, в яку вбираєть ся молода національна свідомість Османів, так нині ліберальна великоруська буржуазія впрягає на службу своїх дуже молодих і зовсім світських капіталістичних інтересів релігійну могучість покровителя православної церкви, царя, так вважають нині пануючі класи всіх націй католицьку цісарську ідею Габсбургів, колишню одиноку звязь їх держави, символом реальної єдности раз витвореної господарської області, в удержаню якої вони всі матеріально є заінтересовані¹⁾.

¹⁾ Карл Маркс проавалізував в знаменитий спосіб сю ролю ідеологій в своїй книжочці п. з. „Der 18. Brumaire des Louis Bonaparte“: „Люде витворюють свою власну історію, але вони творять її не само-

З двох точок погляду можна, як мені здасть ся, відкрити те, що для трьох держав Сходу є специфічно нове, в теперішній кризі домінуюче, в економічної і національної.

А. Економічно стоїть Австро-Угорщина найближше до західних держав; її сила капіталу, її комунікація, її кредитова організація, її економічна область зорганізована одноцільно докруги обох тісно звязаних господарських осередків, Відня і Будапешту, зближують сю державу до імперіалістичних держав. Мильним було би однак твердження, що відповідне є для Чехії і часті альпійських країв, не відносить ся зовсім ще до цілоти. Цілість народної і державної господарки працює все ще чужим капіталом і не потребує сфери вкладів капіталу на чужині. Край вступив не в імперіалістичну, але допера в індустріалістичну стадію і через те відповідала би йому найліпше політика вільної торгівлі, то є зростаючого і експорту фабрикантів і імпорту сирого матеріалу, тревалих активних виплатних білансів і остаточної нострифікації капіталу. Власне тепер є його конечною потребою збільшена зовнішня торгівля; однак власне тепер поцілів передовсім турецький бойкот австрійських товарів

вільно, не серед довільно вибраних, але серед безпосередно натрафлених, даних і переказаних обставин. Традиція всіх померших поколінь тяжить як змора на мозку живучих. І коли власне позірно вони тим заняті, щоби себе і світ перемінити, створити те, чого ще не було, власне в таких епохах революційних криз викикують вони собі на службу боязливо духів минувшини, вичуть від них імя, вобний клич, стрій, щоби в тім поважнім стариннім перебраню і тою позиченою мовою виводити нову сцену світової історії. Так маскував ся Лютер як апостол Павло і т. д. Так і нині в сій війні, якої наслідки сягають далеко поза націю, виводить ся з усіх сторін вперто духа нації, так в сій війні, в якій французькі рентири боронять своїх двайцять мільярдів вкладів в Росії, а разом з тим російський царат, визнають вони мару революцій, всюди страшить привид 1789, 1813, 1814, 1866, 1870 і доперва старанні економічні і політичні розсліди можуть ствердити те, що є специфічно нове, чого ще не було, що власне тепер творить ся. Також про сю війну можна сказати слово Маркса: „Замість того, щоби суспільність сама здохла собі новий зміст, здасть ся, щоби держава вертає до своєї найстаршої форми, до безсоромно простого панованя меча і кнута“. Чис ухो потрясене ревом гармат, а серце видом полушеного з війною варварства настільки, що він стратив панованє над своїм думанєм і чутєм, сей не може думати, щоби ся війна була чим иншим, як великим поворотом до метод дикости й варварства. Карл Маркс не зраджував по страшнім пораженю європейської революції з 1848 зовсім такої неприємности: „Здасть ся, що суспільність“, каже він в „Brumaire“, стор. 10, „догнула ся тепер поза свою точку виходу; в дійсности вона муєть витворити собі доперва революційну точку виходу, ситуацію, відносини, услівя, під якими одиноко стає поважною модерна революція“. Так і ся війна, коли всі познаки не милять, станеть ся остаточню певною точкою виходу інтернаціоналізованя і соціалізованя людського роду.

з поводу анексії Боснії, потім балканська війна, а в кінці бойкот товарів ворожою Сербією народне господарство держави тяжко в її тепер найбільш болюче місце, в її орієнтальну торговлю. Економічно є ще для Австро-Угорщини питанєм, чи вона зможе ще вчас довершити свій перехід від аграрної до промислової держави через удержанє своїх давних торговельних зносин. Отєї вигляди були загрожені недавнім розвоєм на Балкані і були би так як відібрані, коли би західні великі держави замкнули для неї засобами державної сили близький Схід, Середземне Море й Адрію. Чи держава розвинеть ся до індустрійної держави, чи вона силою оружа буде завернена на ступінь аграрної держави, та для нашого тутешного пролетаріату не є очевидно ніяк рівнодушною справою. Австро-Угорщина бере участь у війні на сході ще не як імперіялістична, але як повстаюча індустрійна держава.

Для Росії і Туреччини представляєть ся економічне питанє знов інакше.

Обі є великі держави Сходу розриває впадаюча в очи противорічність. Політично є вони обі суверенним державами, Росія навіть найбільшою державою світа. Економічно стоять вони позаду, для західної Європи що найменше є вони ринками збуту фабрикатів і набуванєм сирого матеріялу — отже торговельними кольоніями, сферами вкладів позичкового і промислового капіталу — отже імперіялістичним кольоніальним краєм; тим є вони нині для Європи, хоча вони мають в собі основи власного стилю та мусять перейти сей розвій, оскільки лиш випередженє западних країв дасть їм на те час.

Коли б хотіло ся характеризувати ріжницю між ними обома, то нехай буде вільно унагляднити її економічно-історичними знаменами, які може не цілком є влучні, але все таки ціляють в суть справи: Росія стоїть тепер в меркантилістичній добі, в якій абсолютна князівська власть завела вже горожанський правний порядок, перевела визволенє селян, завела вільну земельну власність (власне тепер!), однак промисел власне що лиш приманює в той спосіб, що стягає чужий капітал до краю і засновує держави індустрії для взору, а передо всім думає про те, щоби звернути до краю струю золота через форсованє експорту рільних продуктів. Абсолютно беручи, є вправді нинішний російський промисел дуже значний, але в відношеню до величини краю і до власного його капіталу ще малий. На основі всіх сих признак можна сказати, що народне господарство Росії носить не імперіялістичне, ані індустріялістичне, але доперва меркантилістичне пятно і стоїть отже на ступень нижше від народного господарства наддунайської монархії.

Туреччина знов не знесла ще навіть земельного володіння, не престала ще бути феодалною, її цюлий систем полягає ще в великій мірі на натуральних данинах. Вона стоїть в передмеркантилістичній господарській стадії.

З того стає зрозуміле, що єї обі держави і їх народні господарства є навіщені всіми формами кольовіяльного підданства капіталу. Тільки земельна властність надходить ся в майже виключнім упривілейованім посіданю пануючої нації, ґрунтова рента є для обох держав могучним жерелом твореня автохтонного, національного капіталу, зате навіть внутрішній кредит і внутрішня торгівля надходять ся в руках знатуралізованих чужих народів, а зовнішня торгівля і фабрикація в руках западних капіталістів. Є се економічна клясова ненависть, неволя довгів, шахрайства і зарібку, який виступає назверх під видом расової ненависти. Бунт повертаючої кляси капіталістів проти існуючого підданства капіталови порушує пануючі круги Сходу так, як ворухить буржуазію Німеччини на всіх ринках світа бути проти верховодженя анґлійського капіталу і жадоба співолодіння з анґлійським капіталом.

Економічна проблема світа, яка розкриваєть ся перед нашими очима, є обнажена зі всіх політичних заслон, більше менше так: від Заходу в напрямі до Сходу розложили ся капіталістичні буржуазії різної зрілости, від пересиченої анґлійської і французької через ситую німецьку до жадібної російської і пробуджуючої ся власне турецької. Франція й Анґлія старають ся відіпхати ввад на драбині тих, про що пхають ся зараз за ними, ті знов дальших. Коли побідить Анґлія і Франція, тоді монополістичне становище західних могучих держав грозить перетворити цілий прочий світ в свої капіталістичної плянтації. Коли побідять центральні держави, тоді стає передовсім запевненим, дальший розвій всіх, розширене по цілім світі капіталізму, а за тим соціалізму, федералізація світової господарки.

Також і ся війна є отже економічною клясовою боротьбою, але трансформованою: Коли воюча кляса має державну власть в свої руці або що найменше, як в Росії, до своєї розпорядимости, то воює вона тоді. — і се є в очах соціалізму фальшивий, невідповідний сосіб — вже не економічними, але політичними, державними засобами, то значить оружем. Ся політична боротьба позволяє їй доперва мати союзників, які їй економічно не стоять до розпорядимости. Так уживає Анґлія Росію на те, щоби струтити з драбини конкурента, який ступає зараз

за нею в тій надії, що тим легше струтить потім третого.

Коли отся діагноза є правдива, то дає вона нам зрозуміне цілоти економного руху, який замотав ся в оружний конфлікт. Вона вияєнає нам також се впрочім дивне відступленє російської буржуації від революції 1905. року і її наверненє до царської влади, яку вона перед десяти літами були би найрадша знищила. З економічної потреби кличе молода російська буржуазія з такого пристрастю за ностріфікацією капіталу, особливо за націоналізацією торгівлі і промислу і через те в сїм народі, який належав до найбільш чесних і вільних від пересудів, переновлена тепер власне ся інтелігенція і міщанство найбільш пристрасною ненавистю проти чужинців в нутрі держави і на границі. Вона бачить, що її край засужений на довжну неволю далекого заходу, а її нарід в сусідстві промислово так дуже сильнійшої Німеччини засужений можливо на всю будучність на продукцію аграрних сирих матеріялів, оскільки не буде працювати як зарібник в фабриках чужих капіталістів. Страшний тягар сеї можливости хоче вона страсти сею війною з своєї душі, вона бореть ся за індустріялізацію Росії і настільки що-до ціли має слущність також Плеханов. Однак не має слущности ні вона ні Плеханов що до дороги. Бо жертви і кошти війни будуть такі великі, що збільшать аж до вичерпаня довжну неволю російського народного і державного господарства або через банкрутетство розібють організацію господарського життя. Також тут була би мирна дорога ліпша і певнійша: зростаюча ґрунтова рента і національні зиски були би самі довершили в сій безмірній державі скорше націоналізацію капіталу і індустріялізацію краю. Вона є також і на случай погрому Росії пізнійше немимуча. Але війна покажет ся для розвиваючої ся Росії, яка здаєть ся перша кинула кість, небезпечною грою в кости з надто високою ставкою.

Б. Також національно находять ся всі три держави Сходу подібнім положеню; всі три вони є державами національностей, Туреччина нині вже лиш — коли поминути кілька відломків — з трема націями Османів, Вірмен і Арабів, наддунайська монархія з десятима, Росія з якого пів сотнею їх.

У всіх трех творить історичну звязь пануюча релігія: в Австрії католицизм, в Росії православіє, в Туреччині іслам. Всі три держави стоять тепер під діланем закона пробудженя неісторичних націй, поступаючої на Схід думки твореня національних держав. Тут отвираєть ся величезне противенство між Заходом і Сходом. На Заході на-

ціонально-державна доба вже минена і господарське жите пре до нових, більших інтернаціоналів, на Сході існують такі великі інтернаціональні держави, однок молодий капіталістичний розвій розбуджує і прискіщує національне відокремленє і пре до розірваня упослідженої державної звязи. Всі три держави стоять перед небезпекою роздробленя на національні держави. Що до Туреччини і наддунайської монархії стоїть се роздробленє на офіційній програмі потрійного порозуміня, що-до Росії дають ся чути подібні голоси в політичних письмах з табору центральних держав, урядово вони не були ще ніколи прийняті.

Власне про сю справу в при нинішнім ступні зрілости справи певний осуд ще неможливий. Може одна обставина дасть нам заціпну точку.

Австро-Угорщина переходить процес усамоуправненя націй, в який Росія й Туреччина вступила доперва від 1905 р., вже від 1848 року, стоїть отже на шістьдесять літ напереді. В тім часі вона відчула цілу нагальність напору національних стремлінь, але пізнала також їх межі і границі. Найвисше піднесенє національного принципу пережив сей край підчас страшної державної кризи від 1897. (Бадені — Банфі) до 1907 (Бек — Векерле, угода з Угорщиною) і вже його минув. Упадок партії независимости на Угорщині і часті програні славянської унії в Австрії зраджують вже потахаючий напрям націоналізму. Великі здобутки Чехів доказують з одної сторони, що нації не потребують до повного економічного і культурного розвою суверенної національної держави, що їм вистарчає національна автономія в межах інтернаціональної держави. Скоро національна буржуазія дійшла до розвою фінансового капіталу, потребує вона сама більшого господарського простору, чеські фабриканти і банкірі стали отже завязитими прихильниками Великої Австрії.

А що з другої сторони в сій державі ніодна нація не переважає так дуже, щоби могла успішно перепиняти розвій другої, наступило певне успокоєнє націй і їх провідники — з дрібними виїмками — бачуть теперішність і будучність свого народу релятивно ще найліпше забезпечену в межах сеї державної звязи і на ґрунті сього одноцільного господарського простору¹⁾. Війна запечатала зповні погром національного шовінізму: маси в полі про-

¹⁾ Дуже багато причинили ся до того дуже рішучі і сміливі рішеня останнього партійного зїзду чеських сепаратистів, що свідчать про велике зрозумінє політичного відношеня сил монархії.

явили — знову зі зникаючими виїмками — не шовінізм, але свій інтерес в істнованю й єдности держави.

Певна віра всіх народів, що вони хочуть і можуть уряджувати самі одні свої внутрішні відносини дома без того, щоби одержувати зовні закони свого житя, заповідає зааравом недалеку побіду національної автономії. Розчароване на сій точці було би найгіршим нещастем для монархії, може повторенем нинішньої небезпеки серед далеко гірших внутрішніх обставин! Все ще, навіть більше, чим колинебудь має значінє слово Оттона Бауера: „Коли Австрія буде, буде національна автономія!“¹⁾ Ся війна сама робить пробу сеї формули.

Супроти сього представляє Росія державу національностей на найбільш примітивнім ступні і з зовсім иншим внутрішнім відношенем сил. Лиш дві живучі на її границі, до того історичні нації, Поляки й Фіни, домагали ся дотепер своїх непозбуваємих прав, инші дотепер тепер пробуджують ся. Проти сих дрібних націй стоїть великоруська з переважаючим числом і силою, зовсім інакше, як Німці, Австрія й Мадяре супроти своїх молодших конкурентів. Коли цар як абсолютний володар бив неросійські нації нагайкою, то треба на жаль бояти ся, що великоруська буржуазія як володілька сеї кольосальної держави буде їх карати скорпіонами. Сотки й сотки разів робили ми в Австрії сеї досвід, що всяка добра воля і вся розвага розумних є безсила проти економічного інтересу володіння. Коли в житю народів допустиме є заключуване на основі анальоїї, а до певної міри воно є допустиме, то дасть ся вже нині предсказати: Великоруська буржуазія буде вважати потрібним в національнім інтересі, щоби Фіни, Українці, Татарє і т. д. не були могучі, не мали повних політичних прав і щоби задля того самого „національного“ інтересу також російський пролетар так довго зріє ся своїх політичних прав, доки малі народи не будуть змосковщені. Отсю аргументацію чули ми аж до обридженя в Австро-Угорщині з уст німецької буржуазії, мадярської шляхти, польських шляхтичів. І тому я дуже бою ся, що російська конетитуція силою національних відносин в Росії буде свідомо, хоч і без признаня, вибудувана російською буржуазією лиш як позірна конетитуція та що абсолютизм царської бюрократії буде зовсім нарочно удержаний як національне добро та лиш злагоджений за кулісами буржуазійними впливами. Однак такий систем є для мен-

¹⁾ Отто Бауер, „Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie“, сторона 351.

шеправних народів в Росії, для заграниці, для європейської демократії і соціалізму далеко небезпечніший від нагого царизму. Се в причина, задля якої я думаю, що інтернаціонал і по 1905 році буде держати ся старого клича: Війна царатови!

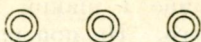
Нації Росії не живуть зовсім так помішані, як народи Австро-Угорщини, яких розділати територіяльно є майже немислимо. Вони дають ся відділити від себе і до такого розділу повинен їх перти зображений розвій устрою, коли не хочуть бути засуджені на безнадійну загибель. Російська держава може перетоплювати народи і стремить до того, Австро-Угорщина виказала собі сама протягом пів століття, що се для неї неможливе і ніякий поважний політик не стремить більше до сего. Не про наміри і переконанє пануючих, не про прикмети і похибки правлячих, але про механіку чисел, про вислід історії, про її виследи проти волі й розумія правительств думаю я тепер, коли кажу: Мішанина народів наддунайської монархії удержує і висвободжує народи, мішанина народів Росії угнітає і поглотує народи.

І для того маю я тепер, як і в перше відвагу сказати: Наддунайська монархія розвинеть ся, як що остане паном в сій війні, в союзну державу національностей, та в той спосіб звернеть ся вже тепер впрост на ту розвою лінію, яка в будуччині призначена також західним державам. Для Росії я вважаю отсей розвій дуже неправдоподібним, для Туреччини тяжко можливим. Що до Туреччини не достає мені якої небудь міри животної сили ісламітської думки, економічної підстави арабського народу, економічної сили османської і арабської кляси панів. Туреччина не є нині для нас також важна, як Росія. Австро-Угорщина як союзна держава національностей, як демократичний інтернаціонал сповнить також ту задачу, яку визначає їй її географічне положенє і її національний склад, якої сповненє лежить в інтересі європейської демократії, бути охоронним валом¹⁾ Європи проти царату, а в будуччині проти російського імперіялізму. Як інтернаціональна демократія буде вона неодолимим валом для обох, як арена національного шовінізму дасть ся вона легко обом проломити.

Політичні рухи так величезних розмірів не дадуть ся змірити ніколи з повною точністю. Богато остає при тім вислідом лиш мимохідної оцінки. Я пробував дати таку

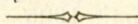
¹⁾ Таким валом вважає її також Карл Кавтський в своїй виданій щойно книжці: „Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund“.

оцінку подій на Заході і Сході при помочи історичного матеріалізму так, як я його поняв. В той спосіб, думаю, я навів ті основні факти, з яких треба витягнути нам заключення для практичного діланя. Що до сих основних фактів потреба передовсім порозуміня і єдності, з них вийде сама з себе єдність діланя.

Показчик змісту.

	Сторона
Війна і переміни національної думки	1
Що таке імперіялізм?	27
Війна й інтернаціонал	42
Соціалістичний імперіялізм чи інтернаціональний соціалізм? . .	64
Проблеми Сходу	81

Вийшли з друку такі книжки:

М. Михайленко — Національне питання в Росії й війна. Зміст: I. Національна справа й держава; II. Національна справа в російській державі; III. Українська національна справа в російській державі; IV. Український нарід і теперішня війна.

Юрій Ручка — Російські соціалісти й теперішня війна. Зміст: Передмова редакції — Українці, Росія й війна; Вступ — Характеристика російського соціалістичного руху; I. Російські соціалісти й теперішня війна; II. Критика поглядів Плеханова і Троцького в справі теперішньої війни; III. Будучність інтернаціоналу й федерація держав; IV. Висновки; Додаток — погляди німецького соціалістичного посла Левша про будучність царату.

М. Михайленко — Росія й Україна. Зміст: Передмова редакції; I. Вступ; II. Політика російського уряду супроти України. 1. Від Переяславського договору до повного зруйнування самостійности України. 2. Російський уряд супроти українського національного відродження; 3. „Конституційна Росія“ й українська справа; III. Українська справа й російське громадянство. 1. Від початку 19-ого століття до революції 1905—1906 років. 2. Під час „конституційної“ ери. Додаток — Розвиток польської політичної думки в українській справі. IV. Росія й українська справа в Австрії. V. Українська справа й польсько-російські відносини; VI. Протиукраїнські плани Росії в теперішній війні; VII. Україна й теперішня війна.

М. Залізняк — Самостійна Україна — несоціалістичне гасло?

М. Залізняк — Українці, Росія й війна. (Замітки й матеріали.)

М. Михайленко — „Визвольні Маніфести“ російського уряду в теперішній війні. Зміст: Маніфест до Поляків; Маніфест до народів Австрії; Маніфест до „російського народу“ в Австрії; Російське поступове громадянство на послугах російського уряду.

В. Лібкнехт — Чи Європа має сюзачити? Зміст: Від редакції; Передне слово; Сором Європи; Війна на сході; Завіщане Петра Великого; Війна на овиді; До політичної ситуації; Політичне положенє; Слово до німецьких соціалдемократів; Чотири тижні пізнійше.

Ф. Волховський — Казка про салдатську душу, друге українське видання.

Ф. Волховський — Казка про несправедного царя, друге українське видання.

Ф. Волховський: Як мужик став довжником у всіх.

Чи є тепер панщина?

С. Дікштайн — Хто з чого живе?

М. Драгоманів — Віра і громадські справи, друге українське видання.

В. Швачка — Чому позичали віру?

В. Рюминський — Повстанє селян в Англії, друге українське видання.

М. Лозинський — Українська Галичина — окремих коронний край.

М. Драгоманів — Чудацькі думки про українську національну справу.

М. Драгоманів — Листи на наддніпрянську Україну.

Др. Осип Назарук: Що се є: суспільні класи, боротьба клас, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація?

К. Кавтський — Національність й інтернаціональність.

К. Кавтський — Національна держава, імперіялістична держава й союз держав.

Дмитро Сметанка — Соціалізм, завойовницька політика, патріотизм і націоналізм.

Х. Житловський — Соціалізм і національне питання.

К. Реннер — Національна справа, імперіялізм і соціалізм.

А. Бах — Цар — Голод, друге українське видання.

В німецькій мові вийшли:

Georg Ruczka: Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg.

Georg Ruczka: Die französischen Sozialisten und der Krieg.

Друкують ся або готують ся до друку:

Галичина й її національне значіне для України.

М. Лозинський — Утворене українського коронного краю в Австрії.

М. Борисов — Соціалізм і проблема національної автономії.

Національна справа й Партія Соціалістів-Революціонерів.

Ж. Жорес — Батьківщина і робітництво.

І. Сокира — Хай Європа козачіе!

Е. Бернштайн. — Інтернаціонал робітничої класи й європейська війна.

Вандервельд — Ідеалізм в марксизмі.

М. Драгоманів — Про неволю віри.

М. Драгоманів — Рай і поступ.

Е. Пернерсторфер — Про новітній націоналізм.

К. Ляйтнер — Імперіялізм московського народу.

Панщина й її упадок в західній Європі.

Як бороти ся за землю і волю.

Що таке свобода й як її здобувати.

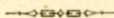
Від самодержавства до народоправства.

Національна справа в Росії й як її полагодити.

Боротьба за землю і волю в Росії.

Французська армія під час великої революції.

Славетні дні турецького війська.

2 чрб
ПРОВЕРЕНО
СІЧ. 1987

И 55.410

375718

Вітальчук

Українських Соціалістів-Революціонерів.

„Боротьбою здобудем ми право своє!“

Національна справа, інтернаціоналізм, імперіялізм і соціалізм.

Збірка статей
К. Реннера й О. Гаммера.

Львів. Бібліотека
АД УРСР

Переклад з німецького.

Наклад і друк партійної друкарні.
1915.

2006

409